

**Аграрний
інформаційний
науково-виробничий
журнал**

**Колектив нагороджено
Почесною грамотою
Кабінету Міністрів України**

АГРОІНКОМ

№ 11 — 12'2008

<http://www.iae.kiev.ua>

ЗАСНОВНИК:

Міжнародний аграрно-промисловий
інвестиційний концерн
«Агропромінвест-інтернешнл»

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР І ВИДАВЕЦЬ

Лобас М.Г., д.е.н., чл.-кор. УААН

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Галушко В.П., д.е.н., проф., чл.-кор. УААН
Гладій М.В., д.е.н., проф., акад. УААН
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. УААН
Заїнчковський А.О., д.е.н., проф.
Зіновчук В.В., д.е.н., проф.
Зубець М.В., д.с-г.н., проф., акад. УААН
Коденська М.Ю., д.е.н., проф.
Кравчук В.І., д.т.н.
Лінник М.К., д.т.н., проф., акад. УААН
Лупенко Ю.О., д.е.н., проф., академік УААН
Мельник Ю.Ф., к.с-г.н., чл.-кор. УААН
Мельничук Д.О., д.біол.н., проф., акад. НАНУ
Месель-Веселяк В.Я., д.е.н., проф., акад. УААН
Россоха В.В., к.е.н., с.н.с.
Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. УААН
Сайко В.Ф., д.с-г.н., проф., акад. УААН
Ситник В.П., д.е.н., проф., акад. УААН
Федоров М.М., д.е.н., проф.
Шпичак О.М., д.е.н., проф., акад. УААН
Юрчишин В.В., д.е.н., проф., акад. УААН
Петриков О.В., д.е.н., проф. акад. РАСГН
Ушачов І.Г., д.е.н., проф., акад. РАСГН

Відповідальний за формування,
редагування і видання журналу
к.е.н., с.н.с. В.В.Россоха
тел. (044) 259-89-63; e-mail: rossokha@ukr.net

Матеріали підготовлено
МАПНК «Агропромінвест-інтернешнл»

Відповідальність за точність викладених
у публікаціях фактів несе автор, а за зміст
реklamних матеріалів — рекламодавець

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 2358 від 20.01.97 р.

Передплатний індекс 12479

Періодичність видання: щомісяця

Верстка: Михайлошин Г.В.
Друк журналу: СПД Трубак І.М.
Свідоцтво про державну реєстрацію № 22491
від 19.06.2003 р. тел. (067) 509-82-17.

Підписано до друку 26.12.2008. Формат 60x84 1/8.
Папір офсет. Друк офсет. Фіз. друк. арк. 7,5.
Умов. друк. арк. 6,97. Наклад 1000. Зам. .
ЗАТ «ВІПОЛЬ», ДК № 15,
03151, Київ-151, вул. Волинська, 60

© НВАТ «Агроінком», 2008

науково-практичне видання

ЗМІСТ

РИНОК ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ

Солодкий М.О., Гниляк В.О. Біржова торгівля форвардними угодами на сільськогосподарську продукцію в Україні: від реалій до перспектив.....	3
Рулєв В.А. Оцінка конкурентоспроможності садівницьких підприємств	6
Сорокун С.С. Аналіз динаміки розвитку ринку пшениці	10

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК

Лобас М.Г., Білоусько Я.К. Стратегічні напрями розвитку технічного забезпечення аграрного виробництва.....	13
Россоха В.В. Технологічне забезпечення сільського господарства в контексті інноваційної парадигми: аналітичний огляд	16
Нелеп В.М., Головня О.М., Романюк О.В., Дейнека О.А. Технологічні аспекти відродження льонарства в Україні	27
Вергун М.Г., Герелиця Р.О. Транспортне обслуговування молокопереробних підприємств.....	30
Горохівський О.І. Актуальні напрями розвитку лісогосподарського комплексу	35
Ревенко С.О. Проблеми державного регулювання і підтримки АПК	40
Гутко Л.М. Державна підтримка виробників сільськогосподарської продукції: канадський досвід	43
Беркута Т.В. Малі форми господарювання як органічна складова аграрного сектору	46
Самойленко А.Г. Перспективи виробництва біоетанолу із сільськогосподарської сировини в Україні	50

ІННОВАЦІЇ, ІНВЕСТИЦІЇ

<i>Харківський Д.Ф., Дорошенко І.О.</i> Інноваційний менеджмент: сутність, стан, проблеми	52
<i>Волощук К.Б.</i> Особливості та перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку агропромислового виробництва	55
<i>Федун І.Л.</i> Основні тенденції інноваційного забезпечення аграрної сфери економіки	60
<i>Спринчук Н.А.</i> Теоретичні аспекти інвестиційного забезпечення системи охорони родючості ґрунтів	62

НАУКА І ВИРОБНИЦТВО

<i>Галушко В.П.</i> Планово-ринкові процеси в розвитку економіки Південної Кореї: досвід, корисний для України.....	66
<i>Чорний Г.М., Ястреб М.П.</i> Стратегія підготовки керівників нової генерації	71
<i>Гречаний В.М., Щербак О.Г.</i> Матеріальне та моральне стимулювання в ринкових умовах господарювання	73
<i>Кондрашихін А.Б.</i> Методологія оцінки ризиків у сфері аграрного підприємництва.....	75
<i>Литвинчук І.Л.</i> Управління економічним ризиком корпоративних структур: світовий досвід	77
<i>Саєнко О.А.</i> Теоретичні аспекти розвитку організаційно-економічного механізму функціонування підприємства	79
<i>Цалко О.М.</i> Економічна сутність стратегії диверсифікації сільськогосподарських підприємств	82

ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, ОБЛІК

<i>Ролінський О.В.</i> Роль і місце місцевих бюджетів у формуванні Зведеного бюджету України	86
<i>Проскура К.П.</i> Використання узагальненої моделі економічного злочину при виборі стратегії управління податковим навантаженням підприємства	88
<i>Иценко Я.П.</i> Розвиток методів обліку витрат відповідно до сучасних вимог управління	92

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК СЕЛА

<i>Познаховський А.В.</i> Соціально-економічна сутність ринку праці: поняття і функціонування	96
<i>Воронецька І.С., Кульганік О.М.</i> Маркетингові аспекти політики зайнятості сільського населення.....	99

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ

<i>Заяць В.М.</i> Перспективи державного регулювання ринку землі	106
Зміст журналу «АгроІнКом» за 2008 р.	111

Адреса редакції:

08162, Київська обл., Києво-Святошинський район
смт. Чабани, вул. Машинобудівників, 1-А, кім. 100
Тел. (044) 526-71-94, 522-55-99, факс (044) 526-00-13.
<http://www.iae.kiev.ua>
e-mail: anvk@promindustria.kiev.ua
Р/рахунок № 26006300048724 в АКБ «Форум», м. Київ
МФО 322948, Ідентифікаційний код 1869407573

М.О. Солодкий,

к. е. н., доцент,

В.О. Гниляк,

к. е. н., доцент,

*Національний університет біотехнологій і природокористування
України*

БІРЖОВА ТОРГІВЛЯ ФОРВАРДНИМИ УГОДАМИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ В УКРАЇНІ: ВІД РЕАЛІЙ ДО ПЕРСПЕКТИВ

В умовах стрімкого переходу до ринкових відносин і вступу до СОТ проблеми розвитку аграрного сектору економіки України вимагають застосування нових ефективних механізмів ринкової економіки, зокрема товарних деривативів на сільськогосподарську продукцію, до яких належать форварди, ф'ючерси та опціони. Практика використання цих інструментів забезпечить прозорість формування ринкових відносин на аграрному ринку, конкурентне ціноутворення, страхування цінних ризиків, можливість планування майбутньої діяльності підприємств і стабілізацію аграрної сфери та економіки країни в цілому.

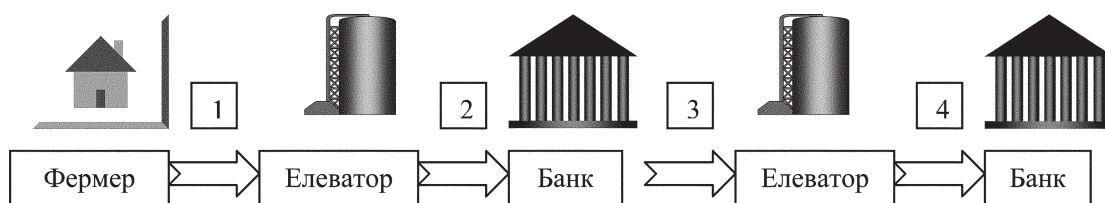
Метою статті є висвітлення проблем становлення біржової торгівлі форвардними угодами на сільськогосподарську продукцію та основних напрямів її активізації на організованому аграрному ринку країни.

Економічна суть форвардних угод на сільськогосподарську продукцію полягає в тому, що вони передбачають фіксацію ціни на момент укладання і з поставкою в майбутньому протягом 360 робочих днів [3].

Аналіз світової практики біржової діяльності свідчить про те, що форварди використовуються достатньо довгий період. Перші історичні згадки про засто-

сування форвардних контрактів належать до 1730-х років, коли на Японській рисовій біржі «Доджіма» вперше почали купувати і продавати рисові тікети на майбутній урожай за цінами, які встановлювалися на момент укладання угод купівлі—продажу. Пізніше форвардні угоди, які стали аналогами сучасних форвардів, були укладені в 1851 р. на Чиказькій товарній біржі на кукурудзу. Далі світова практика досить швидко перейшла до торгівлі ф'ючерсними угодами (1865 р.) [3]. Основною причиною цього стала низька гарантія виконання форвардних угод у разі несприятливої цінової кон'юнктури на аграрному ринку. Сучасна практика укладення форвардних угод фермерами США свідчить про те, що ці ринкові інструменти використовуються лише на позабіржовому ринку і з метою одержання кредитів у комерційних банках під майбутній урожай (рис. 1).

На відміну від світової практики, еволюція розвитку біржової торгівлі товарними деривативами на сільськогосподарську продукцію в нашій країні була започаткована лише у 90-х роках минулого століття. З того часу й до нині з усіх видів товарних деривативів на вітчизняних товарних біржах практикується використання лише форвардних угод (рис. 2).

1 — На початку березня фермер укладає з елеватором форвардний контракт на поставку пшениці через 6 місяців

2 — Після цього фермер бере кредит у банку на 6 місяців, за яким гарантією є укладений форвардний контракт

3 — У серпні фермер збирає урожай і поставляє його на елеватор

4 — Фермер здійснює повернення коштів по кредиту

Рис. 1. Організаційна схема використання форвардів на аграрному ринку США

Рис. 2. Структура укладених угод за видами контрактів на товарних біржах України, %

У загальній структурі укладених угод на акредитованих товарних біржах частка внутрішніх угод з 2001 по 2007 МР коливалася в межах 31–38 %. Крім того, частка форвардних угод у цій структурі становила лише близько 0,5 % в 2007 р. (рис. 3) [4].

Водночас, частка експортних угод на біржовому ринку сільськогосподарської продукції є домінуючою і коливається в межах 62–69 %. Лідируючі позиції експортних операцій на біржовому ринку пояснюються законодавчо встановленими вимогами щодо здійснення експорту зернових виключно через акредитовані товарні біржі [4].

На внутрішньому ринку товаровиробники аграрного ринку досі мало залучають інструменти біржової торгівлі. Такий стан унеможливує конкурентне формування цін на основні види сільськогосподарської продукції і стримує поширення досвіду використання біржових інструментів товаровиробниками на внутрішньому ринку. Очевидно, для активізації використання форвардних угод на зернові культу-

ри на національному біржовому аграрному ринку необхідна державна підтримка. З цією метою було прийнято Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», відповідно до якого були створені Аграрна біржа та Аграрний фонд для здійснення державних інтервенцій на ринку сільськогосподарської продукції. Результати діяльності цієї біржі свідчать, що у 2007 р. до Аграрного фонду було закуплено лише 263 тис. т зерна на загальну суму 326 млн грн, що суттєво не вплинуло на формування цінової кон'юнктури на ринку зерна в країні з боку держави (табл.).

Показник ліквідності виконаних угод на Аграрній біржі в 2007 р. становив лише 62 %, а всі проведені інтервенції були здійснені на умовах спот [1]. З метою поживлення торгівлі форвардними угодами, які б надали можливість додаткових надходжень для аграрних товаровиробників, була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження державних форвардних закупівель зерна»

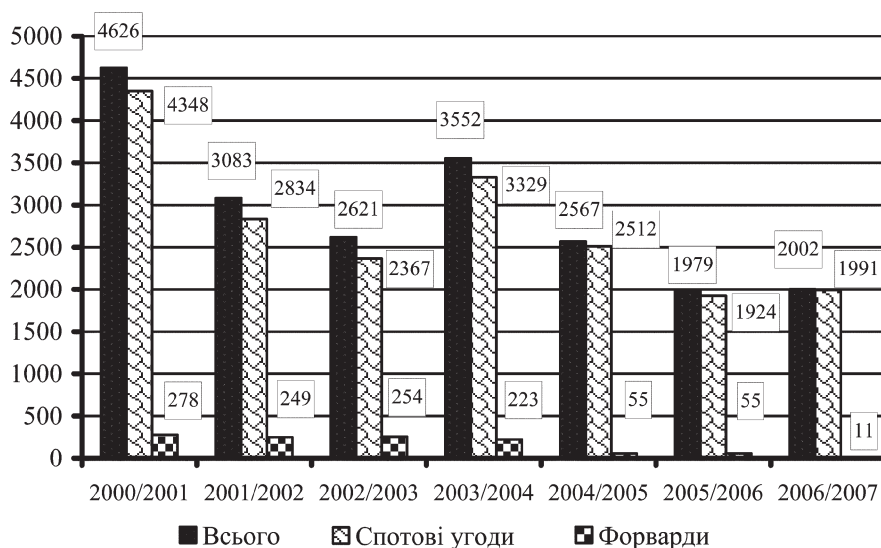

Рис. 3. Динаміка обсягів і структура укладених внутрішніх біржових угод, од.

Показники біржових торгів на Аграрній біржі, 2007 р.

Найменування товару	Кількість контрактів	Обсяг, т	Вартість, тис. грн
Пшениця 2 кл.	27	2163,989	2236,6
Пшениця 3 кл.	576	115806,561	152257,3
Пшениця 4 кл.	850	133648,22	160566,5
Пшениця 5 кл.	103	8879,891	8521,7
Жито гр. А	135	2562,106	2506,5
Всього	1691	263060,767	326088,6

№ 736 від 16 травня 2007 р. [2], згідно з якою форвардні закупівлі передбачають придбання зерна у сільськогосподарських товаровиробників в установленій маркетинговий період за фіксованою ціною та на умовах авансового платежу в розмірі 50 відсотків його повної вартості на момент укладення форвардного біржового контракту. Відповідно до цієї постанови, як засіб кредитування сільськогосподарських товаровиробників із використанням оптимальної системи гарантованого виконання зобов'язань за відповідними контрактами, пріоритетними завданнями Міністерства аграрної політики України на 2008 р. стало запровадження механізму державних форвардних закупівель 150 тис. т зерна через державну Аграрну біржу й акредитовані товарні біржі. Станом на 01.06.2008 р. до Аграрного фонду було закуплено зерна в обсязі 55,061 тис. т, з яких пшениці 3 класу — 38,780 тис. т, пшениці 4 класу — 17,220 тис. т, жита 1 класу — 2,671 тис. т, жита 2 класу — 1,400 тис. т [1], що становить лише третю частину від запланованого, тому прогнозувати подальше зростання укладення форвардних угод не має економічного сенсу, оскільки з настанням урожайного сезону розпочнеться закупівля зерна за спотовими угодами, а також поставка за вже укладеними форвардами.

Таким чином, держава не повною мірою використовує регуляторні важелі активізації форвардних закупівель сільськогосподарської продукції. Для виправлення такого становища та з метою розвитку організованого аграрного ринку, що суттєво вплине на трансформацію економіки країни, створення механізму прозорого ціноутворення, запобігання тіньових схем реалізації продукції, залучення додаткових бюджетних коштів пропонується запровадити комплекс таких заходів:

розробити та затвердити державну концепцію консолідації й електронізації організованого біржового аграрного ринку, Аграрної біржі та Аграрного фонду до 2015 року;

розробити та затвердити програму розвитку інфраструктури аграрного ринку, передбачити в ній надання державної допомоги на розвиток матеріально-технічного й кадрового забезпечення, особливо на районному рівні;

створити державну Комісію з біржового товарного ринку і розробити та прийняти закони «Про товарні деривативи», «Про біржову розрахункову діяльність та кліринг», з внесенням змін до чинних законодавчих актів;

покласти на Аграрний фонд функції єдиного державного органу з формування продовольчих ресурсів і підтримання паритету цін на продовольчому ринку, перекавши контроль за його діяльністю на Кабінет Міністрів України;

передати з Держрезерву в підпорядкування Аграрному фонду елеватори, холодокомбінати та інші потужності за зберігання продовольства, що забезпечить успішне виконання ним інтервенційних функцій;

створити Державну компанію для здійснення до 40 % експорту зерна, насіння соняшнику й продуктів переробки та іншої сільськогосподарської продукції, що дасть змогу довести рівень цін на внутрішньому ринку до 90—92 % світових і забезпечить здорову конкуренцію трейдерам, які монополізували ці ринки;

організувати атестацію (сертифікацію) районних і міжрайонних торгових домів та визначити напрям їх подальшої діяльності;

зобов'язати Мінагрополітики, Аграрний фонд забезпечити через систему форвардних контрактів протягом грудня 2008 та 2009 р. (січень—квітень) закупівлю зерна з урожаю 2009 р. в обсязі 500 тис. т, насіння соняшнику — 300 тис. т за цінами, що склалися на ф'ючерсних біржах світу на липень—серпень 2009 року. Довести щорічну державну закупівлю зерна за форвардними контрактами до 1 млн т;

надавати першочергово державну фінансову підтримку товаровиробникам, які уклали форвардні контракти з Аграрним фондом;

з метою забезпечення ефективного впровадження урядових програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників і своєчасного застосування Урядом сучасних світових ринкових методів у регулюванні ціноутворення на оптовому ринку сільськогосподарської сировини в країні у 2009 році на базі Аграрної біржі та за участю регіональних сертифікованих бірж створити єдину електронну систему біржових торгів і клірингову розрахункову систему;

забезпечити створення протягом 2009–2010 рр. у кожному регіоні брокерських контор, оснащених комп'ютерною технікою з підключенням до центрального серверу Аграрної біржі, що дасть змогу здійснювати торги одночасно по всій країні;

запровадити обов'язкову сертифікацію брокерів і маклерів для роботи на організованому аграрному ринку;

проводити сертифікацію та щорічний аудит бірж, які працюватимуть на організованому аграрному ринку та брокерів цих бірж;

забезпечити організацію щорічних семінарів-тренінгів з представниками Аграрного фонду, сертифікованих бірж, районних управлінь сільського господарства, агроторгових домів із питань роботи на організованому аграрному ринку.

Висновок. Комплексність та ефективність впровадження і виконання всіх вищевказаних заходів повністю залежить від цілеспрямованих дій з боку держави й активної участі та сприяння всіх суб'єктів як біржової сфери, так і аграрного ринку в цілому.

Список літератури

1. Інформаційні дані про роботу Аграрної біржі // www.agrarna-birga.org
2. Про запровадження державних форвардних закупівель зерна : Постанова Кабінету Міністрів України № 736 від 16.05.07 р. // <http://www.rada.gov.ua>
3. Солодкий М. О. Біржовий ринок / Солодкий М. О. — К. : Джерела М, 2002. — 358 с.
4. Щорічні звіти Союзу аграрних бірж України за 2003–2007 рр. // <http://www.sabu.org.ua>

УДК 658.821:631.14:634.1

В.А. Рудьєв,

д. е. н., професор,

Інститут зрошуваного садівництва ім. М.Ф. Сидоренка УААН

ОЦІНКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ САДІВНИЦЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стратегічною метою державної аграрної політики є перетворення агропромислового комплексу, в тому числі галузі промислового садівництва на високоєфективний, конкурентоспроможний сектор економіки України, здатний інтегруватися у світовий аграрний ринок. Враховуючи вступ України до Світової організації торгівлі необхідно здійснити ряд обґрунтованих заходів щодо створення умов вітчизняним виробникам, враховуючи лібералізацію ринків сільськогосподарської продукції. В таких умовах розраховувати на успіх можливо лише за рахунок підвищення конкурентоспроможності вітчизняної плодоягідної продукції.

Основою ефективного функціонування кожного садівницького підприємства в сучасних умовах є знання потреб споживачів та особливостей ринків збуту, рівня конкурентоспроможності на них окремих видів садівницької продукції, яка вирощується підприємством. Рядом авторів встановлено, що майже третина комерційних невдач пояснюється неправильною оцінкою такого вибору [1]. При цьому помилки при виборі сорту або плодової культури, при закладанні промислового саду можуть бути виявлені тільки через декілька років.

Аналіз існуючих підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємств свідчить, що у біль-

шості виробників плодоягідної продукції відсутні достатньо ефективні управлінські й організаційно-економічні механізми зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, кон'юнктури ринку і запитів споживачів. Виходячи з цього, автором розроблено модель оцінки конкурентоспроможності садівницького підприємства (рис. 1).

При цьому враховувалося, що підприємство підлягає тривекторному впливу: макrorівня (держави та її законів), мезорівня (галузі, в якій діє підприємство) і мікрорівня (внутрішнє середовище самого підприємства) [2].

Визначення конкурентоспроможності садівницького підприємства у середньостроковій перспективі складається з поетапного аналізу всіх трьох вищезазначених складників.

На першому етапі визначаються основні фактори макросередовища конкурентоспроможності підприємства, які відображають динаміку розвитку ринку, правовий і технологічний рівень галузі, стан державного регулювання, рівень концентрації плодоягідного виробництва, його інвестиційну привабливість та ін. На другому етапі проводиться економічний аналіз галузі, який дає змогу оцінити основні тенденції її розвитку в середньостроковій перспективі, враховуючи конкурентоспроможність садівницького підприємства.

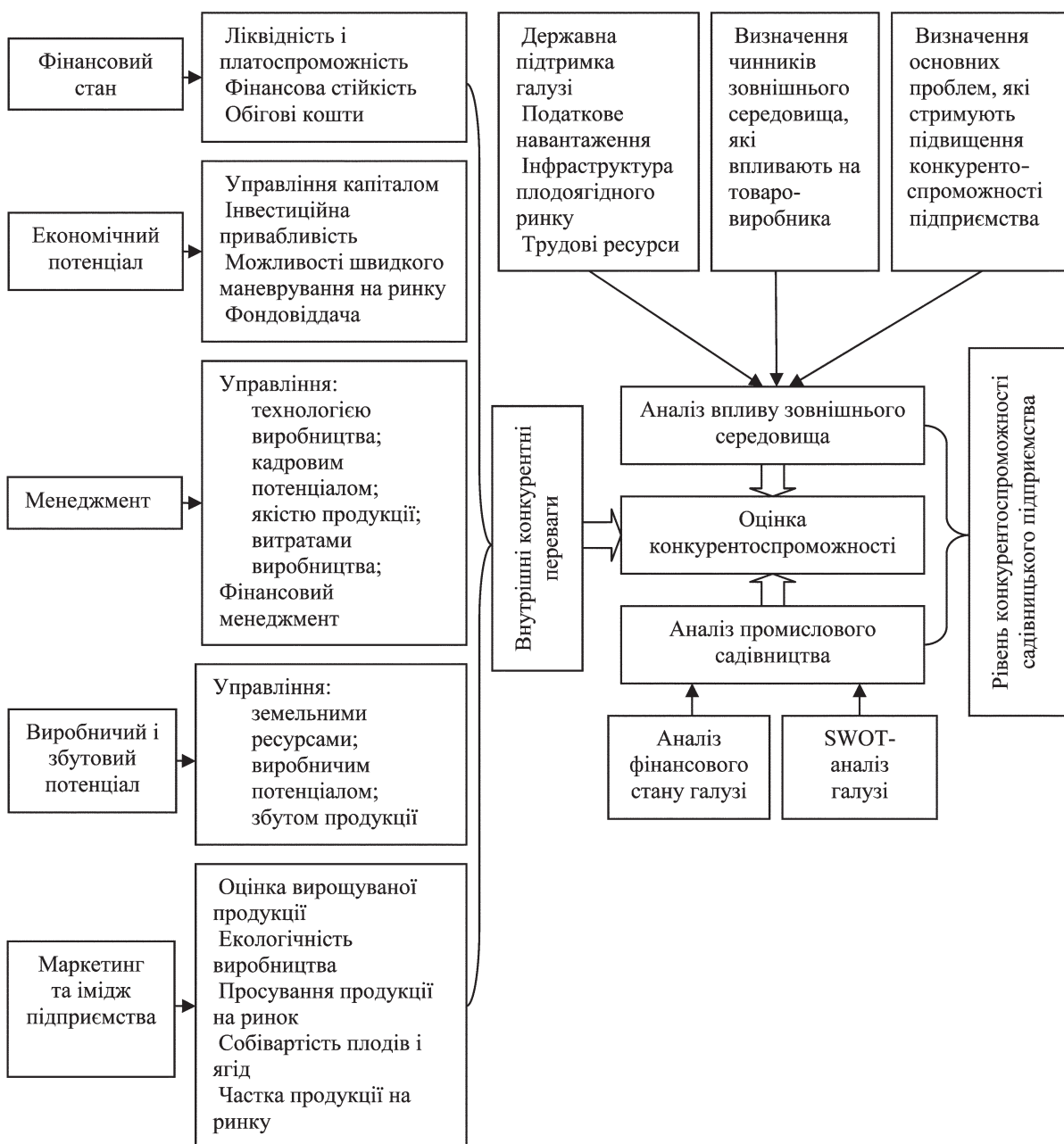

Рис. 1. Модель оцінки конкурентоспроможності садівницького підприємства

На третьому етапі оцінюється внутрішній конкурентний потенціал підприємства (фінансовий стан, економічна стійкість, менеджмент, виробничий і збутовий потенціал, маркетинг та імідж підприємства). Такий методичний підхід дає змогу виявити недоліки садівницького підприємства й оцінити його переваги.

Автор здійснив аналіз існуючих методів оцінювання конкурентоспроможності підприємств. Виявлено, що єдиного визначення поняття конкурентоспроможності підприємства й методу оцінки її рівня ще не опрацьовано. Більшість методів оцінки базуються на класичній теорії міжнародного поділу праці. Відповідно до закону порівняльних переваг країна спеціалізується на виробництві та експорті тих то-

варів, собівартість яких значно нижча за їх ціну на світовому ринку, а імпортує ті види продукції, які в інших країнах дешевші або не вирощуються. Переваги у витратах виробництва є передумовою сильних ринкових позицій [3].

Конкурентоспроможність оцінюють із застосуванням ряду методів. Найчастіше — за витратами виробництва, а також застосовують методи оцінки з урахуванням кінцевих результатів взаємодії товаровиробників і споживачів: маси прибутку, її норми, рівня продажів, частки на ринку.

Існують також аналітичний, матричний, індикативний, аналіз ієрархій, різниць і рангів, рейтингової оцінки, ринкової частки, графічний та ряд інших методів оцінки конкурентоспроможності підпри-

емств. Проте основним їх недоліком є широке використання експертних результатів, які підвищують суб'єктивність оцінки. Для проведення об'єктивної кількісної оцінки конкурентоспроможності підприємства показники повинні відповідати певним вимогам: бути розрахованими за однаковий часовий проміжок, давати повнішу й об'єктивну інформацію про всі сторони діяльності підприємства, що дасть змогу оцінити масштаби виробництва, чисельність працівників і прибутковість галузі [4].

Кожне садівницьке підприємство в ринкових умовах повинно спрямовувати свої зусилля на те, щоб вирощена ним продукція була конкурентоспроможною, а збільшення обсягу її реалізації й досягнення максимально можливого прибутку є важливим питанням для кожного господарства.

Проблеми конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції постійно досліджуються в країнах ринкової економіки і розглядаються в працях М. Портера, А. Томпсона, Ф. Котлера, Р. Фахтутдінова, А. Юданова. Дослідження цих проблем в Україні тільки розпочалося й висвітлено в наукових роботах В. Андрійчука, М. Маліка, О. Могильного, М. Пугачова, П. Саблука, О. Шпичака, В. Юрчишина та ін.

Слід значити, що формування конкурентних відносин протягом періоду економічних перетворень не було пріоритетним завданням держави. Основна увага зосереджується на питаннях макроекономічної стабілізації, удосконалення фінансово-кредитної і податкової політики та земельних відносин, через глибоку економічну кризу неможливо повною мірою виявити конкурентні переваги успішно працюючих садівницьких підприємств унаслідок обмеженого споживчого попиту, розриву господарських зв'язків.

Здебільшого конкурентоспроможність садівницького підприємства визначає його фінансово-економічний стан і ділову репутацію, особливо, якщо в структурі реалізованої продукції найбільша виручка та значна частка прибутку надходить від конкурентоспроможної продукції. Деякі автори ототожнюють оцінку конкурентоспроможності садівницьких підприємств з конкурентоспроможністю продукції, але цього недостатньо.

Визначати конкурентоспроможність садівницького підприємства складно, тому що воно виробляє різноманітну плодючу продукцію, на якість якої впливають ґрунтово-кліматичні умови регіону. Оцінювання передбачає визначення кола підприємств-конкурентів, формування системи оціночних показників, обробку інформації й одержання узагальненого результату конкурентоспроможності, який є поняттям відносним, тому його можна виявити тільки серед групи підприємств, що належать до однієї галузі [5]. На практиці здебільшого оцінювання здійснюють за виробничими витратами: чим нижчий їх рівень у господарстві, тим більше переваг воно має у порів-

нянні з конкурентом. В зоні південного Степу низьким рівнем собівартості продукції відзначається діяльність ЗАТ «Перемога» і ВАТ «Радгосп «Весна» (АР Крим), ТОВ «Придніпровський» (Дніпропетровська область), ЗАСТ «Зоря Інгулу» Миколаївської області. Найбільшу частку на ринку АР Крим має ЗАТ «Перемога» (11,9 %), у Запорізькій області – ДП ДГ «Мелітопольське» (57,4), у Дніпропетровській – ТОВ «Придніпровський» (54,7), у Миколаївській – ЗАСТ «Зоря Інгулу» (57,4), а у Херсонській області – ВАТ Агрофірма «Радгосп «Білозерський» (46,5 %).

Існують інші методи оцінки конкурентоспроможності, які базуються на ринкових позиціях підприємства та показниках якості плодючої продукції, причому оцінку безпосередньо дають споживачі. Одним із сучасних підходів до визначення конкурентоспроможності підприємства є метод бенчмаркінгу, який забезпечує системний підхід до аналізу діяльності конкурентів і визначається за такими параметрами: частка підприємства на ринку, фондівдача, рентабельність реалізації продукції, рівень продуктивності праці, прибуток з 1 га площі плодючого саду, ціновий простір (сегмент ринку) в якому працює підприємство.

У десятку садівницьких господарств, які мають найвищий рівень конкурентоспроможності у 2004–2006 роках за методом бенчмаркінгу, увійшли ТОВ «Придніпровський», який має найкращий показник, ЗАСТ «Зоря Інгулу», Агрофірма «Радгосп «Білозерський», ДП ДГ «Мелітопольське», а також ДП ДАФ ім. Солодухіна (Херсонська область), ВАТ «Зелений гай» (Миколаївська область), ВАТ Агрофірма «Червоний фронт» і СВК ім. Фрунзе Запорізької області та ВАТ «Радгосп «Весна» АР Крим. Ці господарства мають достатньо високу частку в реалізації продукції на регіональному ринку, науково обґрунтовану структуру багаторічних насаджень, високий рівень продуктивності праці та якості продукції, що забезпечує їм високу ціну реалізації і рентабельність виробництва.

Важливою умовою ефективної діяльності садівницьких підприємств є удосконалення механізму забезпечення їх конкурентоспроможності (рис. 2).

Оподаткування, яке діє в державі, повинно стимулювати розвиток плодючого виробництва та сприяти підвищенню конкурентоспроможності садівницьких підприємств. Механізми ціноутворення і кредитних відносин, а також державних інвестицій і страхування ризиків у галузі вимагають суттєвого вдосконалення.

Важливою є державна підтримка галузі, протекціоністська політика стосовно захисту вітчизняного ринку, сприяння зовнішньоекономічній діяльності, створенню інфраструктури плодючого ринку й інформаційного забезпечення підприємницької діяльності.

Рис. 2. Система важелів забезпечення конкурентоспроможності садівницьких підприємств

У підвищенні конкурентоспроможності садівницьких підприємств велике значення мають якість продукції, її собівартість та ціна реалізації, а також соціальна політика, спрямована в першу чергу на підвищення трудової зайнятості населення, фінансування соціальних програм, підвищення трудової і технологічної дисципліни.

Конкурентоспроможність садівницьких підприємств тісно пов'язана з наявністю висококваліфікованих кадрів, здатних у нових ринкових умовах ефективно працювати і приймати економічно обґрунтовані управлінські рішення. На жаль, в садівницьких господарствах в останні роки спостерігається дефіцит висококваліфікованих спеціалістів, особливо середньої ланки.

Для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних садівницьких підприємств необхідно визначити основні внутрішні чинники, які впливають на їх становище на плодогідному ринку. Серед першочергових завдань виділимо такі: впровадження нових конкурентоспроможних сортів та інноваційно-інтенсивних технологій, поліпшення якості вирощуваної продукції; удосконалення маркетингової діяльності; жорсткий контроль за цільо-

вим використанням фінансових коштів; підготовка кваліфікованих спеціалістів; підвищення технологічної і трудової дисципліни.

Основними причинами низької конкурентоспроможності вітчизняних садівницьких господарств є відсутність чіткої стратегії розвитку та своєчасної оцінки конкурентних переваг окремих плодівих культур та їх сортів; слабка матеріально-технічна база, яка частково знищена в результаті непередуманого паювання майна в галузі; застарілий сортовий склад плодівих насаджень; обмежена кількість власних фінансових ресурсів і нестача кваліфікованої робочої сили, а також деспеціалізація галузі та парцеляція площ у садівницьких господарствах.

Висновки. Конкурентоспроможність садівницького підприємства виявляється через його стійкість до чинників зовнішнього і внутрішнього середовища та поєднує в собі управлінсько-ділову, виробничу, цінову і фінансову її форми.

Основними напрямками підвищення конкурентоспроможності садівницьких господарств є впровадження у виробництво нових сортів плодогідних культур та інноваційно-інтенсивних тех-

нологій; поліпшення якості вирощуваної продукції і доведення її до стандартів ЄС; удосконалення маркетингової роботи; стійке фінансове забезпечення і державна підтримка галузі; підготовка кваліфікованих спеціалістів; дотримання технології вирощування продукції; удосконалення управлінської структури в господарствах і створення оптимальних розмірів агропромислових підприємств, в яких органічно б поєднувалося виробництво, зберігання, переробка і реалізація продукції. У таких господарствах реалізується не проміжний, а кінцевий продукт споживання.

Відкритий доступ садівницьких господарств до фінансових ресурсів, дієва державна підтримка галузі, податкове регулювання, кредитне забезпечення, державне страхування сприятимуть оновленню й відтворенню основних фондів галузі, зниженню ризиків у виробництві плодів і

ягід, а у підсумку — підвищенню їх конкурентоспроможності.

Список літератури

1. Царенко О. В. Оцінка конкурентоспроможності підприємства / О. В. Царенко // Держава та регіони. Науково-виробничий журнал Гуманітарного університету «ЗІДМУ». — Запоріжжя. — 2006. — № 6. — С. 307—310. (Економіка і підприємництво).
2. Рульєв В.А. Конкурентоспроможність плодів і ягід / Рульєв В.А. — Мелітополь: Видавничий дім ММД, 2007. — 315 с.
3. Трубилин А. Конкурентоспособность — главный фактор эффективности производства / А. Трубилин // АПК: Экономика, управление. — 2002. — № 12. — С. 39—46.
4. Новак О. Оценка конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности / О. Новак // АПК: экономика, управление. — 2007. — № 6. — С. 53—54.
5. Рульєв В.А. Конкурентоспроможність садівницьких підприємств і стратегія її підвищення / В. А. Рульєв // Агроінком. — 2007. — № 5—6. — С. 12—15.

УДК 338.439.5:664.7

С.С. Сорочун,

викладач,

Білоцерківський національний аграрний університет

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ РИНКУ ПШЕНИЦІ

Кожна країна має дбати про власну продовольчу безпеку, а вже потім експортувати надлишки продукції, що перевищують рівень споживання. Зважаючи на наявність на території України 7 % чорноземів планети сільське господарство спроможне не лише забезпечувати потреби населення в основних продуктах харчування, а стати експортоорієтованою галуззю економіки. Саме тому дослідження рівня споживання, виробництва й експорту пшениці є актуальним.

Жодне управлінське рішення як в межах підприємства, так і країни в цілому не приймається без попереднього аналізу досліджуваного явища. Незважаючи на значну кількість наукових праць (Багров І.В., Бурковський І.В., Губенко В.І., Козак Ю.Г., Лук'яненко І.Г., Саблук П.Т. та ін.) аналіз ринку зерна в Україні є постійним предметом дослідження економістів, оскільки тенденції його розвитку створюють безліч проблем, особливо всередині країни.

Метою статті є вивчення загальних тенденцій розвитку ринку зерна в Україні протягом останніх 17 років, визначення основних чинників впливу на рівень виробництва і споживання пшениці та аналіз кореляційних залежностей між ними.

На сучасному етапі розвитку менеджменту сільськогосподарські підприємства майже не здійснюють аналізу та прогнозування ринку. Такий аналіз дав би змогу приймати рішення щодо нівелювання негативних явищ і процесів. За наявності інформації про підвищення цін на певний вид продукції в наступному році, підприємства могли б збільшувати площі посіву і валовий збір саме цієї сільськогосподарської культури. Це в свою чергу призведе до зниження ціни й реально вона була б не такою високою, як передбачалося. Прогнозування дає змогу згадувати негативні прояви світової та внутрішньої кон'юнктури ринку.

Таким чином, площа посіву зернових значною мірою є результатом внутрішньої та світової кон'юнктури ринку зерна. Чим вигідніше вирощувати певну культуру, тим більші земельні площі сільськогосподарські підприємства відводять під неї [1]. Основою для розрахунків вигідності є ціна на дану продукцію за минулий період (у сільському господарстві — це ціна минулого року). Щодо зібраного зерна в поточному році, то його обсяг впливає на ціну продукції цього ж року. Динаміка виробництва зерна в Україні представлена в таблиці 1.

Загальна площа посіву пшениці та валовий збір зернових і зернобобових культур у динаміці *

Маркетинговий рік	Загальна площа посіву пшениці, тис. га	Виробництво пшениці, тис. т
1990/91	7577	30374
1991/92	7023	21155
1992/93	6329	19508
1993/94	5748	21831
1994/95	4507	13857
1995/96	5479	16273
1996/97	5892	13550
1997/98	6508	18404
1998/99	5641	14937
1999/2000	5931	13585
2000/01	5161	10197
2001/02	6882	21349
2002/03	6750	20556
2003/04	2500	3600
2004/05	5650	17500
2005/06	6004	17683
2006/07	5515	12880
2007/08	6259	14532

* Тут і далі дані Державного комітету статистики України [2;3]

Кореляційна залежність загальної площі посіву та виробництва пшениці становить 86 %.

Основним чинником впливу на валове виробництво зерна в цілому по Україні є прибутковість цієї культури, а на врожайність припадає лише 25–35 % [4;6].

Дані про виробництво різноманітних сільськогосподарських культур свідчать про зернову орієнтованість аграрного сектору України (табл. 2).

Як свідчать дані табл. 2, виробництво цукрових буряків поступово зменшується, а виробництво

пшениці залишається на одному рівні. Це зумовлено як погіршенням виробничих умов і відповідно зниженням валового збору коренеплодів, так і наближенням потреби цукру в Україні до норми [7].

На початку 90-х років минулого століття Україна виробляла цукрові буряки для задоволення не тільки внутрішніх потреб, а й потреб колишніх республік Радянського Союзу. В подальшому при втраті економічних зв'язків доцільність виробництва цукрових буряків знизилась, а пшениці — зросла, тому

Таблиця 2

Виробництво зернових і зернобобових та цукрових буряків, тис. т

Рік	Виробництво зернових і зернобобових	Виробництво пшениці	Виробництво пшениці до зернових і зернобобових, %	Виробництво цукрових буряків
1990	51009	30374	0,60	44264,5
1991	38674,1	21155	0,55	36168,1
1992	38537,3	19508	0,51	28782,9
1993	45622,6	21831	0,48	33717,2
1994	35497,4	13857	0,39	28137,8
1995	33929,8	16273	0,48	29650,4
1996	24571,2	13550	0,55	23008,8
1997	35471,7	18404	0,52	17662,8
1998	26470,7	14937	0,56	15522,6
1999	24580,6	13585	0,55	14063,8
2000	24459,0	10197	0,42	13198,8
2001	39706,1	21349	0,54	15574,6
2002	38804,3	20556	0,53	14452,5
2003	20233,9	3600,0	0,18	13391,9
2004	41808,8	17500	0,42	16600,4
2005	38016,0	17683	0,47	15443,2
2006	34258,0	12880	0,38	21186,9
2007	29545,0	14532	0,49	17100,9

Загальна пропозиція, експорт та споживання зерна на внутрішньому ринку

Маркетинговий рік	Загальна пропозиція зерна, тис. т	Загальний експорт, тис. т	Загальне внутрішнє споживання, тис. т	Поголів'я великої рогатої худоби, тис. голів
1991/92	29769	225	22969	22456,8
1992/93	27566	100	21820	21607,3
1993/94	27555	500	19455	19624,3
1994/95	21697	140	15557	17557,3
1995/96	22456	1343	15413	15313,2
1996/97	19300	1285	15515	12758,5
1997/98	21007	1364	15643	11721,6
1998/99	19015	4696	12419	10626,5
1999/2000	15938	1952	12186	9423,7
2000/01	12683	78	12155	9421,1
2001/02	21891	5486	13444	9108,4
2002/03	24327	6569	14500	7712,1
2003/04	10208	66	9011	6952,7
2004/05	19131	3500	12500	6902,9
2005/06	19207	6481	10750	6514,1
2006/07	15795	2800	10850	6175,4

українське сільське господарство переорієнтувалось на виробництво зерна пшениці. Для порівняння, у 1990 р. було вироблено пшениці 30374 тис. т, а цукрових буряків — 44264,5 тис. т; у 2007 р. 14532 і 17100,9 тис. т відповідно.

З 1990 р. поголів'я великої рогатої худоби скоротилося майже в чотири рази, що відповідно позначилося на споживанні зерна тваринництвом. За даними кореляції між внутрішнім споживанням зерна і поголів'ям худоби одержали 89-відсоткову залежність цих двох факторів.

Загальна пропозиція пшениці на ринку зерна формується з обсягів виробництва, запасів минулого року та імпорту. В структурі пропозиції зерна 80–90 % припадає на його виробництво, а на запаси та імпорт — 10–20 %. У більшості розвинутих країн, зокрема у США та Франції, значну частку пропозиції зерна пшениці на внутрішньому ринку мають саме запаси минулого року. Політика запасів допомагає підтримувати стабільну ціну на зерно в цих країнах. Тобто, коли в країні його не вистачає, використовується зерно із запасів, і навпаки. Проте в Україні не застосовується цей дієвий механізм для стабілізації ринку зерна.

Висновки. Аналіз динаміки розвитку ринку зерна пшениці за останні сімнадцять років показав, що зменшення споживання даної продукції відбувається за рахунок зменшення споживання фуражного зерна великою рогатою худобою (кореляційна залежність становить 86 %). Також встановлено, що в межах країни значний вплив на валовий збір зерна пшениці має рівень його прибутковості за минулий рік, що великою мі-

рою визначається ціною, яка опосередковано впливає на площі посівів даної культури поточного року.

Список літератури

1. Моїсєєва М. Світовий ринок пшениці / М. Моїсєєва // Пропозиція. — 2007. — № 4. — С. 28–30.
2. Сільське господарство України за 2004 рік : стат. щоріч. : під заг. кер. Ю. М. Остапчука. — К. : Державний комітет статистики України, 2005. — 340 с.
3. Зовнішня торгівля України = Внешняя торговля Украины = Ukraine's foreign trade : стат. зб. : за ред. Ю. М. Остапчука. — К. : Держкомстат України, 2006. — 122 с.
4. Московкин В. М. Матричний аналіз товарно-страновой структури внешней торговли: на примере України и стран ЕС / В. М. Московкин, Н. И. Колесникова // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 3. — С. 26–37.
5. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : [підруч. для вищ. навч. закл.] / І. В. Багрова, Н. І. Редіна, В. С. Власюк, О. О. Гетьман : за ред. І. В. Багрової. — К. : Центр навч. літ., 2004. — 580 с.
6. Осика С. Т. Правове регулювання імпорту: антидемпінгові заходи / Осика С. Т. — К. : Центр дослідж. СОТ, 2003. — 448 с.
7. Зерновий та хлібопродуктовий товарообіг в Україні : енциклопед. довід. / [В. Т. Александров, М. В. Гладій, Є. М. Лавров та ін.]. — К. : АртЕк, 2000. — 544 с.
8. Коломойцев В. Е. Універсальний словник економічних термінів : інвестування, конкуренція, менеджмент, маркетинг, підприємництво : навч. посіб. / Коломойцев В. Е. — К. : Молодь, 2000. — 382 с.

М.Г. Лобас,

д. е. н., член-кор. УААН,

Голова правління,

Аграрна науково-виробнича компанія «Агропромтехіндустрія»

Я.К. Білоусько,

к. е. н., с. н. с.,

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Тенденції технічного забезпечення. В Україні ще за радянських часів було створено потужний комплекс сільськогосподарського машинобудування та струнку систему техніко-технологічного обслуговування аграрного сектору. Вони забезпечували всі галузі сільського господарства технічними засобами від 70 до 90 % технологічної потреби.

Так, у 1990 році заводи сільськогосподарського машинобудування виробляли 106,2 тис. тракторів різних марок. З них 49,4 тис. закуповували колгоспи і радгоспи, решта надходила в інші союзні країни. У цьому ж році сільськогосподарські підприємства списали 26 тис. амортизованих тракторів. При високій готовності (коефіцієнт 0,83) тракторний парк налічував 459,5 тис. одиниць. Аналогічна ситуація спостерігалася й по інших видах сільськогосподарської техніки (табл.).

Нині цей комплекс практично зруйновано. Виробництво технічних засобів для села зменшилося у 8–10 разів. Багато заводів зупинили виробництво, а на діючих обладнання і технології застаріли. Вони не можуть виготовляти надійні, потужні, універсальні,

оснащені електронними системами керування сільськогосподарські машини, які б відповідали сучасним агротехнологіям і сприяли їх впровадженню. Вітчизняна техніка нині на 2–3 покоління відстає від іноземних аналогів, а отже є неконкурентоспроможною.

За даними статистичних органів, станом на 1 січня 2008 року на складах підприємств-виробників сільськогосподарської техніки накопичилася велика кількість нереалізованої вітчизняної продукції, зокрема, загальнодержавного випуску комбайнів бурякозбиральних і машин для обрізання гички, майже весь випуск газоно- і сінокосарок, 23–32 % – борін зубових, обприскувачів переносних, картоплезбиральних комбайнів і картоплекопачів, 6–13 % – сівалок, борін дискових, розпушувачів і культиваторів, тракторів для сільського та лісового господарства, косарок, устаткування для птахівництва, інкубаторів і брудерів, машин для садіння.

Розбалансована і система забезпечення сільськогосподарства технікою та технічним сервісом. Ринок сільськогосподарських машин та їх сервісу роз-

Таблиця

Тенденції технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств України в 1990–2007 роках, тис. шт.

Рік	Сільськогосподарська техніка				
	виробництво	закупівля	списання	наявність	коефіцієнт готовності
Трактори					
1990	106,2	49,4	26,0	459,5	0,83
2007	5,3	7,2	4,8	182,6	0,70
Зернозбиральні комбайни					
1990	...	9,6	8,1	108,6	0,78
2007	0,1	2,0	1,3	44,2	0,65
Бурякозбиральні машини					
1990	8,6	3,2	4,4	19,1	0,71
2007	0,1	0,2	0,3	7,7	0,60

* За даними вибіркових обстежень.

вивається повільно. Тому кількісна забезпеченість агропідприємств основними сільськогосподарськими машинами становить тільки половину від розрахункової. У сільськогосподарських підприємствах використовується лише 182,6 тис. тракторів, 44,2 тис. зернозбиральних і 13 тис. кормозбиральних комбайнів, понад 100 тис. одиниць ґрунтообробної, посівної й іншої техніки.

Крім того, близько 85 % техніки, що залишилася в господарствах, експлуатується за межами амортизаційних строків. Зокрема, зі строком до 10 років експлуатується 16,2 % тракторів і 21,7 % зернозбиральних комбайнів, решта техніки — від 10 до 20 років і більше.

Через відсутність необхідних запасних частин неможливо виконувати потрібний обсяг ремонту наявної техніки, а тому готовність тракторів, автомобілів, комбайнів, іншої техніки до відповідних сезонів польових робіт залишається невисокою і становить 0,59–0,77. Порівняно з 1990 роком коефіцієнт готовності технічних засобів знизився на 15–20 %.

Внаслідок спрацювання щороку списується велика кількість тракторів, зернозбиральних комбайнів та багато іншої сільськогосподарської техніки. Хоча в останні роки темпи списання техніки значно знизилися. Так, протягом 2001–2005 років було списано 31,8 тис. тракторів, тоді як у 1995 році — 32,1 тис., комбайнів зернозбиральних відповідно 7,0 і 6,4 тис. од. У 2006–2007 роках порівняно з середньорічним показником за 2001–2005 роки знизилася списання тракторів, зерно- і бурякозбиральних комбайнів. Нині списується в основному лише та техніка, відновити роботоздатність якої неможливо. Вся інша залишається в господарствах, незважаючи на те, що вже відпрацювала по 2–3 амортизаційні строки служби і більше.

Закупівля сільськогосподарської техніки значно зменшилася і у 2007 році становила 8,3–14,7 % від обсягу її придбання в 1990 році. Машинно-тракторний парк оновлюється повільно. У 2001–2007 роках у середньому за рік оновлювалося тільки 3,1 % тракторів і 1,6 % зернозбиральних комбайнів. Виняток становив лише 2007 рік, коли було закуплено техніки на суму понад 7 млрд грн, у тому числі на 6 млрд — іноземної.

Деіндустріалізація сільського господарства набуває загрозливих масштабів. За 1996–2005 роки основний капітал галузі зменшився в 1,7 раза, а в сільськогосподарських підприємствах — утричі. При цьому частка сільського господарства в основному капіталі народного господарства зменшилася від 24 до 6 %.

Основні причини кількісних і якісних змін у системі технічного забезпечення. Набуття політичної незалежності, зміна ідеології й державного устрою зумовили великомасштабне та глибоке реформуван-

ня всіх сфер українського суспільства, у тому числі й вітчизняного агропромислового комплексу зокрема та його технічного забезпечення. У процесі реформування через низку прорахунків спостерігаються негативні тенденції у технічному оснащенні аграрного виробництва. Найбільш стійкими й руйнівними серед них є такі.

1. Катастрофічне зниження платоспроможності сільськогосподарських підприємств унаслідок різкого зниження державних капітальних вкладень у сільське господарство, підвищення банківських ставок за кредитні ресурси й диспаритету цін на аграрну продукцію та промислові товари, що споживаються сільським господарством.

Якщо у 1990 році для купівлі трактора загального призначення Т–150 К треба було продати 27 т молока, то нині — 175 т. Один із найпоширеніших просапних тракторів ПМЗ–6АЛ у 1990 році «коштував» 9,4 т сояшнику, а тепер — 50,5 т. У 1990 році зернозбиральний комбайн СК–5 «Нива» можна було купити за 34 т зерна, тепер — за 293 т.

2. Повна руйнація системи матеріально-технічного забезпечення і технічного сервісу. Колишня система матеріально-технічного забезпечення сільського господарства мала чимало недоліків, проте в основному систематично забезпечувала сільське господарство відповідною технікою. Нині спостерігається загальна розпорошеність суб'єктів виробництва техніки, її реалізації, надання сервісних послуг.

3. Тривала відсутність науково обґрунтованої державної технічної політики відтворення матеріально-технічної бази аграрного виробництва. Практично лише у 2002 році прийняттям Закону України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» була задекларована необхідність розробки такої політики.

4. Безвідповідальність і правовий нігілізм практично всіх урядів України стосовно реформування системи матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва.

5. Недосконалість амортизаційної політики. Вона нині підпорядкована податковому законодавству. В результаті втрачено об'єктивну основу для виміру споживання основного капіталу та тієї його частини, що відшкодовується шляхом амортизації. Це та інфляційні процеси призвели до того, що в сільському господарстві амортизаційні відрахування не забезпечують простого відтворення основних засобів.

6. Недосконалість управління народногосподарським комплексом. Слабке управління державною часткою власності виробників техніки для агропромислового комплексу. Вплив державних управлінських структур на заводи нині є мінімальним.

Економікою заводів, що виготовляють сільськогосподарську техніку, не займається ніхто. Фонд державного майна України практично є товарною біржею. Концентрацією та спеціалізацією виробництва, створенням великих економічних структур, здатних протистояти у конкурентній боротьбі за ринки збуту якісної техніки, Мінпромполітики України не займається.

Стратегічні напрями відтворення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств. З метою поліпшення ситуації щодо формування й усталення ефективної і стабільної системи відтворення матеріально-технічної бази аграрного виробництва необхідно впровадити низку заходів як у сільському господарстві, так і в галузі машинобудування для агропромислового комплексу та на ринку техніки і техніко-технологічного сервісу. Найважливішими серед них є такі.

1. Зміцнити державне управління системою інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу шляхом створення спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з відповідними регіональними структурами, які б у своїй діяльності враховували інтереси виробників та споживачів техніки.

2. Створити акціонерний техніко-технологічний концерн, можливо два або декілька, з розгалуженою мережею підприємств з виробництва, реалізації і сервісу технічних засобів, які б здійснювали на ринкових засадах інженерно-технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств, фермерів, селянських господарств, орендарів, переробних та інших підприємств агропромислового комплексу.

3. Запровадити фінансово-економічне стимулювання конструювання техніки, технічного переоснащення підприємств вітчизняного сільськогосподарського машинобудування й розвитку інфраструктури ринку технічних засобів шляхом введення пільгового оподаткування та кредитування, а також виділення в найближчі 3–5 років коштів у розмірі до одного відсотка видаткової частини державного бюджету з розподілом їх за цими трьома напрямками.

4. Купувати не техніку, а ліцензії на заводи з виробництва якісних тракторів малої і великої потужності та двигунів для цих машин, а також бурякозбиральних комбайнів.

5. Визначити достовірні параметри стану і використання галузевих основних засобів шляхом проведення суцільної інвентаризації у межах Всеукраїнського сільськогосподарського перепису, включаючи оцінку капіталу із застосуванням витратного підходу до визначення відновної вартості, а порівняльного і дохідного — для визначення ринкової вартості й потенційної корисності об'єктів.

6. Розробити науково обґрунтовані нормативи потреби в основних засобах сільськогосподарського призначення з урахуванням оптимальної спеціалізації регіонів і світових тенденцій розвитку аграрного сектору з метою визначення обсягів капіталовкладень, необхідних для їх формування.

7. Реформувати амортизаційну систему з метою інвестиційного її спрямування шляхом розмежування економічної та фіскальної функцій, лібералізації амортизаційних відрахувань у науково обґрунтованих межах, стимулювання використання їх за цільовим призначенням.

8. Сприяти розвитку нетрадиційних відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів рідкого й газового палива, передусім біодизеля і біоетанолу.

9. Удосконалити систему лізингу сільськогосподарської техніки та обладнання, розширити обсяги діяльності державної лізингової компанії, активізувати лізингові операції інших фінансових установ і машинобудівних підприємств, створити сприятливі умови для широкого залучення вітчизняних та іноземних інвестицій.

10. Розвивати фірмовий технічний сервіс у гарантійний та післягарантійний періоди експлуатації сільськогосподарської техніки за участю заводів-виробників і постачальників, забезпечити формування ринкової інфраструктури технічного сервісу, зокрема на кооперативних засадах.

11. Впроваджувати системний моніторинг та сучасні засоби інформатизації щодо матеріально-технічних ресурсів для аграрного сектору.

12. Розробити й обґрунтувати напрями і методи здійснення нецінової державної підтримки техніко-технологічного переоснащення сільськогосподарського виробництва.

13. Спрямувати державну цінову політику на формування такого рівня ринкових цін на сільськогосподарську сировину і продукти харчування, який би забезпечував беззбитковість і накопичення власних коштів сільськогосподарськими товаровиробниками для розвитку аграрного виробництва, його технічного й технологічного оснащення.

14. Гармонізувати механізм державної підтримки розвитку технічного забезпечення і впровадження інноваційних технологій виробництва аграрної продукції з вимогами й правилами СОТ і практикою країн ЄС.

ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД

У сільськогосподарському виробництві України зайнято 17,4 % населення, використовується близько 7 % основних засобів і 4 % інвестицій в основний капітал, у загальному обсязі валової додаткової вартості його частка становить 8,7 %. Однак воно є малоефективним сектором економіки. Ситуація, що склалася в аграрній сфері, пояснюється багатьма причинами: зниженням за період реформ вартості індивідуального людського капіталу в 44 рази, а сукупного людського капіталу, задіяного в сільськогосподарських підприємствах, — в 114 раз [1], енергоемністю виробництва продукції, що перевищує відповідні показники розвинених країн світу за кількістю кілограмів умовного палива (з урахуванням паритету купівельної спроможності) з розрахунку на 1 дол. США ВВП — у 4 рази, а в цілому по країнах світу — в 2,6 рази. Нині на 1 га вирощування зернових культур сільськогосподарські підприємства країни витрачають понад 90 кг пального. Незадовільний технологічний стан більшості з них, стрімкий процес фізичного і морального старіння машинно-тракторного парку, низькі темпи оновлення основних засобів, насамперед їх активної частини, поступове зниження рівня технічного потенціалу, недостатнє впровадження в сільськогосподарське виробництво інформаційних систем стають головною проблемою його розвитку і не дають змоги виробляти конкурентоспроможну продукцію.

Практикою розвинених країн світу доведено, що при посиленні впливу чинників науково-технічного прогресу оптимальним у русі основних виробничих засобів є *R-оновлення* 8–10 %, *R-вибуття* — 6–7,5 %. Проте за роки перехідної економіки темпи списання сільськогосподарськими підприємствами зношених технічних засобів виробництва в десятки разів перевищували купівлю нових і лише у 2004 р. їх співвідношення майже вирівнялося. При цьому навантаження ріллі на трактор в Україні у 4–20 разів, а посівів зернових на зернозбиральний комбайн у 4–8 разів більше, ніж у європейських країнах. Технологічна потреба сільськогосподарських машин в аграрних підприємствах коливається на рівні 35–50 % забезпеченості виробництва. Масового характеру в рослин-

ництві набула практика спрощення технологій до виконання найнеобхідніших агротехнічних заходів (поверхневий обробіток ґрунту—сівба—збирання врожаю). Загальні втрати сільського господарства України, пов'язані з нестачею і низьким технічним станом машин, становлять за недобором урожаю понад 30 %, що оцінюється в 15–18 млрд грн, за витратами пального — близько 15 %.

Таким чином, аграрний сектор економіки розвивається безсистемно, не сприйнятний до інновацій і розробок науковців, надає перевагу традиційним системам виробництва 80-х років минулого століття або ведеться шляхом виконання технологічних прийомів, які дають змогу зменшити поточні матеріальні витрати. Нині в галузі вдаються до численних спроб впровадження іноземних технологій і технічних засобів та ведуться дискусії щодо визначення оптимальності певної технології виробництва.

Безумовно, проблеми сільського господарства розв'язуються шляхом упровадження нових сортів рослин і порід тварин, новітніх енергозберігальних технологій, які дають змогу зменшити витрати пального в 2,3 рази, а також дешевих нетрадиційних енергоносіїв (біоетанолу, біогазу, енергії сонця, вітру тощо). Проте як біологізація, так і ресурсозбереження мають бути свідомими, а не «вимушеними» напрямками виробництва сільськогосподарської продукції. Маємо на увазі не спрощення технологій, а обґрунтоване використання й регулювання природних умов, раціональне застосування певної системи обробітку ґрунту, удобрення, захисту рослин та інших агротехнічних заходів, що забезпечують найменші витрати матеріально-технічних засобів, праці, екологічну безпеку, виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції з мінімальним застосуванням антропогенних засобів інтенсивного впливу на агроекологічні системи. Однак, навіть найдосконаліша та максимально ощадлива технологія буде ефективною лише у разі виконання всіх передбачених нею агротехнічних прийомів і термінів їх виконання.

У світовій практиці широко застосовуються три типи технологій: традиційні; інтенсивні; високоін-

тенсивні (ресурсозберігаючі).

При традиційних технологіях використовуються дешеві агрегати старого покоління (третього технологічного укладу). Їхні потенційні можливості за урожайністю зерна становлять 20–25 ц/га і не забезпечують захисту ґрунтів. Ці технології застосовуються підприємствами з низьким рівнем прибутковості та кваліфікованого кадрового забезпечення виробництва. Технологічні операції в них не стандартизовані, як правило проводяться з порушенням строків виконання робіт і технологічних прийомів.

Інтенсивні технології ґрунтуються на застосуванні у виробництві добрив (мінеральних та органічних) і засобів захисту рослин. Потенціал цих технологій щодо зернових культурах становить 30–40 ц/га із спрямуванням на підвищення родючості ґрунтів. Проте передбачений обсяг (30–40 т/га) внесення органічних добрив нині малодоступний для підприємств через занепад галузі скотарства, нестачу спеціальної техніки й дорожнечу цих послуг. Тому інтенсивні технології застосовуються на обмежених площах.

Передова аграрна наука зосереджена на розробці машинних технологій нового покоління, оновленні машинно-тракторних парків технікою вищого технічного рівня, більшої потужності (200–400 к. с.). Вони дають змогу за несприятливих погодних умов використовувати активний запас потужності, суттєво знижувати вплив природного фактору, підвищувати продуктивність, зменшувати експлуатаційні витрати і чисельність виробничо-технологічного персоналу. Виробники сільськогосподарської продукції розвинених країн світу поступово перейшли на використання мультиопераційної, комп'ютеризованої енерго- і ресурсозберігаючої техніки, що відповідає сучасним підвищеним екологічним вимогам і дає змогу забезпечити біологічну й екологічну рівновагу в природі. Отже, високоінтенсивні, ресурсозберігаючі технології засновані на використанні сучасної техніки п'ятого технологічного укладу, стандартизованому своєчасному, точному, ґрунтозахисному й екобезпечному виконанні технологічних процесів. Потенціал таких технологій для зернових культур знаходиться в межах 50–60 ц/га.

Сільське господарство України характеризується одночасним існуванням і взаємодією різних технологічних способів виробництва та технологічних укладів, за домінування елементів третього й четвертого. Запроваджуються трудо-, енерго-, матеріало-, капітало-, наукоємні (інформаційні) технології та їхні різноманітні комбінації і співвідношення у різних господарських системах із притаманними їм особливостями, що визначаються соціально-економічними умовами й масштабами виробництва, забезпеченістю кваліфікованими управлінськими

кадрами та виробничо-технологічним персоналом, землезабезпеченістю одного працюючого; ґрунтово-кліматичними умовами регіону, локальними особливостями, місцевими традиціями тощо.

Результативність технологій визначається частковими показниками ефективності праці й енергетичної ефективності та загальним показником економічної ефективності. Ефективність праці характеризується економією її затрат на виконання технологічної операції або на виробництво одиниці продукції ($Z_{II} \rightarrow \min$), а енергетична ефективність (Π_E) – економією енергії (Дж/кг або кал/кг) на виконання робіт і виробництво продукції. Її можна визначити за формулою

$$\Pi_E = \frac{K_i}{E_i}, \quad (1)$$

де K_i – кількість енергії, що міститься у виробленій продукції; E_i – сумарна кількість енергії, витраченої на виробництво продукції.

Як контрольний варіант для порівняння енергетичної ефективності нових технологій або технологічних процесів виступає традиційна (базова) технологія. Економічна ефективність у всій її багатогранності являє собою зіставлення окремих видів ефекту з витраченим на його одержання ресурсом або із сукупністю ресурсів, тобто співвідношенням результат/витрати. Проте висновок про доцільність застосування нових технологій можна зробити після проведення комплексного аналізу трудових, енергетичних, економічних, соціальних й екологічних показників ефективності.

Нині у сільськогосподарському виробництві України паралельно співіснують чотири організаційні форми, структура технологій в яких є різною. Це виробничі системи реформованих колективних підприємств, великі агропромислові об'єднання на орендованих землях, фермерські господарства і досить потужний сектор парцелярного господарства сільських населених пунктів і жителів міст.

Агропромислові підприємства, що функціонують на основі оренди землі колективних господарств і капіталів, накопичених переважно поза аграрною сферою, прагнуть використовувати трудозберігаючі інформаційно-ємні технологічні системи, характерні для високорозвинених країн. Зокрема, в АТЗТ «Агро-Союз», створеному у 1996 р. на базі радгоспу «Дружба», 8 тис. га ріллі обслуговує 6 механізаторів, на відміну від задіяних на цих землях в недалекому минулому 80 механізаторів.

Парцелярні господарства використовують трудові, матеріало- та енергозберігаючі, інформаційно-збіднені технології, характерні для країн, що розвиваються. Виробництво в колективних і фермерських господарствах базується на технологічних системах проміжного типу між встановленими формами [2].

При високому й надвисокому (стосовно середніх

світових значень) рівні оплати праці формуються трудозберігаючі технології, які в умовах обмеженості трудових ресурсах дають змогу освоювати великі масштаби виробництва. Висока продуктивність праці забезпечується високим рівнем механізації трудомістких процесів, широким використанням агрохімікатів й інформаційних ресурсів, переходом до *high-tech* технологій.

Низький рівень оплати праці та наявність значних трудових ресурсів, що тісно взаємопов'язані, формують трудомісткі багатоопераційні системи на примітивній машинній базі з широким використанням ручної праці та живої тяги. Інформаційний блок у таких системах надто обмежений і базується переважно на місцевих традиціях. Між цими полярними системами формується безліч комбінаторних варіантів. Аналогічні закономірності властиві й іншим країнам через нерівномірність темпів економічного розвитку окремих регіонів, наявності на ринку праці кваліфікованої робочої сили, розмірів землекористування і масштабів виробництва.

На зональному рівні в Україні основним системоутворюючим чинником є забезпеченість робочою силою або землезабезпеченість одного працюючого. Відповідно найнижчі й найвищі їх показники характерні для агроформувань зони Степу. Тому в цій зоні набагато раніше і у великих масштабах були впроваджені технології із застосуванням тракторів тягового класу 5 т і вище, широкозахватних (12–18 м) знарядь безполицевого обробітку й поєднання прийомів обробітку ґрунту із сівбою в єдиному технологічному циклі та агрегаті, здебільшого у поєднанні з локальним внесенням добрив, тобто *No-till* системи. Такі технології забезпечують підвищення продуктивності праці в землеробстві у 4 рази, економію пально-мастильних матеріалів, металу, амортизаційних витрат машинно-тракторного парку, запасних частин при нинішніх світових цінах і зниження сумарних витрат на 1 га на 50–90 дол. США порівняно з традиційною технологією.

З освоєнням технології прямої сівби («нульового» обробітку, *No-till* систем) та появою генетично модифікованих культурних рослин, які достатньо обґрунтовано належать до найвагоміших надбань біологічної, агрономічної та інженерної наук другої половини ХХ століття, землеробство увійшло в етап кардинальних змін. Його сутність полягає в заміні низки механічних заходів проведення основного й передпосівного обробітку ґрунту та догляду за посівами лише на одну, здійснювану складним агрегатом, який поєднує смуговий обробіток на попередньо необробленому полі із сівбою, здебільшого у поєднанні з локальним внесенням добрив. Бур'яниста рослинність знищується при цьому виключно гербіцидами. Основну роль серед них відіграють препарати найбільш екологічно сприятливої групи — гліфосатів,

які після прояву токсичної дії на бур'яни швидко знешкоджуються в процесі біологічного розкладу ґрунтовими мікроорганізмами.

Необхідність цього технологічного напрямку зумовлюється низкою аргументів і обставин: зменшенням у сільській місцевості чисельності працездатного населення; можливістю припинення дії всіх основних чинників антропогенної деградації ґрунтів; підвищенням родючості ґрунту за рахунок створення умов для накопичення гумусу, а за агрохімічними ознаками — кращого забезпечення рослин елементами живлення на ранніх етапах розвитку й нижчого рівня іммобілізації поживних речовин ґрунтом, зокрема фосфору; ґрунтового покриву в регулюванні циклу вуглецю на земній кулі та вилучення його з атмосфери шляхом зв'язування органічною речовиною ґрунту.

Водночас, системи мінімального обробітку ґрунту й особливо крайній їх варіант — «пряма» сівба, є складнішими, ніж загальноприйняті та освоєні технології. Крім того, оцінюючи їх загальну перспективу, слід взяти до уваги ряд застережень, на яких наголошує А.М. Малієнко [3]:

1) тиск комерційної реклами, яка з метою одержання прибутків від продажу відповідної техніки, запасних частин до неї, пестицидів презентує лише позитивні сторони запровадження *No-till* технологій, свідомо чи не свідомо замовчуючи їх можливі негативні прояви;

2) зниження прогрівання ґрунту навесні (на 2,8–5°C) за наявності на поверхні післязбиральних решток, тому зміщується проходження етапів органіогенезу і збирання культур на пізніші строки, а для запобігання прямих втрат урожаю від зниження температури ґрунту рекомендується посилення фосфорного живлення рослин;

3) можливе перезволоження орного шару на слабодренованих ґрунтах, що супроводжується різким зниженням їх біологічної активності і необхідністю додаткового внесення доз азоту на 25–30 кг;

4) погіршення азотного живлення рослин у разі локалізації у верхньому шарі значної (до 8–10 т/га) маси післязбиральних решток, що потребує підвищення дози азоту до 30 кг/га;

5) зниження польової схожості насіння внаслідок насичення посівного шару післязбиральними рештками, тому рекомендується підвищення норм висіву на 15–25 %;

6) складність і висока вартість заходів боротьби з бур'янами, на відміну від загальноприйнятих технологій обробітку ґрунту;

7) зниження ефективності ґрунтових гербіцидів унаслідок затримання їх частки на післязбиральних рештках і підкислення верхнього 10 см шару;

8) напруженість щодо підтримки сприятливого фітосанітарного стану посівів за наявності на ґрунті

Енергетична ефективність технологій вирощування озимої пшениці *

Показник	Технологія				
	традиційна	інтенсивна	енергозбе- рігаюча	мінімальна	нульова
Урожайність, ц/га	35,1	65,2	39,9	35	31,6
Енергомісткість продукції, МДж/га	57581	106937	57581	57581	51987,4
Енергетична ефективність використання землі	1	1,86	1	0,86	0,9
Трудозатрати, люд.-год/га	8,94	16,83	8,58	8,85	6,61
Прямі енерговитрати, МДж/га	4399,96	9770,67	4016,35	2140,76	2035,18
Сукупні витрати енергії, МДж/га	17855,05	39815,73	18057,38	20990,32	20638,73
Енерговитрати на одиницю продукції, МДж/га	508,7	611,18	515,93	699,72	653,12
Коефіцієнт енергетичної ефективності прямих енерговитрат	13,1	10,9	14,3	26,9	25,5
Енергетична ефективність прямих енерговитрат	1	0,78	1,09	2,06	1,95
Коефіцієнт енергетичної ефективності праці, МДж/люд.-год	6440,8	6353,95	6722,1	6440,7	786,96
Енергетична ефективність праці	1	0,99	1,04	0,87	1,22
Коефіцієнт енергетичної ефективності технології	3,2	2,7	3,2	2,7	2,5
Енергетична ефективність технології	1	0,84	1	0,75	0,78
Інтегральний показник енергетичної ефективності	1	1,12	1,03	1,23	1,27

* Джерело [4]

післязбиральних решток і падалиці попередніх культур, на яких зберігаються джерела інфекції, шкідники, які виживають у зимовий період і відкладають яйця, ускладненість боротьби з мишоподібними гризунами;

9) частіше проведення вапнування з метою запобігання закисленості на малобуферних ґрунтах;

10) недобір урожаю та зниження якості зерна внаслідок збіднення нижніх шарів ґрунту та їх позиційної недоступності при пересиханні верхнього 10 см шару за посушливих умов і концентрації елементів живлення у верхньому шарі ґрунту;

10) висока ціна основного технічного засобу *No-till* технологічних систем — сівалок прямої сівби;

11) підвищені вимоги до кваліфікації агрономічного й технічного персоналу, ніж це необхідно за традиційних технологій;

12) загострення проблеми сільського безробіття у зв'язку з різким підвищенням продуктивності праці;

13) невідповідність вітчизняного машинобудування до виробництва технічних засобів для *No-till* технологій і можливість негативних соціально-економічних наслідків як для сільської місцевості, так і для промисловості, що її обслуговує, у зв'язку із забезпеченням цієї технології лише технікою іноземного виробництва, закриттям заводів сільськогосподарського машинобудування з відповідним вивільненням їхніх працівників в Україні;

14) можливість недобору і навіть повної втрати врожаю та дискредитації цих негативних напрямів у землеробстві.

Для прикладу, в Запорізькій області за нульовою технологією обробляється менше 5 % зернових культур, за мінімальною, інтенсивною й традиційною — 20–25, 5–10 і близько 70 % відповідно [4]. Показни-

ки енергетичної ефективності виробництва озимої пшениці за різних технологій наведено у табл. 1.

За даними табл. 1 урожайність озимої пшениці й енергетична ефективність використання землі за інтенсивною технологією перевищують відповідні показники варіанта нульового обробітку більш як удвічі, а найменш енерговитратною (17855,05) є традиційна технологія.

Щодо структури енерговитрат, то нижчий рівень використання прямих енергетичних витрат (ПММ) на вирощуванні озимої пшениці спостерігається за мінімальною та нульовою технологією — 10 і 9,8 % відповідно. Найбільшу частку мають витрати матеріалізованої енергії (насіння, мінеральні й органічні добрива, засоби захисту рослин тощо). За мінімальної та нульової технології відповідно вони становили 81 і 82,2 %, тоді як за інших — не більше 65 % (табл. 2).

Звертаючись до зарубіжного досвіду слід зазначити, що за даними 2004–2007 рр. обсяги запровадження «нульового» обробітку ґрунту в усіх країнах світу приблизно становлять лише 100 млн га. При цьому на США, Канаду, Бразилію, Аргентину, Австралію, Парагвай припадає понад 90 % обсягу, а частка Європейського континенту не перевищує 2,5–3 %.

Значні масштаби застосування «нульового» обробітку ґрунту не випадково застосовуються на континенті Європейської колонізації. Для цих країн характерна невисока частка населення, зайнятого у сільськогосподарському виробництві, наявність великих за розмірами ферм або надвеликих аграрних латифундій, властивих для країн Латинської Америки. Оскільки процеси розвитку аграрних реформ в Україні, зокрема у південній її частині — Степу, розвиваються за латиноамериканським сценарієм, тобто

Структура витрат за технологічними варіантами вирощування озимої пшениці *

Показник	Технологія				
	традиційна	інтенсивна	енерго-зберігаюча	мінімальна	нульова
Прямі енерговитрати, МДж/га; %	4399,96 24,6	9770,67 24,5	4016,35 22,3	2086,36 10,0	2035,18 9,8
Енерговитрати праці, МДж/га; %	503,28 2,8	973,77 2,5	469,17 2,7	366,17 1,7	327,83 1,6
Витрати матеріалізованої енергії, МДж/га; %	10960,4 61,4	25809,22 64,8	11604,42 64,5	16954,8 81,0	16954,8 82,2
Енергоємність технічних засобів, МДж/га; %	1991,41 11,2	3262,07 8,2	1967,44 9,5	1518,34 7,3	1320,92 6,4
Сукупні витрати, МДж/га; %	17855,05 100	39815,73 100	18057,38 100	20925,67 100	20638,73 100

* Джерело [4]

з формуванням потужного аграрного латифундизму, то, можливо, що за таким самим сценарієм як у Бразилії та Аргентині формуватимуться й технології обробітку ґрунту з переходом на мінімальні та *No-till* технологічні системи.

Стосовно землеробських технологій в іноземній літературі оперують таким поняттям як *bottle neck* (горловина пляшки), тобто найвужче місце у будь-якій системі. Таким «вузьким» місцем у першій за обсягами запровадження «нульового» обробітку ґрунту групі країн є поєднання великих земельних площ з вкрай низькою заселеністю цих територій. Навколо цього головного чинника формується вся система землеробства, включаючи спеціалізацію господарств, сівозмін, обробіток ґрунту, системи захисту рослин тощо, а широке використання генетично модифікованих культур, стійких до гербіцидів суцільної дії, значно полегшує запровадження таких технологій. Якщо такі передумови відсутні, то будь-які зусилля в поширенні *No-till* систем будуть марними доти, доки на цій території не сформується відповідні соціально-економічні умови.

Технології мінімального, а тим більше «нульового» обробітку ґрунту, не можуть запроваджуватись за чийсь особистим бажанням або силоміць. Їх слід ретельно підбирати, пристосовувати з огляду на ґрунтово-кліматичні умови, а головним чином — на соціально-економічні особливості в державах, в окремих їх регіонах і на локальному рівні. Такі системи є наслідком еволюційного розвитку економіки і землеробської культури окремих країн.

У зоні Лісостепу, переважно в районах бурякосіяння, очевидно, тривалий час зберігатимуться комбіновані системи різноглибинного обробітку ґрунту з оранкою під цукровий буряк, широким застосу-

ванням безпліцевого обробітку дисковими знаряддями і важкими культиваторами під інші культури сівозмін, зокрема поверхневим обробітком під озиму пшеницю.

No-till технології впроваджуватимуться лише окремими великими підприємствами. Спочатку ці виробничі експерименти здебільшого матимуть позитивні результати, особливо у високоорганізованих організаційних структурах, де у попередні роки здійснювали загальноприйнятий обробіток ґрунту. Продовження цих стихійних великомасштабних експериментів, скоріше за все, визначить окремі негативні їх сторони, які завжди є при різкій зміні технологічних систем, насамперед внаслідок значної складності (незважаючи на зовнішню простоту) й недостатній досвід виконавців робіт.

У західних регіонах України і на Поліссі соціально-економічні умови для впровадження «нульового» обробітку ґрунту ще не склалися, тому його поширення є передчасним. Не сприяє цьому й наявність великих площ кислих ґрунтів із поверхневим виходом відкладень глини, низький рівень їх природної родючості.

Отже, на виробництві сільськогосподарських культур набір технологічних операцій слід визначати для кожного конкретного випадку, а вибір технології проводити за такими критеріями:

мінімум додаткових капіталовкладень, що передбачає забезпечення максимального рівня врожайності при існуючих технологіях шляхом технологічних прийомів і застосування технічних засобів, які не потребують значних витрат коштів;

зниження собівартості виробництва продукції при підвищенні врожайності за рахунок впровадження ефективніших технологічних прийомів, тех-

нічних засобів і технологічних матеріалів, швидкої окупності додаткових витрат на придбання нової техніки та впровадження нових технологічних прийомів;

максимум врожайності та прибутку шляхом використання потенціалу основних чинників, зведення до мінімуму можливих втрат біокліматичного потенціалу культури, заміни на всіх визначальних операціях технічних засобів, технологічних матеріалів і технологічних прийомів на нові, відповідно до світового рівня виробництва.

Оскільки технологія об'єднує складові біологічного, агрохімічного, технічного, організаційно-економічного та екологічного характеру слід також передбачити використання 2–3 варіантів технологій і 2–3 видів технологічних матеріалів або варіантів виконання технологічних операцій. З урахуванням впливу окремих факторів на величину прямих експлуатаційних витрат найтипівішими варіантами технологій є такі:

1) технологія на базі серійних вітчизняних машин, застосування традиційних технологічних прийомів, насіння районаних сортів або гібридів зменшеної норми висіву, міжрядних обробітків і ручного прополювання, мінімуму капіталовкладень;

2) технологія на базі зарубіжних машин і технологічних матеріалів, широкого використання гербіцидів для захисту посівів від бур'янів, насіння високопродуктивних іноземних сортів і гібридів, високоефективної техніки, яка забезпечує прецензійне виконання технологічних операцій, технологічну й технічну надійність і потребує великих витрат на придбання нових машин та технологічних матеріалів;

3) технологія на базі комбінованих широкозахватних агрегатів і нових технологічних прийомів, застосування нових технічних засобів та способів виконання технологічних операцій, сидератів для удобрення ґрунту, високопродуктивного насіння кращих сортів і гібридів спільної селекції з іноземними фірмами, якіснішого передпосівного обробітку ґрунту, забезпечення захисту посівів від бур'янів за допомогою гербіцидів.

При застосуванні технології комбінованих широкозахватних агрегатів і нових технологічних прийомів на виробництві цукрових буряків прямі експлуатаційні витрати на одиницю площі, порівняно з традиційною технологією на базі серійних вітчизняних машин, зростають на 8–9 %, а на одиницю продукції (за рахунок підвищення врожайності) знижуються на 15–16 % при зниженні затрат праці на 90–92 %, а порівняно з технологією на базі іноземних машин і технологічних прийомів вони знижуються на 37 і 8–9 % відповідно при близьких значеннях затрат праці [5].

Технологія на базі нових вітчизняних машин забезпечує найнижчу собівартість і прийнятна для під-

приємств середнього достатку (з рівнем рентабельності 10–15 %). Вона базується на застосуванні для ранньовесняного та передпосівного обробітку ґрунту агрегатів АРВ-8,1-01 і АРВ-8,1-02, використанні для сівби пневматичних сівалок точного висіву, дражованого насіння, комбінованого способу боротьби з бур'янами (внесення гербіцидів, міжрядні обробітки, ручне прополювання), збиранні цукрових буряків вітчизняними машинами для валкової технології (зрізування гички, викопування коренеплодів з їх валкуванням, підбирання валків), які дешевші порівняно з іншими бурякозбиральними машинами.

Технологія на базі іноземних машин забезпечує максимальну врожайність і стійкість проти негативних факторів. Така технологія базується на використанні гербіцидів, насіння високопродуктивних сортів, зарубіжної високоефективної техніки (оборотних плугів, комбінованих агрегатів для передпосівного обробітку ґрунту, пневматичних сівалок точного висіву, обприскувачів, бурякозбиральних машин), що гарантує високу якість виконання технологічних операцій, технологічну й технічну надійність. Впровадження такої технології потребує значних витрат на придбання нових машин і забезпечує підвищення урожайності коренеплодів до 50–70 т/га.

Усі технічні засоби придатні для застосування в будь-якому з вищевказаних технологічних варіантів, тому практичне маневрування ними у варіантах технологій обмежується лише економічною доцільністю. Наприклад, застосування на збиранні цукрових буряків порівняно дешевого комплексу машин для валкової технології на базі машин АЗК-6-01 і АЗК-6-03 вітчизняного виробництва зменшує експлуатаційні витрати на виконання цієї операції з розрахунку на одиницю площі на 28–41 %, порівняно з іншими бурякозбиральними комплексами. Використання на збиранні дорогого енергонасиченого бункерного комбайну 8Р–10 доцільніше при високій урожайності цукрових буряків.

Важливим моментом технологічного забезпечення виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції є ґрунтово-кліматичні умови конкретного регіону. Різноманіття ґрунтів і кліматичних зон на території України потребує різних агротехнічних підходів, прийнятних для них, і менш витратних технологічних рішень. Вони становлять основу для виробництва машин необхідної номенклатури й відповідних параметрів, що обумовлюють енерговитрати в технологічних процесах. Шаблонне, не адаптоване до конкретних умов виробництва застосування ефективних інноваційних рішень може призвести до значного засмічення посівів сільськогосподарських культур бур'янами, ураження хворобами і заселення шкідниками, погіршення водно-повітряного стану ґрунту, пригнічення корисної ґрунтової мікрофлори та інших небажаних наслідків.

Таким чином, освоєння енерго- і ресурсозберігаючих технологій та їх відповідного технічного забезпечення потребує часу, значних стартових капіталовкладень, науково обґрунтованих змін у системах обробітку ґрунту. Орієнтація на впровадження таких технологій за сучасних обмежених можливостей сільськогосподарських товаровиробників щодо інвестування в оновлення матеріально-технічної бази повинна мати дискретний ступеневий характер [6].

На першому етапі необхідно активно задіяти у виробництво сучасні ґрунтозахисні енергозберігальні системи обробітку ґрунту. Залежно від конкретних ґрунтово-кліматичних умов і спеціалізації виробництва це можуть бути комбінований (почергове застосування полицевого і безполицевого обробітку у сівозміах), мінімальний і нульовий основний обробіток (*No-till* технологія прямої сівби). Такі варіанти передбачають збереження рослинних решток на поверхні ґрунту, забезпечують поліпшення його поживного і водного режимів, агрофізичних властивостей, а також захист від дефляції, водної ерозії й інших факторів. Мінімізація обробітку зменшує антропогенне навантаження на ґрунт, прямі матеріально-технічні витрати, затрати праці у технологічному процесі, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності продукції. На цьому етапі парк ґрунтообробних машин комплектується знаряддями дискового і чизельного типу, стояками й підрізаючими лапами різних конструкцій, а також сівалками точного висіву.

Другий етап — це удосконалення складників енерго- і ресурсозберігальних технологій. Здійснюється

детальне дослідження та відпрацювання систем локального застосування добрив і засобів захисту рослин, вивчається створення шару мульчі з рослинних решток, перспективність структур посівних площ і черговості культур у сівозміах з урахуванням продуктивності виробництва й потреб ринку. Невідкладними заходами стає підвищення кваліфікації працівників і спеціалістів господарств, упровадження високопродуктивної техніки з точним дозуванням норм внесення добрив, засобів захисту рослин та висіву насіння. За дослідженнями спеціалістів, на цьому етапі витрати насіння при сівбі зменшуються в 1,5–2,0 рази, потреби пестицидів — у 2,0 рази, мінеральних добрив — на 20–30 %, нафтопродуктів — у 2,0–2,5 рази. При використанні високоточних технологій урожайність пшениці може перевищити 80 ц/га, цукрових буряків — до 700, картоплі — 400 ц/га і більше.

На третьому етапі необхідно здійснювати поступовий перехід до п'ятого і окремих елементів шостого технологічного укладу. Цей період характеризується виведенням з господарського обороту низькопродуктивних та еродованих земель, переведенням їх у категорії пасовищ або лісових насаджень і оптимізацією землекористування сільськогосподарських підприємств, визначенням структури машинно-тракторного парку, забезпеченням прецензійного (точного) управління продукційними процесами вирощування сільськогосподарських культур і збирання врожаю, збільшенням урожайності. Важливого значення набуває оцінювання якості виконання технологічних операцій, послідовність проведення якого відображена на рис. 1.

Рис. 1. Алгоритм проведення економічної оцінки якості виконання технологічних операцій

Для визначення впливу окремих порушень вимог технологій на кінцевий результат передусім необхідно розрахувати загальну суму втрат від порушення технологій за формулою

$$P = \sum_{i=1}^n p_i, \quad (2)$$

де P – загальна (розрахункова) сума втрат продукції, ц/га; i – кількість порушень технології, $\{i = 1, 2, \dots, n\}$; p_i – розмір втрат врожаю від i -го порушення технології, ц/га.

Врахування всіх порушень технології і сприятливих кліматичних умов описується рівнянням

$$F = N - P \quad \text{або} \quad F = N - \sum_{i=1}^n p_i, \quad (3)$$

де F – фактичний рівень урожайності, ц/га; N – нормативний рівень урожайності, ц/га.

Проте на практиці така рівність може не дотримуватися з ряду причин, основними з яких є такі:

об'єктивні труднощі з проведенням повної атестації виробництва й обліком усіх без винятку порушень вимог технології;

погодні умови, які навіть при точному виконанні всіх вимог галузевого регламенту здійснюють певний коригувальний вплив на розрахункове значення урожайності продукції.

Відповідний коефіцієнт коригування впливу порушення технології на урожай (k) визначається за формулою

$$k = \frac{N - F}{P}. \quad (4)$$

Після розрахунку цього коефіцієнта формула 3 набуває виду:

$$F = N - k \times P \quad \text{або} \quad F = N - k \times \sum_{i=1}^n p_i. \quad (5)$$

Скоригована величина впливу кожного окремого порушення вимог технології розраховується за формулою

$$p_i^* = k \cdot p_i, \quad (6)$$

де p_i^* – скоригований розмір втрат врожаю від i -го порушення технології, ц/га.

При впровадженні нової перспективної технології слід своєчасно переходити від попереднього до наступного етапу роботи, враховувати психологію землероба, який звик до традиційних, відпрацьованих десятиліттями систем ведення господарства. З огляду на це необхідно організувати навчання й перепідготовку спеціалістів різних рівнів управління.

Отже, конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції у сучасних умовах залежить від використання передових трудо-, енерго-, інформаційно- і ресурсозберігаючих технологій. Такі технології передбачають застосування високопродуктивної універсальної техніки й зумовлюють прогресивний розвиток сільськогосподарського виробництва. При їх використанні мають враховуватися соціально-економічні, ґрунтово-кліматичні, а також

традиційні особливості регіону, масштаби виробництва, землезабезпечення одного працівника і галузі висококваліфікованими управлінськими кадрами та виробничо-технологічним персоналом.

У галузі тваринництва, внаслідок відсутності племінної бази й недостатнього розвитку ринку комбикормів, найсприятливішими до впровадження нових технологій виробництва виявилися птахофабрики. У перспективі птахівництво локалізується поблизу великих споживачів продукції з оновленими технологіями кліткового утримання та закінченим циклом виробництва яєць і м'яса птиці.

Для свинарства найбільш перспективними є свинокомплекси, розміщені в зоні Степу, з наявністю 1,5–2 тис. голів і максимально наближеною до природних умов технологією холодного утримання свиней на соломяній підстилці з вільним переміщенням тварин в ангарах з тентовим покриттям, виготовленим із спеціальної тканини, які не потребують капремонтів. Збираються такі ангари бригадою чисельністю п'ять осіб упродовж чотирьох-п'яти днів, а термін експлуатації їх становить близько десяти років. Вартість ангарів, з урахуванням організації годівлі і поїння тварин, знаходиться в межах 30 тис. дол. США, тобто в перерахунку на одну голову капітальні вкладення становлять від 120 до 150 дол. США, що приблизно в чотири рази дешевше, ніж спорудження звичайного свинарника [7].

Практика свідчить, що при використанні таких технологій утримання тварин витрати на електроенергію в структурі собівартості продукції не перевищують 2 %. У 2006 р. собівартість 1 кг живої ваги свинини становила 5 грн при закупівельних цінах м'ясокомбінатів 8–8,75 грн. Відпрацьована за технологічними процесами система управління свинокомплексом у корпорації «Агро-Союз» дала змогу отримувати від свиноматки по 2,2 опороси в рік при заплідненості 75–80 %, коефіцієнт конверсії кормів – 3–3,2 при середньодобових приростах 800–850 г і досягненні свинями господарської зрілості в семимісячному віці.

Вірогідно, в зоні Степу отримає розвиток м'ясне та молочне скотарство з технологією пасовищного утримання тварин у літній період і мінімальними затратами праці на утримання їх на майданчиках з навісами від негоди. Проте слабка забезпеченість кормами та їх низька якість призводять до того, що генетичний потенціал тварин нині реалізується лише на 40–60 %. У структурі собівартості продукції великої рогатої худоби частка кормів становить майже 70 % витрат. Тому важливим для галузі скотарства є перехід кормовиробництва на сучасні енерго- й ресурсоощадні технології окультурених пасовищ, а також заготівлю силосу і сінажу, що забезпечують одержання кормів високої якості та продуктивної дії при мінімальних втратах основних поживних речовин.

Утримання худоби на пасовищах є одним з основних елементів технології ведення м'ясного скотарства, підвищення його ефективності за рахунок ресурсозбереження, використання енергії тварин, біологічних особливостей рослин і ґрунтово-кліматичних умов певних територій. З ранньої весни до пізньої осені тварини одержують на пасовищі до 42 ц корм. од., або 63 % річних витрат кормів за поживністю. Зелена маса природних пасовищ має найнижчу собівартість 1 ц корм. од. (3,95 грн), сїяних багаторічних трав на випас — 6,57 грн, а в зонах Полісся і Лісостепу — відповідно 4,55 і 4,75 грн. До того ж пасовищне утримання худоби є найбільш раціональним використанням земельних ресурсів.

Середньодобові прирости тварин на високопродуктивних пасовищах становлять 700 г без відгодівлі концентрованими кормами. На пасовищах можна одержати 75–80 % яловичини від здавальної маси худоби, вартість кормів у структурі собівартості м'яса, як правило, не перевищує 30 %, собівартість приросту зменшується у 1,5–2 рази.

Основні вимоги до пасовищ зводяться до безперебійного ритмічного надходження пасовищних кормів у необхідній кількості та високої якості, що забезпечується набором трав та їхніх сумішей для випасання з різною тривалістю вегетаційного періоду, різними строками досягнення пасовищної зрілості. Створення пасовищ має враховувати їх поділ на ранні, середні та пізні і в процентному відношенні становити відповідно 20–25 %, 50–60 і 20–25 %.

Інститутом розведення і генетики тварин УААН пропонується рання травосуміш із грястиці збірної — 10 кг/га, костриці лучної — 8 кг/га, тонконогу лучного — 4 кг/га та конюшини білої — 5 кг/га. Середньостигла травосуміш — із костриці лучної — 8 кг/га, стоколосу безостого — 9 кг/га, райграсу пасовищного — 5 кг/га, або тонконогу лучного — 4 кг/га та лядвенцю рогатого — 5 кг/га. Пізньостигла суміш — із тимофіївки лучної — 8 кг/га, стоколосу безостого — 6 кг/га, райграсу пасовищного — 4 кг/га та конюшини білої — 5 кг/га. Вказані травосуміші використовують 3–4 цикли і при раціональному режимі експлуатації зберігають високу продуктивність протягом 7 років, при щорічному використанні протягом 200 днів. Вартість створення 1 га таких пасовищ становить 3200–3600 грн, в тому числі вартість насіння — близько 900 грн.

Внесення мінеральних добрив $N_{50}P_{45}K_{50}$ і $N_{100}P_{50}K_{60}$ підвищує врожайність угідь у 1,5–2,5 рази відповідно, значно поліпшує якість корму та прискорює формування господарсько цінної видової структури травостоїв.

Важливим показником використання пасовищ і уникнення деградації багаторічних травостоїв є середнє сезонне навантаження його худобою, що являє

собою кінцеву мету господарювання і визначається за формулою

$$H = \frac{Y}{K \cdot D}, \quad (7)$$

де H — завантаженість голів на 1 га; Y — урожайність зеленої маси з 1 га пасовища за сезон, кг; K — кількість корму на голову за добу, кг; D — тривалість пасовищного сезону, днів.

При цьому потрібно також враховувати зону розміщення та специфічні умови; продуктивність пасовища за весь період за циклами стравлювання травостою; спосіб використання (безсистемний, загінний, порційний); величину поголів'я; термін використання за рік, термін відростання (отавність) пасовища після стравлювання залежно від циклу; циклічність стравлювання пасовища впродовж року; кількість загонів, їхній розмір і конфігурацію.

Орієнтовна потреба в пасовищах на умовну голову великої рогатої худоби на Поліссі становить 1–1,5 га, в Лісостепу — 1,5–2 і в Степу — 2–3 га.

Доведено можливість утримання худоби м'ясних порід на основі різностиглих травостоїв і посівів однорічних кормових культур пасовищного конвеєру на пасовищах до 300 днів (табл. 3).

Ефективними є також культурні пасовища, облаштовані за типом датських технологій, які мають сім компонентів трав: кілька сортів білої й червоної конюшини, райграсу, тимофіївки. При правильному використанні цих пасовищ з 1 га можна одержати по 70–100 кормових одиниць із вмістом 15–20 ц протеїну [9].

З переведенням ріллі в природні кормові угіддя у п'ять разів зменшуються втрати ґрунту від водної та вітрової ерозії, а також енергії, що міститься в органічній речовині ґрунту й елементах живлення, поліпшується родючість земель, зберігаються природні ресурси для майбутніх поколінь. На 1 га пасовищ витрачається 6,3 кг нафтопродуктів, однорічних трав — 65,7 кг, а багаторічних — 107,7 кг, або відповідно в 10 і 16 разів менше. Оскільки найбільшу частку у витратах пального має перевезення зеленої маси (89 % багаторічних і 70 % однорічних трав), то собівартість 1 ц корм. од. зелених кормів на пасовищі нижча, ніж продукції однорічних трав на 52 %, а багаторічних — на 35 %. Затрати праці на пасовищах, порівняно з однорічними й багаторічними травами, становлять 13 і 9 % відповідно. Зменшення на 35 % вартості пасовищного корму, на який припадає 48 % у структурі витрат на виробництво 1 ц молока, відповідно знижує його собівартість.

В Україні лише господарства Тернопільської області працюють у напрямі розвитку тваринництва за методом, який практикують у Данії. На базі проектних господарств облаштовано 12 пасовищ загальною площею 250 га. Технологічна норма на одну корову — 0,25 га. Завдяки цьому на фермах суттєво зросли надої та поліпилась якість молока.

Схема пасовищного конвеєру для 75 корів, з періодом використання до 300 днів

Культура, сумішка	Строк сівби	Потреба пасовищного корму, ц	Валовий збір, ц	Строк використання		Урожайність зеленої маси, ц/га	Потрібна площа, га	Тривалість використання, днів
				початок	кінець			
Суріпиця озима	м. р.	540	540	1.04	12.04	108	5	12
Ріпак озимий	м. р.	585	585	13.04	25.04	117	5	13
Жито озиме + ріпак озимий	м. р.	540	540	26.04	7.05	108	5	12
Багаторічні трави I цикл випасання	м. р.	1125	1136	8.05	1.06	142	8	25
Багаторічні трави II цикл випасання	м. р.	990	992	2.06	23.06	124	8	22
Вика з вівсом	1–5.05	585	600	24.06	6.07	120	5	13
Багаторічні трави III цикл випасання	м. р.	855	856	7.07	25.07	107	8	19
Гірчиця біла	30.05	585	585	26.07	7.08	117	5	13
Вика з вівсом	20.06	495	495	8.08	18.08	99	5	11
Багаторічні трави IV цикл випасання	м. р.	720	720	19.08	3.09	90	8	16
Вика з вівсом	10.07	450	450	4.09	13.09	90	5	10
Овес + редька олійна	25.07	540	540	14.09	25.09	108	5	12
Отава сінокісних угідь	м. р.	720	728	26.09	11.10	56	13	16
Жито озиме + ріпак озимий	20.08	360	360	12.10	19.10	72	5	8
Овес + редька олійна	15–20.08	720	744	20.10	4.11	62	12	16
Гірчиця біла	30.08	450	450	5.11	14.11	90	5	10
Редька олійна	5.09	540	540	15.11	26.11	77	5	12
Капуста кормова	5.06	1170	1170	27.12	22.12	234	5	26
Отава сінокісних угідь	м. р.	225	230	По можливості*		10	23	30

* Отава сінокісних угідь використовується протягом січня — березня за сприятливих погодних умов (невеликий сніговий покрив, замерзлий ґрунт тощо)

Джерело: [8]

Однією з найбільш відпрацьованих і поширених нових технологій кормовиробництва є консервування кукурудзяного силосу і сінажу із трав, об'ємних кормів, на які припадає понад 50 % загальної поживності раціонів, у плівкових мішках. Для таких технологій розроблено багатофункціональні технічні засоби з активними робочими органами, суміщенням виконуваних технологічних операцій, можливістю виконання переважувальних операцій, автоматизацією виконуваних процесів. Силосна або сінажна сировина, підготовлена традиційним способом, за допомогою спеціального обладнання — пакувальної машини — подається в довгі полімерні мішки (шланги), де зберігається до згодовування. Шланги виготовляються довжиною 60 — 90 м, діаметром від 2,4 до 3,6 м. Корм у плівкових шлангах зберігає якість протягом двох років. Експериментальне оцінювання консервованої рослинної сировини за втратами поживних речовин протягом 2002—2004 рр. в УкрНДІПВТ ім. Л. Погорілого показало, що хімічний склад законсервованого силосу не зазнав суттєвих змін. Порівняння енергетичної цінності вихідної маси (0,283 корм. од. в 1 кг корму) і дослідного си-

лосу (0,270 корм. од.) свідчить, що зменшення поживності (4,6 %) є біологічно обґрунтованим. При традиційних технологіях втрати на приготуванні силосу досягають 25—40 %, а сінажу — 17—20 %.

Із застосуванням технології приготування кормів у плівкові шланги затрати праці можна скоротити на 25 %, зменшити витрати пального на 1 т корму в 2,6 раза. Використання одного комплексу обладнання зекономить за сезон понад 12 т пального. При завантаженості технологічного обладнання для пакування рослинної маси понад 500 год і приготуванні близько 25000 т об'ємних кормів річний економічний ефект становить 577,1 тис. грн, а термін окупності — 0,9 року [10].

Різке зниження темпів виробництва в Україні молока та яловичини, яке спостерігається останнім часом, зумовлено в основному незадовільним станом кормової бази. Тому підвищення якості кормів, поліпшення їх продуктивної дії, зниження втрат поживних речовин і псування в процесі консервування та зберігання є найважливішою передумовою підвищення продуктивності тварин і ефективності галузі в цілому.

Оскільки м'ясне скотарство в Україні збиткове і навіть великі сільськогосподарські корпорації згортають виробництво м'яса великої рогатої худоби, то в перспективі ця галузь, очевидно, розвиватиметься за допомогою капіталовкладень у виробництво сировини м'ясопереробних підприємств. При впровадженні нових технологій у кормовиробництво сільськогосподарські підприємства зможуть забезпечувати вирощування худоби за рахунок зелених і консервованих об'ємних кормів до ваги 200–250 кг, а відгодівлю тварин до 400 кг візьмуть на себе м'ясокомбінати.

Молочне скотарство на великотваринних фермах, обладнаних сучасними технологіями доїння корів з охолодженням і зберіганням молока, при якому воно не контактує з навколишнім середовищем, з поголів'ям 400 високопродуктивних корів в основному розміщуватиметься в лісостеповій зоні. Відмітимо, що виробництво молочної продукції в Україні дедалі більше переходить на замкнутий цикл (виробництво сировини—переробка—реалізація продукції). Переробні підприємства здійснюють організаційно-виробничі заходи, спрямовані на розвиток сировинної бази й підвищення якості молока, що надходить на переробку. З цією метою купують високопродуктивних тварин, доїльні та охолоджувальні установки, комбікорми і санітарно-ветеринарні засоби [11].

У приміських районах із сприятливими умовами для годівлі тварин, очевидно, будуть створюватися молочні ферми на 800–1200 корів. Зокрема, за даними 2006 року, в науково-дослідному господарстві «Кутузівка» Інституту тваринництва УААН утримували 950 корів, функціонувало 5 доїльних установок «Ялинка», працювало 12 операторів машинного доїння. Надій молока на корову становив 5,5 тис. кг, а рентабельність його виробництва — 71 %.

На Поліссі і в західних регіонах України переважатимуть дрібнотваринні ферми з поголів'ям 10–15 корів із трудозатратними й енергозберігаючими технологіями, а навколо великих міст — ферми на 120–150 корів із технологіями проміжного типу.

Висновок. З огляду на економічне становище України, її регіонів, окремих підприємств, їхніх розмірів, форм організації праці, забезпечення робочою силою, демографічну ситуації на загальнодержавному й локальному рівнях, надвисоку вартість сучасних складних машин, енергоносіїв і хімічних засобів, низьку кваліфікацію кадрово-управлінського персоналу в умовах переходу до ринкової системи господарювання різко змінити орієнтацію на технології економічно розвинених країн практично неможливо. Необхідним стає якісно новий рівень підготовки працівників галузей до сприйняття передових технологій, що передбачають високий ступінь механізації, автоматизацію контролю й управління технологічними процесами, оптимізацію термінів виконання запланованого комплексу операцій, високу відповідальність і кваліфікацію, а також послідовність у поєднанні економічних і соціальних аспектів технологічних перетворень з урахуванням національних особливостей.

Технологічне оновлення сільськогосподарського виробництва потребує також впровадження сучасних управлінських технологій, що базуються на концепціях маркетингового і стратегічного управління. Відповідно, діяльність підприємств має бути спрямована на задоволення споживчого попиту на ринку продовольства, оцінку і врахування умов виробництва на найближчий час і на перспективу, визначення чітких орієнтирів і обґрунтування програм довгострокових дій.

Україна має величезний потенціал аграрної науки, розробки, які перевершують досягнення світового рівня. Значні можливості поточного впровадження наукоємних технологій мають дослідні господарства Української академії аграрних наук, але вони не завжди і не повною мірою застосовують їх у виробничій діяльності. Лише окремі дослідні господарства, серед яких виділяється ДПДГ «Пасічна» [12], плідно співпрацюють з науковими установами.

Список літератури

1. Бородин Е. Н. Результаты трансформации аграрного сектора Украины и формирование новой аграрной политики государства в контексте евроинтеграции / Е. Н. Бородин // Вызовы евроинтеграции в венгерско-украинских экономических отношениях: материалы Междунар. конф. — К.: ИЭП НАН Украины, 2005. — С. 158—183.
2. Малієнко А. М. Соціально-економічні проблеми формування агротехнологій в Україні / А. М. Малієнко // Вісник аграрної науки. — 2002. — № 8. — С. 63—66.
3. Малієнко А. М. Загальні закономірності формування технологій мінімального обробітку ґрунту в землеробстві України / А. М. Малієнко // Агроінком. — 2007. — № 1—2. — С. 18—22.
4. Данилова О. А. Оптимізація технологічних рішень у виробництві зерна в умовах недостатнього зволоження / О. А. Данилова, А. В. Македонський // Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інноваційно-інноваційного розвитку в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 23—24 жовтня 2008 р. у трьох частинах. — К.: РВПС України НАН України, 2008. — Ч. II. — С. 369—373.
5. Войтюк П. О. Рациональний вибір технологій та ефективність ґрунтообробних операцій виробництва цукрових буряків / П. О. Войтюк, І. М. Шульган // Агроінком. — 2006. — № 3—4. — С. 17—21.
6. Петров В. М. Організаційні проблеми технологічного забезпечення землеробства в Україні / В. М. Петров // Агроінком. — 2007. — № 1—2. — С. 23—26.
7. Захарченко Н. Свиноводство от «А» до «Я» / Н. Захарченко // Мясной бизнес. — 2006. — № 11. — С. 18—19.
8. Салоїд М. М. Спосіб створення та використання пасовищного конвеєра для великої рогатої худоби м'ясного напрямку продуктивності / Салоїд М. М., Шишкіна К. І., Шуст П. Д., Мельник Ю. Ф. та ін. // Декларативний патент на винахід [UA 68621 A 7 A01K3/00]. — Україна : МОН, Державний департамент інтелектуальної власності, 2004. — Бюл. № 8.
9. Рухтурак М. В. Ефективність виробництва молока на пасовищах / М. В. Рухтурак // АгроІнКом. — 2006. — № 5—6. — С. 72—74.
10. Бабинєць Т. Л. Ефективність застосування технології консервування об'ємних кормів в плівкових мішках / Т. Л. Бабинєць, М. П. Мечта // Агроінком. — 2006. — № 3—4. — С. 21—25.
11. Россоха В. В. Організаційно-економічні передумови підвищення ефективності виробничого потенціалу підприємств АПК / В. В. Россоха // Економіка АПК. — 2004. — № 1. — С. 43—48.
12. Маменко О. М. Інноваційно-технологічне забезпечення сільськогосподарського виробництва в системі УААН / О. М. Маменко, В. В. Россоха, В. К. Ярмолицький // Агроінком. — 2007. — № 5—6. — С. 76—80.

В.М. Нелеп,*д. е. н., професор,***О.М. Головня,***асистент,**Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана,***О.В. Романюк,***генеральний директор,***О.А. Дейнека,***помічник директора,**ТОВ «Українська лляна компанія плюс»*

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВІДРОДЖЕННЯ ЛЬОНАРСТВА В УКРАЇНІ

Вирощування льону-довгунцю має досить давню історію і протягом віків лляне полотно і лляні виробу цінувалися досить високо. У ХХ ст. льон дещо втратив позиції на ринку сировини через бурхливий розвиток хімічної промисловості у виробництві волокон. Втриматися на текстильному ринку льону дає можливість набір його унікальних «природних» властивостей – гігроскопічність, стійкість, довговічність, добра тепле- та повітропроникність, екологічність лляних виробів тощо.

Проте, при зростанні світового виробництва льноволокна у 2006 р. на 20 %, порівняно із середнім значенням за 1986–1990 рр., в Україні за цей період воно скоротилося на 95 %. Після тимчасового поживлення на початку 2000-х років з 2005 р. спостерігається поглиблення спаду виробництва і в 2007 р. площа під льоном становила 11,5 тис. га проти 32,2 тис. га у 2004 р. (рис. 1).

Причиною такого стану галузі стало різке зменшення попиту на льоносировину текстильних і

швейних підприємств, а також інституційні прорахунки в регулюванні розвитку льонарства (як вівчарства і хмелярства), що виявилися у відкритті ринків для давальницької сировини та текстильної продукції «неукраїнського» походження, так званого «сірого» імпорту. Це призвело до скорочення попиту на товари вітчизняного виробництва, затоварення готовою продукцією текстильних і швейних підприємств, фінансових проблем, розладу функціонування підприємств лляного підкомплексу. Ще однією причиною кризи льонарства було порушення економічно вигідних відносин між сільськогосподарськими підприємствами і підприємствами первинної переробки сировини через механізм приватизації промислових підприємств, за якого сільськогосподарські виробники як головні постачальники та клієнти не мали мотивації виробляти якісну продукцію через байдужість до результатів виробничої і фінансової діяльності переробних підприємств. Про це застерігали ще на початку 1990-х рр. В.М. Нелеп і

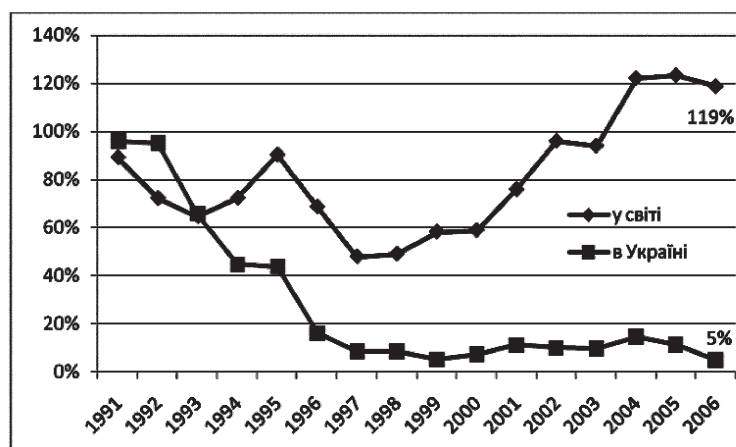

Рис. 1. Динаміка валового збору льону-довгунця (в перерахунку на льноволокно) у світі та в Україні (100 % – 1986–1990 рр.)

Ю.Я. Лузан, узагальнюючи досвід роботи європейських сільськогосподарських кооперативів з переробки сільськогосподарської продукції [1].

Для аграрних підприємств як базової ланки лляного підкомплексу головним наслідком кризи стали неможливість дотримання технологій виробництва і складність забезпечення високої якості сільськогосподарської сировини.

Відродження льонарства має відбуватися комплексно, враховуючи факт формування лляного підкомплексу галузями сільськогосподарського і несільськогосподарського спрямування. Комплексність означає одночасні дії на трьох рівнях: 1) формування сприятливого інституційного середовища (макрорівень); даний напрям ми розглядали у статті [2]; 2) вдосконалення міжгалузевих зв'язків між підприємствами технологічного ланцюга (мезорівень); 3) поліпшення технології вирощування та переробки льону-довгунцю (мікрорівень). На останньому напрямі зупинимося детальніше.

Технологічні аспекти відродження льонарства в підприємствах України розглянемо на прикладі ТОВ «Українська лляна компанія плюс». Виробництво і переробка льону-довгунцю в ній зосереджені в Семенівському районі Чернігівської області. Товариство має свій льонозавод і на орендованих землях вирощує льон на площі 700 га.

Існуючі в Україні технології вирощування льону-довгунцю потребують великих затрат праці, оскільки багато процесів виконується вручну. Не поділяємо думку авторів [3, с. 11, с. 90], які низький рівень оплати праці вважають «перевагою» у конкурентній боротьбі та не бачать перспективи заміни ручної праці механізованою.

Проведений нами аналіз затрат праці за чотирима періодами вирощування (основний обробіток ґрунту, передпосівний обробіток і сівба, догляд за посівами, збирання) показує, що найбільше затрат праці

(72 %) припадає на четвертий період (рис. 2), де переважає ручна праця: підбір соломи і зв'язування у снопи, постановка для сушіння, навантаження, розвантажування і т.п. (рис. 2).

Застосування рулонних прес-підбирачів дає змогу відмовитися від цих ручних операцій, причому не тільки в сільськогосподарському виробництві, але й при промисловій переробці трести. Зокрема, на льонозаводі усуваються такі ручні операції як розвантаження снопів, укладання в скирди або шохи, знову навантаження снопів на причіп, обрізання оберемків на кожному снопі перед подачею на лінію, рівномірне розтрушування снопів на транспортері. При цьому на заводі вивільняється 22 працівники.

Запровадження перспективної технології збирання льону-довгунцю на площі 700 га вимагає додатково 2,22 млн грн інвестицій (табл. 1). Для оцінки ефективності інвестицій визначимо строк їх окупності (T) за формулою

$$T = \frac{KB}{\Delta E},$$

де KB — додаткові капітальні вкладення в реалізацію проекту; ΔE — додатковий ефект, отриманий в результаті запровадження перспективної технології.

Слід відмітити, що досліджуване товариство — агропромислове підприємство і тому додатковий ефект від запровадження нової технології на збиранні льону слід визначати на всіх стадіях агропромислового виробництва. Ця технологія дає змогу скоротити затрати праці й на промисловій переробці трести, а також одержати додатковий ефект від поліпшення якості продукції і скорочення строків переробки сировини.

Разом з тим, цей ефект зменшується на річну суму виплат відсотків за кредит і додаткових амортизаційних відрахувань у зв'язку з придбанням нової техніки. У нашому випадку ΔE розраховується за рівнянням виду:

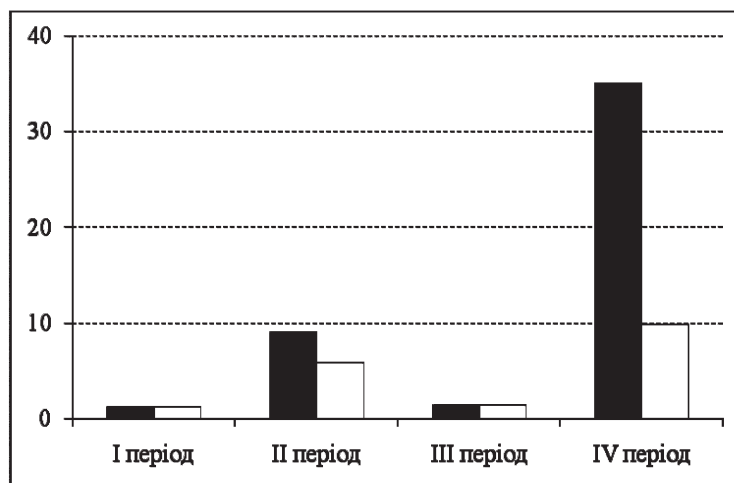

Рис. 2. Затрати праці (люд.-год на 1 га) при традиційній (■) та перспективній (□) технології вирощування льону-довгунця

Потреба в техніці та обсяги інвестицій для вирощування льону-довгунцю на площі 700 га при різних технологіях

Технічні засоби	Ціна, тис. грн	Традиційна		Перспективна	
		Кількість, шт.	Сума, тис. грн	Кількість, шт.	Сума, тис. грн
Т 150К (трактор)	50	2	100	2	100
МТЗ-80 (трактор)	120	13	1560	13	1560
ПЛН-5-35 (плуг)	7	2	14	2	14
Европак	28	3	84	3	84
ЗКВГ-1,4 (каток)	6,8	2	13,6	2	13,6
МВД-0,9 (розкидач добрив)	3,89	2	7,78	2	7,78
ПСШ-5 (протравлювач насіння)	12	1	12	1	12
СЗТ-3,6 (сівалка)	25,6	4	102,4	4	102,4
2ПТС-4 (причіп)	20	9	180	9	180
ЛК-4 (льонокомбайн)	40	9	360	9	360
ОСЛ-2 (обертач стрічок льону)	29	4	116	4	116
ВЛ-3 (ворошилка льону)	29	4	116	4	116
ПРЛ-150 (прес-підбирач)	94			10	940
Навантажувач рулонів	40			2	80
Навантажувач-маніпулятор	400			1	400
Причеп для перевезення рулонів	200			4	800
Разом	x	x	2665,78	x	4885,78

$$\Delta E = E_{зп} + E_{рн} + E_{еп} + ДП_{вд} - B_{кр} - A,$$

де $E_{зп}$ — економія на заробітній платі при заміні ручної праці механізованою на підбиранні соломи; $E_{рн}$ — економія витрат при розвантаженні, навантаженні, укладанні снопів і подачі у виробництво трести; $E_{еп}$ — економія при підвищенні ефективності переробки на 15 %; $ДП_{вд}$ — додатковий прибуток від підвищення виходу довгого волокна на 2 %; $B_{кр}$ — виплата відсотків за кредит; A — додаткові амортизаційні відрахування у зв'язку з придбанням нової техніки.

При розрахунку ефективності інвестицій нами було розроблено два варіанти. Перший варіант базується на існуючому (низькому) рівні оплати праці. При цьому строк окупності капітальних вкладень становить 8,8 роки (2220 тис. грн : 253 тис. грн) і є неефективним.

У другому варіанті передбачено перспективний рівень організації й оплати праці на виробництві та переробці льону. При цьому виходили з таких розрахунків: якщо у 2005 р. мінімальна заробітна плата становила 315 грн, то в 2008 р. вже 605 грн. За оцінками спеціалістів Міністерства аграрної політики України та ННЦ «Інститут аграрної економіки», в найближчі 3–4 роки (а це термін кредиту на придбання техніки) оплата праці зросте приблизно удвічі. Відповідно було скориговано результати розрахунків (табл. 2). У цьому випадку строк окупності інвестицій скорочується до 2,7 років (2220 тис. грн : 811 тис. грн) і капітальні вкладення стають ефективними.

Виникає питання щодо обґрунтованості саме такого підходу при визначенні ефективності інвестицій. Класичним прикладом подібної практики є

Таблиця 2

Річний ефект при переході на перспективну технологію вирощування льону-довгунцю, тис. грн.

Показник	При існуючому рівні оплати праці	При підвищенні мінімальної заробітної плати
Економія на оплаті праці при заміні ручної праці на підборі льону механізованою	154	308
Зменшення витрат при навантаженні, розвантаженні тощо	210	420
Зменшення витрат при підвищенні ефективності переробки	137	205
Отримання додаткового прибутку при підвищенні виходу довгого волокна на 2 %	252	378
Виплата відсотків за кредит	-168	-167
Додаткові амортизаційні відрахування	-333	-333
Всього	253	811

зміни в оцінці американськими фермерами ефективності інвестицій у механізацію сільського господарства на початку 40-х років минулого століття. У зв'язку з початком Другої світової війни молодь була мобілізована до армії, що призвело до дефіциту робочої сили і відповідного підвищення оплати праці, яка в ті часи, як і в нашому випадку, була переважно ручною. І якщо раніше додаткові інвестиції у придбання техніки не окупували себе, то потім стали ефективними.

Висновок. Сучасна вітчизняна технологія вирощування льону-довгунцю є дуже трудомісткою, причому етап збирання акумулює близько 70 % всіх затрат праці. Їх можна значно скоротити за рахунок застосування спеціальної збиральної техніки. Загальновизнано, що нинішній рівень оплати праці в сільському господарстві дуже низький і є головним

гальмом освоєння у виробництві досягнень науково-технічного прогресу. Отже, така ситуація створює як соціальні, так і економічні проблеми. Підвищення цього рівня удвічі дає змогу скоротити строк окупності капітальних вкладень у три рази.

Список літератури

1. Нелеп В. М. Приватизація підприємств харчової і переробної промисловості / В. М. Нелеп, Ю. Я. Лузан // Сільські вісті. — 1991. — № 215(15609) — 14 груд.
2. Нелеп В. М. Кризові галузі сільського господарства: причини і перспективи розвитку / В. М. Нелеп, Ю. Я. Лузан, О. М. Головня // Економіка АПК. — 2008. — № 3. — С. 38—45.
3. Поздняков К. А. Организационно-экономические аспекты технологизации льняного комплекса : моногр. / К. А. Поздняков, М. М. Ковалев — Тверь : ГУПТО Тверская областная типография, 2006. — 208 с.

УДК 338.47:637.131

М.Г. Вергун,
к. е. н., доцент,
Р.О. Герелиця,
аспірант,
Житомирський національний агроекологічний університет

ТРАНСПОРТНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Головною проблемою зниження темпів виробництва молокопродуктів в Україні є слабка сировинна база. Так, у 2007 році, порівняно з 2000 р., в Україні у 6,5 рази зменшилося поголів'я корів і, відповідно, у 7—7,5 рази — виробництво молока-сировини [3]. Молокопереробні підприємства в основному розраховують на приватний сектор, тому між ними ведеться боротьба за сировинну базу. Нині близько 85 % сировини для молокопродуктового підкомплексу виробляється в особистих господарствах населення [3] і при суворих вимогах СОТ щодо якості продукції практично не підлягає контролю й регулюванню з боку переробних підприємств. Оскільки не кожний молокопункт обладнаний засобами охолодження й первинного очищення молока, то саме від організації процесу транспортування багато в чому залежить формування якості молоко-сировини.

Проблема використання автотранспорту на перевезеннях молока в сільськогосподарських підприємствах висвітлюється в працях В.Ф. Шпака [4] та

інших дослідників. Питання організації використання транспорту для заготівель молока від населення розглядаються в праці [1]. Особливості та ефективність використання транспортних засобів у сільському господарстві ґрунтовно відображені в працях В.І. Котелянця, О.І. Пилипченка, М.І. Пугачова, І.І. Мельника, А.С. Лімонта. Проте використання транспорту в молокопродуктовому підкомплексі в умовах реформування економіки і переходу до ринку залишається недостатньо дослідженим. Вітчизняні вчені І.Г. Смирнов, В.Г. Алькема, О.М. Сумець, А.Г. Кальченко та російські науковці в галузі транспорту Л.Б. Міротін, Р.С. Беспалов, І.Е. Ташбаєв розглядають транспортне обслуговування як складову логістичної системи підприємства.

Об'єктами нашого досліджень є молокопереробні підприємства Житомирської області та склад автопарку, який використовується для транспортування молока на переробку.

Молоко може бути найприбутковішим видом продукції тваринництва. У сільськогосподарських

підприємствах Житомирщини рентабельність його виробництва в середньому становить 15,4 %.

Виробництво молокосиrowини в Житомирській області зосереджено в сільськогосподарських підприємствах та особистих господарствах населення. В аграрних формуваннях області у 2007 р. поголів'я корів на початок року становило 40978 голів, а валовий надій молока — 92590,4 т [2]. Близько 30 % молокосиrowини виробляється в радіоактивно забрудненій зоні, що зменшує можливості його використання в переробній галузі [3]. Молокопереробними підприємствами області закуплено 244918 т молока, з них 195975 т — в особистих господарствах населення, що становить 80 % всієї заготовленої молоко сиrowини (табл. 1).

Дані таблиці 1 свідчать, що обсяги закупівель молокосиrowини мають тенденцію до зменшення. Це пояснюється тим, що деякі переробні підприємства втрачають свою сиrowинну базу, не витримуючи конкуренції з великими молокозаводами. Слід відмітити, що майже на 34 % зросли обсяги реалізації молока на переробні підприємства з інших областей. Великі та стабільні підприємства, такі як Житомирський маслозавод, Овруцький МКК, ДП «Ружинмолоко», ДП «Корнин — сир» мають стабільну сиrowинну базу, яка постійно розширюється.

Транспортний процес у молокопродуктовому підкомплексі відіграє надзвичайно важливу роль. Тран-

спортування молокосиrowини в межах України здійснюється відповідно до вимог ДСТУ 46.069—2003 «Молоко коров'яче незбиране. Первинне оброблення, зберігання і транспортування. Основні вимоги» та «Правилам перевезення вантажів автомобільним транспортом в Україні».

Процес закупівлі молока в населення складніший ніж у сільськогосподарських підприємствах. Молоко від особистих господарств населення збирається в бідони, перевозиться на молокопункти (молочарні) в основному гужовим транспортом. Там воно підлягає первинному очищенню та охолодженню відповідно до вимог стандарту ДСТУ 46.069—2003. Потім молокосиrowину завантажують в автомобілі-молоковози. Завантаження молоковозовів, як правило, на таких молокопунктах здійснюється вручну, що в свою чергу збільшує простої автотранспорту. Зазвичай таке молоко значно гіршої якості, оскільки тривалий час перебуває у взаємодії з повітряним простором і насичується мікроорганізмами.

Деякі молокопункти обладнані молочними насосами, що забезпечують завантаження молока в цистерни по молокопроводу й уникнення дії шкідливих факторів. Продуктивність таких насосів становить 25—100 л/хв. Для додаткового очищення молокосиrowини при завантаженні в молоковоз на горловину цистерни або молокопровід встановлюються філь-

Таблиця 1

Обсяги закупівлі молока молокопереробними підприємствами Житомирської області в динаміці, тис. т*

№п/п	Переробне підприємство	Рік			2007 р. у % до 2005 р.
		2005	2006	2007	
1	Житомирський маслозавод	53,021	50,286	54,791	103,3
2	ДП ТКФ «Рудь»	30,822	6,988	0	0
3	ДП «Молочний завод Рейнфорд»	38,791	25,230	30,360	78,3
4	ТОВ «Андрушівський маслосирзавод»	27,474	27,283	16,882	61,4
5	Галіївський маслозавод	36,313	31,668	25,772	71,0
6	Новоград-Волинський сиркомбінат	36,785	36,245	36,000	97,9
7	ДП «Ружинмолоко»	7,721	9,946	11,323	146,6
8	ДП «Еней»	15,336	14,787	15,089	98,4
9	Овруцький МКК	20,186	8,963	26,963	133,6
10	ПП «Ренет»	14,412	11,823	10,216	70,8
11	Коростишівський молокозавод	4,052	3,582	2,228	55,0
12	Баранівський молокозавод	3,564	3,217	3,272	91,8
13	ТОВ «Норд — Імпульс»	6,650	4,896	2,986	44,9
14	ТОВ «Укр. — агро Коростень»	0,126	0	0	0
15	Брусилівський маслозавод	0,729	0,232	0,166	22,8
16	ДП «Радомілк»	8,405	5,995	4,258	50,7
17	ТОВ «Бердичів -холод»(фабр.морозива)	1,635	0,953	1,065	65,1
18	ДП «Корнин — сир»	3,486	4,835	3,507	100,6
19	Малинський молокозавод	5,755	0	0	0
	Всього закуплено в області	315,263	246,929	244,918	77,7
	Продано за межі області	53,423	58,910	71,517	133,9

* За даними інспекції формування та якості сиrowини Головного управління агропромислового розвитку в Житомирській області

трувальні елементи. Система очищення обладнана також фільтрувальними елементами на переносних відрах, бідонах, молокопроводах, горловинах танків-охолоджувачів і молокоцистерн.

Прощідування – найпоширеніший спосіб очищення молока на молокопунктах, що забезпечує економію часу, не потребує додаткових затрат праці та енергоресурсів. Стандарт передбачає укладання бавовняно-паперових, лавсанових і синтетичних фільтрувальних тканин у два шари, марлю – в 4–6 шарів, а неткане синтетичне полотно – в 1 шар.

Ще одним важливим чинником, який впливає на якість молокосировини, є змішування в цистерні молока різної густини й жирності, які можуть змінюватись протягом певного часу. Вимогами на транспортування допускається змішування в цистерні

молока різних надоїв. Облаштування молокопунктів Житомирського району представлено в табл. 2.

Дані таблиці показують, що молочно-товарні ферми сільськогосподарських підприємств мають практично всі необхідні засоби для завантаження молока в цистерни з молокопроводу та контролю його властивостей (жирності, кислотності, наявності води, густини).

Молокопункти, на яких збирається молоко від населення, знаходяться в значно гіршому становищі, особливо, що стосується забезпечення їх каналізацією та централізованим постачанням води. Проте саме в цих молокопунктах заготовлюється основна частина молокосировини. Тому на транспорт покладається завдання доставки сировини на переробку в найкоротші строки. При цьому необхідно виклю-

Таблиця 2

Кількість та обладнання молокопунктів Житомирського району*

Молокопереробні підприємства	Населені пункти з молокопунктами і с.г. підприємства з молочно-товарними фермами	Молокопункти			Молочно-товарні ферми		Прилади			Мийні та дезінфекційні засоби	Вода		Каналізація	
		всього	обладнані	необладнані	всього	необладнані	екомілк	центрифуга	аерометр		Кричична	централізована	вигрібна яма	відсутня
ВАТ «Житомирський маслозавод»	с. Кодня	5	+	-			+	-	+	+	+	-	+	-
	с. Мирюлюбівка		+				+	-	+	+	+	-	+	-
	с. Вертокиївка		-	+			-	-	+	+	+	-	-	+
	СВК «Вертокиївка»	4				+	-	+	+	+	-	+	-	
	СТОВ «Двірець»					+	-	+	+	+	-	+	-	
	СТОВ «Перемога»					+	-	-	+	+	-	+	+	
ФООП Ван Арнольд						+	-	+	+	-	+	+		
Нов.-Вол. сиркомбінат	с. Глибочок	1	+	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	+
ТОВ «Андрушівський масло- сир завод»	ПСП «Оріон»				1	+	-	+	+	+	-	+	+	-
	с. Туровець	3	-	+			-	-	+	+	-	-	+	-
	с. Лука		-	+			-	+	+	+	-	-	+	
	с. Млинище		-	+			-	-	+	+	-	+	-	+
ПП «Саруханян»	с. Двірець	5	-	+			-	-	-	+	+	-	-	+
	с. Головенка		-	+			-	-	-	+	+	-	-	+
	с. Троянів		-	+			-	-	-	+	+	-	-	+
	с. Озерянка		-	+			+	-	-	+	+	-	-	+
	с. Кодня		-	+			-	-	-	+	+	-	-	+
ПП «Яшук»	с.Рудня-Городище	4	-	+			-	-	-	+	+	-	-	+
	с. Ульянівка		-	+			-	-	-	+	+	-	-	+
	с. Михайлівка		-	+			-	-	-	+	+	-	-	+
	с. Гай		-	+			-	-	-	+	+	-	-	+
ВАТ «МПП Яготинський маслозавод»	с. Двірець	8	-	+			-	-	-	-	-	-	-	-
	с. Кодня		-	+			-	-	-	-	-	-	-	-
	с. Вертокиївка		-	+			-	-	-	-	-	-	-	-
	с. Іванківці		-	+			-	-	-	-	-	-	-	-
	с. Висока піч		-	+			-	-	-	-	-	-	-	-
	с. Троянів		-	+			-	-	-	-	-	-	-	-
	с. Рудня Почта		-	+			-	-	-	-	-	-	-	-
с. Старошийка	-	+			-	-	-	-	-	-	-	-		

Примітка. + наявні; – відсутні.

чити простоювання автотранспорту, але жодний із молокопунктів не обладнаний танками з молочними насосами, тому завантаження автоцистерн здійснюється вручну. У таких умовах простої транспорту значно зростають, молоко розливається, погіршуються його властивості, спостерігаються порушення вимог техніки безпеки та промислової санітарії.

Саме для таких молокопунктів доцільно впроваджувати «човникову» систему транспортування молокосировини. Суть її полягає у використанні причепів-молокоцистерн як резервуарів для зберігання молока. В даному випадку можна збирати молоко двічі на день – увечері та вранці. Особливо такий захід буде доцільним влітку, коли значно зростають обсяги надойв і здавання молока, а тривалість зберігання його стає практично неможливим. Звичайно, частина населення використовує власні побутові холодильники для зберігання вечірнього молока, щоб здати його вранці, але нема гарантії, що всі зберігатимуть молоко в холодильниках, в іншому випадку – в погребях. Тому доцільним є збирання вечірнього молока і завантаження його в цистерну, де його температура не повинна перевищувати +6°C. Молоко, зібране вранці, доливається в цю ж цистерну. Автомолоковози, які рухаються через такі населені пункти, забирають цистерну з молоком, а на її місці залишають порожню.

Така технологія сприятиме значному скороченню простоїв, необхідної кількості автотранспорту, тривалості робочого дня водіїв, зменшенню витрат пального й поліпшенню якості молокосировини.

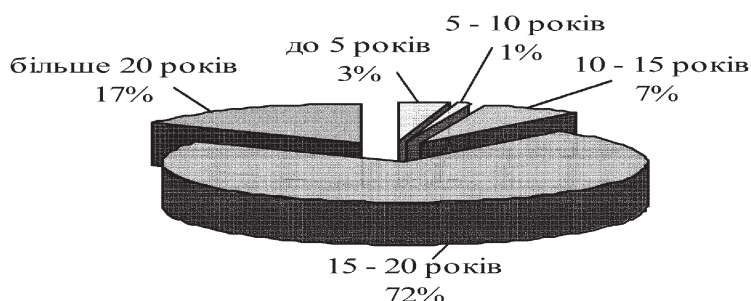
Якщо обсяги заготівель на одному молокопункті становлять менше 1 тонни, то можна також залучати тракторний транспорт в агрегаті з причепами типу АЦПТ – 0,9 або Р9 ОТА – 1,0. Але використання тракторних поїздів ефективно порівняно з автомобільним транспортом тільки при транспортуванні вантажів на невеликі відстані. Тому використання тракторів можливе лише для обслуговування тих молокопунктів, які знаходяться близько (не більше 6–8 км) від молокопереробного підприємства, або для внутрішньогосподарських перевезень молока чи відвійок (перегону).

Проведене дослідження методом опитувань свідчить, що практично всі постачальники здають молоко з двох, а іноді і з трьох надойв. Для транспортування сировини переробними підприємствами Житомирської області в 2007 р. було використано 504 автомобілі-молоковози, структуру за часом перебування яких в експлуатації наведено на рисунку за даними управління ДАІ УМВС України в Житомирській області.

За даними рисунка значну частку молокоперевізного автопарку області становлять транспортні засоби, які давно відпрацювали моторесурс, що є теж одним із негативних чинників у формуванні логістичних підходів до визначення територіальних меж сировинної бази молокопродуктового підкомплексу. Для таких автомобілів характерні часті поломки в дорозі, що зумовлює простої рухомого складу й погіршення якісних властивостей молока як вантажу. Це в основному автомобілі АЦПТ – 2,1 та АЦПТ – 3,3, які до того ж працюють на етилованому бензині з виходами в повітря великої частки двоокису вуглецю, свинцю та інших шкідливих сполук і погіршують екологію. Для прикладу в країнах ЄС використання етилованого бензину заборонено. Тому нині частину цих автомобілів переобладнано на газове паливо, працюючи на якому двигуни окисів свинцю в атмосфері не викидають взагалі.

Ефективність використання наявного рухомого складу за величиною конкретних економічних показників наведено в табл. 2 (згідно з формою № 2-тр статистичної звітності, затвердженої наказом Держкомстату України від 5.07. 2005 р. «Звіт про роботу автотранспорту» молокопереробних підприємств області).

Отже, 77,6 % автомолоковозів належать переробним підприємствам, інша частина автопарку – це автомобілі приватних підприємців-посередників, які співпрацюють на договірних засадах із молокопереробними підприємствами. За останні три роки кількість автомобілів зменшилась, у тому числі й орендованого автотранспорту, що зумовлено вибуттям старих автомобілів і зменшенням обсягів закупівель молокосировини. Проте зросла тривалість роботи

Структура парку автомолоковозів за часом перебування в експлуатації станом на 1.01.2008 р.*

Використання автотранспорту в молокопереробних підприємствах Житомирської області

№ п/п	Показник	Рік			У середньому за 3 роки	2007 р. у % до 2005 р.
		2005	2006	2007		
1	Кількість автомобілів у підприємстві з них орендованих	400 107	426 85	391 35	405,67 75,67	97,75 32,71
2	Середньоспиксова кількість автомобілів	390,14	401,09	383,01	391,41	98,17
3	Відпрацьовано днів 1 середньоспиксовим автомобілем	220,51	229,38	230,80	226,9	104,67
4	Середня експлуатаційна швидкість, км/год	23,01	23,54	28,93	25,16	125,73
5	Середньодобовий пробіг автомобіля, км	193,21	179,98	191,05	188,08	98,88
6	Середня відстань перевезення 1 т молока	44,12	123,10	249,62	138,95	565,78
7	Коефіцієнт використання автопарку	0,62	0,63	0,63	0,63	101,61
8	Коефіцієнт використання пробігу	0,49	0,46	0,59	0,51	120,41
9	Час перебування в наряді, год	8,39	7,64	6,60	7,54	78,67
10	Виробіток на одну середньоспиксову автомобілетону, тис. т·км	14,93	39,00	62,44	38,79	418
11	Питомі витрати пального:					
	бензину, л/км	0,182	0,321	0,281	0,261	154,39
	дизельного палива, л/км	0,342	0,367	0,389	0,366	113,74
	стисненого природного газу, м ³ /км	0,252	0,202	0,270	0,241	107,14
	скрапленого нафтового газу, л/км	—	0,364	0,379	0,372	104,12

Розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області

автотранспорту протягом року, збільшилась величина середньої експлуатаційної швидкості, що зумовлено розширенням сировинної бази, поліпшенням стану доріг і раціоналізацією маршрутів руху. За день роботи автомобіль у середньому здійснює пробіг 188 км.

Значне (у 5,5 раза) зростання відстані транспортування молокосировини пояснюється конкуренцією й освоєнням нових сировинних зон. Так, молокопереробні підприємства Київської області закуповують молоко в Чуднівському районі Житомирщини на відстані близько 160–180 км, а Галіївський молокозавод цього району закуповує сировину в Корецькому та Гоцанському районах Рівненської області, відповідно транспортуючи її на відстань 120–140 км.

Коефіцієнт використання автопарку свідчить, що його рухомий склад протягом року використовується на 63 % своїх можливостей. Такий низький показник зумовлений сезонністю виробництва молока. Підвищити його можна за рахунок збільшення коефіцієнтів використання вантажопідйомності та пробігу. Слід також відновити практику транспортування відвіток у сільськогосподарські підприємства при русі автомобілів за молоком.

Коефіцієнт використання пробігу автомобілів, що відображає частку їх пробігу з вантажем, становить 51 % і є характерним для м'ягників маршрутів руху. Підвищити його можна шляхом розроблення кільцевих збиральних або збирально-розвізних маршрутів [4].

Час перебування автомобілів в наряді становить 7,54 год і має тенденцію до зменшення. Це зумовлено тим, що переробні підприємства обладнують розвантажувальні пункти вакуумними установками, які дають змогу значно скоротити простої під розвантаженням, підприємства з великою кількістю автомобілів, згідно з концепцією транспортної логістики, розробляють графіки руху та погодинні графіки прибуття молоковозів. Такі заходи, поряд із зменшення кількості автомобілів, сприяють скороченню простоїв і часу перебування в наряді, дають змогу підвищити виробіток автопарку (в 4,2 раза) і свідчать про підвищення ефективності експлуатації автомолоковозів. Однак, при цьому збільшилися питомі витрати бензину й дизельного пального. Зменшити ці величини необхідно шляхом розроблення посадових функцій інженерно-технічної служби, впровадження елементів планово-запобіжної системи ремонтів і технічного обслуговування, стимулювання водіїв за економію пального.

Значний економічний ефект в транспортному процесі АПК дає вдосконалення управління перевезеннями молокосировини, заміна автотранспорту, що відпрацював свій термін експлуатації.

Сучасні автомолоковози місткістю цистерн 1000–16000 л на шасі автомобілів ГАЗ, УАЗ, КАМАЗ, МАЗ, УРАЛ, КІА, а також причіпні молокоцистерни на базі серійних причепів та напівпричепів МАЗ, МТМ, СЗАП місткістю 900–30000 л виготовляються Вологодським машинобудівним заводом

(м. Вологда, Російська Федерація). Це підприємство сертифіковане «TUV CERT» відповідно до вимог ISO 9001:2000. Цистерни виготовляються з нержавіючої сталі (AISI 304) і мають термоізоляційну систему, яка забезпечує зміну температури молока протягом 10 год не більше ніж на 2°C при температурі повітря $\pm 30^{\circ}\text{C}$.

Висновки. Транспортний процес у молокопродуктовому підкомплексі суттєво впливає на формування якості молокосировини. Конкуренція між переробними підприємствами за сировинну зону зумовлює зростання відстаней транспортування і відповідно вантажообігу (виробітку в т·км). Зросли також обсяги реалізації молока й відстані його перевезення за межі області. У 2008 р. доставку молока на переробні підприємства Житомирщини здійснювали 504 автомолотовози, 72 % з яких перебувають в експлуатації 15–20 років.

Стан використання рухомого складу характеризується збільшенням кількості відпрацьованих днів протягом року й виробітку на одну автомобіле-тонну. При цьому кількість автомобілів і час перебування їх у наряді мають тенденції до зменшення. Проте автопарк молокопереробних підприємств працює на 63 % своїх можливостей, лише 51 % пробігу виконано з вантажами. Для поліпшення показників використання автопарку необхідно впроваджувати

маршрутизацію й диспетчеризацію, управління перевезеннями молокосировини здійснювати на основі логістичних підходів з урахуванням інтересів як товаровиробників, так і переробників.

Подальші дослідження транспортного процесу в молокопродуктовому підкомплексі слід зосередити на аналізі територіального розміщення сировинних зон. Також поглиблену увагу доцільно приділити вимогам СОР щодо якості молокосировини в процесі виробництва й транспортування на переробку та реалізацію.

Список літератури

1. Вергун М. Г. Управління перевезеннями вантажів у сільському господарстві / М. Г. Вергун // *Агроінком*. — 2008. — № 5–6. — С. 39–43.
2. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2007 рік : стат. бюл. — Житомир : Головне управління статистики в Житомирській області, 2007. — 119 с.
3. Чугаєвська С. В. Організація заготівлі молочної сировини в радіоактивно забрудненому регіоні Житомирської області / С. В. Чугаєвська // *Вісник ДВНЗ «Державний агроєкологічний університет»* — 2007. — № 1. — С. 217–227.
4. Шпак В. Ф. Економічна ефективність організації перевезення молока та використання техніки в молочному підкомплексі АПК : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. / В. Ф. Шпак. — К.: ІАЕ УААН, 1996. — 18 с.

УДК 630.6

О.І. Горохівський,

аспірант,

*Національний університет біотехнологій і природокористування
України*

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ

На Світовому саміті зі стійкого розвитку (Йоханнесбург, 2002 р.) проголошено, що ліси посідають чільне місце у природно-ресурсному потенціалі економічного й соціального розвитку. Було визначено корисність використання лісу як джерела енергії та матеріалу для переробки з метою запобігання бідності, а також значення лісу як природного ресурсу [10, с. 15].

Ліси України за призначенням і розміщенням виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі та ін.) функції, мають обмежене експлуатаційне значення.

Порівняно з іншими європейськими державами ліси України мають певні особливості:

досить низький середній рівень лісистості території країни;

розміщення лісів у різних природних зонах (Полісся, Лісостеп, Степ, Карпати та гірський Крим), що мають істотні відмінності щодо умов вирощування лісів, методів ведення лісового господарства, використання лісових ресурсів і корисних властивостей лісу;

переважно екологічне значення лісів і висока частка (до 50 %) обмеженого використання;

високий відсоток заповідних лісів (14,0 %), який має стійку тенденцію до зростання;

закріплення лісів за численними постійними лісокористувачами (для ведення лісового господарства ліси надані в постійне користування підприєм-

ствам, установам і організаціям більш як п'ятдесяти міністерств і відомств);

знаходження значної площі лісів у зоні радіоактивного забруднення;

штучне створення 50 % лісів, які потребують посиленого догляду.

Загальна площа земель лісового фонду становить 10,8 млн га, з яких вкрито лісовою рослинністю 9,5 млн га, або 15,7 % території України. За 50 років лісистість збільшилася майже в 1,5 раза, а запас деревини – в 2,5 раза і досяг 1,8 млрд м³. Середній щорічний приріст у лісах Держкомлісгоспу становить 4,0 м³ на 1 га і коливається від 5,0 м³ у Карпатах до 2,5 м³ у зоні Степу [11].

Лісові ресурси по території України розміщені нерівномірно й сконцентровані переважно на Поліссі та в українських Карпатах. Найбільші площі лісів мають Волинська область – 632,4 тис. га, Житомирська – 989,0 тис. га, Закарпатська – 652,9 тис. га, Київська – 632,2 тис. га, Львівська – 626,4 тис. га, Рівненська – 731,7 тис. га, Чернігівська – 656,6 тис. га. (табл. 1). Лісистість різних природних зон має значні відмінності й не досягає оптимального рівня, за якого ліси найкраще впливають на клімат, ґрунти, водні

ресурси, пом'якшують наслідки ерозійних процесів, а також забезпечується одержання більшої кількості деревини.

У лісах України росте понад 30 видів порід дерев, серед яких домінують сосна, дуб, бук, ялина, береза, вільха, ясен, граб, ялиця. Хвойні насадження займають 42 % загальної площі, серед яких сосна – 33 %. Твердолистяні насадження становлять 43 %, зокрема дуб і бук – 32 %. [11]

Як відомо, лісове господарство виконує важливі функції збереження флори і фауни, захист ґрунтів від ерозії, поліпшення якості питної води й забезпечення паливом. Користування природними ресурсами вимагає розробки стратегії їх використання на національному й регіональному рівнях, дотримання балансу економічних, соціальних та екологічних потреб суспільства, впровадження інноваційної політики, запозичення досвіду ведення лісового господарства інших країн й ефективного лісового та екологічного законодавства. Для розв'язання цих проблем мають бути залучені організації, які є відповідальними за охорону лісів, управління водними ресурсами, науково-дослідні інститути, фахівці у сфері лісового господарства,

Таблиця 1

Лісистість регіонів України *

Регіон	Загальна територія, тис. км ²	Вкрито лісовою рослинністю землі, тис. га	Фактична лісистість, %	Оптимальна лісистість, %
АР Крим	27,0	308,7	11,4	19
Вінницька	26,5	351,4	13,3	16
Волинська	20,2	632,4	31,3	37
Дніпропетровська	31,9	152,8	4,8	8
Донецька	26,5	185,5	7,0	12
Житомирська	29,9	989,0	33,1	37
Закарпатська	12,8	652,9	51,0	55
Запорізька	27,2	105,4	3,9	5
Івано-Франківська	13,9	576,7	41,5	49
Київська	28,9	632,2	21,9	23
Кіровоградська	24,6	158,8	6,5	11
Луганська	26,7	282,9	10,6	16
Львівська	21,8	626,4	28,7	30
Миколаївська	24,6	94,9	3,9	7
Одеська	33,3	195,3	5,9	9
Полтавська	28,8	236,2	8,2	15
Рівненська	20,1	731,7	36,4	40
Сумська	23,8	403,8	17,0	21
Тернопільська	13,8	192,4	13,9	20
Харківська	31,4	372,7	11,9	15
Херсонська	28,5	132,4	4,6	8
Хмельницька	20,6	262,7	12,8	17
Черкаська	20,9	319,3	15,3	16
Чернівецька	8,1	237,8	29,4	33
Чернігівська	31,9	656,6	20,6	23
Всього по Україні	603,7	9490,9	15,7	20

* За даними Держкомлісгоспу України

Заготівля різних видів порід деревини у 2007 р., тис. м³*

Вид деревини	Найменування сортиментів						
	пиловник	будівельний ліс	баланси	технічна сировина	дрова	фанерна сировина для лущіння	фанерна сировина для стругання
Хвойні породи							
Сосна	1621,1	510,4	225,2	717,9	661,1	—	—
Ялина	439,0	115,2	145,9	193,1	227,1	—	—
Ялиця	144,2	27,3	47,8	42,0	87,7	—	—
Інші	9,0	1,7	1,5	12,2	3,7	—	—
Всього	2213,3	654,6	420,4	965,2	979,6	—	—
М'яколистяні породи							
Липа	30,4	8,5	2,5	53,1	45,5	0,2	—
Вільха	67,6	9,9	59,1	135,8	107,3	139,8	—
Осика	63,4	9,4	28,3	100,2	123,4	2,6	—
Тополя, верба	25,0	1,8	0,4	19,1	23,9	1,1	—
Інші	0,6	—	0,7	6,2	8,9	—	—
Всього	187,0	29,6	91,0	314,4	309,0	143,7	—
Твердолистяні породи							
Дуб	384,4	28,5	48,2	417,2	533,4	—	18,0
Бук	224,7	26,5	14,0	219,8	251,5	0,4	6,4
Ясен	87,7	5,1	16,2	98,0	77,9	—	2,8
Клен	12,8	2,8	4,2	46,3	51,9	—	—
Граб	19,9	3,9	93,0	278,5	181,9	—	—
Береза	104,2	18,0	62,9	197,0	173,0	108,4	0,1
Інші	5,0	1,3	2,1	36,7	37,6	—	—
Всього	838,7	86,1	240,6	1293,5	1307,2	108,8	27,3

* За даними Держкомлісгоспу України

широке коло зацікавлених сторін і суспільство в цілому.

Питання розвитку лісгосподарського комплексу за умов переходу до ринкових відносин привертає увагу багатьох науковців. Зокрема, В. Голян, Я. Дяченко, Ю. Медведєв, І. Синякевич, О. Шубалій, О. Фурдичко та інші у своїх наукових працях висвітлювали шляхи пошуку ефективних механізмів управління лісгосподарським комплексом і забезпечення еколого-економічної рівноваги лісокористування [1–9]. В умовах вступу України до СОТ і подальших інтеграційних процесів ці проблеми потребують поглиблених досліджень, що ґрунтуються на аналітичному узагальненні основних показників розвитку галузі.

Метою статті є визначення проблем лісового господарства України, вивчення зарубіжного досвіду його ведення та пропозиції щодо шляхів подальшого розвитку.

Ефективність ведення лісового господарства полягає у розробці досконалої лісової політики та законодавства, яке повинно регулювати й заохочувати економічне використання та охорону лісових ресурсів.

Із заготівлею деревини та її переробкою безпосередньо пов'язані питання економічного й соціального розвитку, особливо це стосується сільської місцевості, де ліси є джерелом доходів людей, а лі-

сгосподарські підприємства — основою зайнятості [2, с. 73–76; 10, с. 15]. Сортимент заготівлі деревини наведено в табл. 2.

У 2007 р. було заготовлено 13,3 млн м³ деревини, що становить 106 % до обсягів 2006 року. Найбільшу частку мали хвойні породи — 51 %, серед яких частка сосни становила 38, а ялини — 11 %, листяні — дуб і береза — 14 і 7 % відповідно (рис. 1).

За досліджуваний період продуктивність праці одного працюючого зростає на 22 % і в 2007 р. становила 56,7 тис. грн. Випуск товарів народного споживання становив 65,7 млн грн, або 107 % до рівня 2006 року [11].

Найбільша частка заготівлі деревини за сортиментами в 2007 році припадала на пиловник — 31,5 %, на дрова і технічну сировину — відповідно 25,5 і 25,2 % (рис. 2).

В останні роки деревина привертає особливу увагу як відновлюваний ресурс і дедалі більше країн визначають важливість охоронних і виробничих функцій лісу та наголошують на збереженні біорізноманіття на площах сільськогосподарського призначення.

У 2007 р. Державний комітет лісового господарства здійснив заходи з охорони й утримання близько 3 тис. територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею понад 1 млн га. Статус

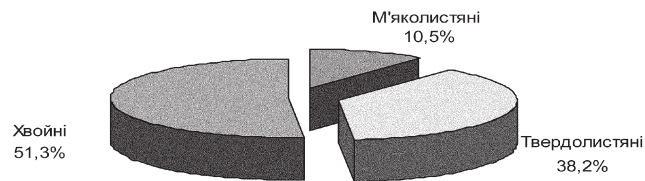

Рис. 1. Структура заготівлі деревини за деревними породами у 2007 році

заповідників набули 14,1 % підпорядкованих лісів, проведено винищувальні заходи в осередках небезпечних шкідників лісу на площі 54,3 тис. га. Загальна сума коштів, використаних на обробку, становить 1265,4 тис. грн [11]. Проте в цілому лісове господарство розвивається надто повільно, переважно методом спроб і помилок. Як стверджує В.М. Горбик: «Основна проблема ефективного ведення лісового господарства полягає в суперечності лісгосподарського й бізнесового циклів, оскільки тривалість лісгосподарського циклу від збору насіння до збору врожаю (стиглого лісу) становить 80–100 років, а бізнесового циклу (отримання прибутку від вкладення капіталу) – 3–5 років, що без системують впливу держави на лісову галузь призведе до надмірної експлуатації лісового фонду і загрози лісгосподарського комплексу» [2, с. 73–76].

В ряді областей (Волинська, Житомирська, Закарпатська, Львівська, Рівненська, Чернігівська) у структурі сукупного ресурсного потенціалу велику частку має лісосировинний потенціал, що проявляється у значній лісистості територій, великих запасах деревини, наявності різних видів недеревної сировини. Роль лісових ресурсів з кожним роком зростає внаслідок посилення техногенного впливу вітчизняної промисловості на довкілля, що зумовлено фізичним і моральним зносом виробничих фондів.

У регіонах, де ліс є сировинною базою лісгосподарського комплексу, важливого значення набуває проблема узгодження стратегії соціально-економічного розвитку із стратегією раціонального використання лісосировинного потенціалу з метою підвищення добробуту місцевого населення та забезпечення екологічної рівноваги території [2, с. 73–76].

До проблем, які потребують нових методів вирішення, належить розробка й обґрунтування перспективних напрямів раціонального використання лісових ресурсів з урахуванням лісоресурсного потенціалу окремих регіонів, а також удосконалення системи фіскального регулювання використання лісових ресурсів у напрямі стимулювання лісовідновлення та лісорозведення, продажу продуктів переробки, прискорення впровадження інноваційних технологій переробки недеревної сировини. Прикладом може слугувати Швеція [7], де введений податок на приріст деревини. Він справляється у випадках, коли продаж лісоматеріалів перевищує приріст деревини і спрямований на розвиток лісокористування в межах щорічного приросту деревини.

Особливої актуальності набуває питання щодо використання деревини для енергетичних цілей. Високі ціни на викопне паливо роблять дрова невід'ємною складовою енергетичної політики в розвинутих країнах і країнах, що розвиваються.

Залишаються проблеми, що пов'язані з дублюванням окремих функцій регулювання використання лісосировинного потенціалу різними ланками виконавчих і представницьких органів [1, с. 44–47].

Принциповим у формуванні пріоритетів лісокористування є впорядкування відносин власності щодо використання лісосировинного потенціалу, а також несировинних якостей лісу. Нині державна власність на ліси є пріоритетною, що не відповідає вимогам ринкової економіки. Останнім часом серед науковців обговорюється питання доцільності створення на базі лісгосподарських підприємств акціонерних товариств, де частка акцій належала б трудовим колективам. Цим самим держава могла б диктувати умови ведення лісового господарства в

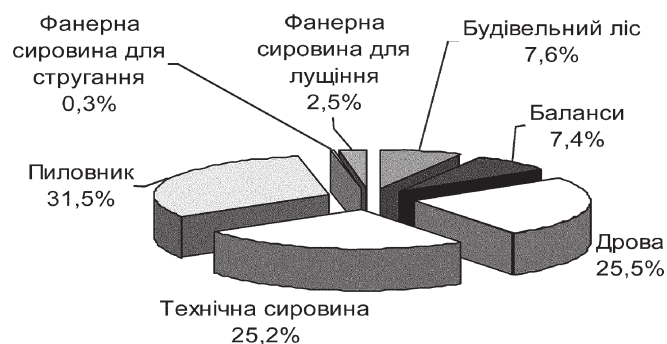

Рис. 2. Структура заготівлі деревини за сортами в 2007 році

напрямі ресурсозбереження і мотивації заінтересованості трудових колективів у збільшенні доходів від господарської діяльності.

Важливим залишається питання інвестиційного забезпечення реалізації перспективних господарських проектів [1, с. 44–47]. У лісовому господарстві України склався несприятливий інвестиційний клімат, що пов'язаний з недосконалим механізмом лісової політики, правовим полем, корумпованістю; недостатньою прозорістю і доступністю інформації про інвестиційні проекти, специфікою лісогосподарського виробництва й багатофункціональним призначенням лісів [9].

Не менш важливим також є фінансування процесів лісовирощування й лісовідновлення. Фінансування може здійснюватись за рахунок переходу до самоокупності лісового господарства та збереження цільової підтримки окремих лісокористувачів. Виходячи з вищенаведеного необхідно розширити базу оподаткування шляхом подальшої диференціації розмірів попенної плати з урахуванням ренти, яка створюється в результаті використання деревини. Вона залежить від природного чинника та часового періоду стиглості деревостану.

Громадські організації й органи місцевого самоврядування повинні посилити вплив на процеси використання лісосировинного потенціалу. Це дасть змогу забезпечити ефективніший контроль за використанням лісосировинних ресурсів і спрямувати останнє в інтересах населення певного регіону, зменшити несанкціоновану заготівлю деревини й частково легалізувати тіньовий сектор у лісовому підкомплексі.

Недоліком діяльності державних лісогосподарських підприємств є недосконалість цінової та маркетингової політики, а саме:

значний розрив між рівнем цін на круглі лісоматеріали на міжнародному і національному ринках; нагромадження великих обсягів готової продукції на складах державних лісгоспів;

сировинна орієнтація зовнішньоекономічної діяльності;

продаж продукції переробки на зовнішні ринки через посередників.

Критичного аналізу набуває переосмислення поглядів і положень стратегічного планування й регулювання діяльності лісогосподарських підприємств в умовах динамічності ринкового середовища.

При здійсненні реформ ринкового спрямування у лісовому господарстві, за визначенням І.М. Синякевича, «... необхідно враховувати те, що не всі проблеми сталого екологічного збалансованого розвитку успішно вирішуються за допомогою ринкових інструментів лісової політики». Прикладом для цього є промислово розвинені країни з ринковими системами організації лісового господарства, які наприкінці ХХ ст. почали запроваджувати неринкові методи подолання еколого-економічних проблем у лісовому

секторі економіки. Так, зокрема, в США за рахунок коштів федерального бюджету викуповуються ліси, що виконують важливі екологічні функції. Громадські природоохоронні організації в США викупили з приватного сектору економіки понад 1 млн га лісів з метою їх збереження і посилення екологічних функцій. Подібний досвід накопичений і в Німеччині. У Баварії за рахунок бюджетних коштів протягом 30 років успішно реалізується програма трансформації чистих хвойних лісів у змішані.

З метою сприяння сталому розвитку лісового господарства у багатьох європейських країнах запроваджують державні субсидії (зокрема Швейцарії, Австрії, Німеччині, Франції). «У гірських лісах важко забезпечити водночас конкурентоспроможність лісового менеджменту і сталий розвиток лісового господарства без фінансової державної підтримки власників лісів», — стверджують політики [3].

Висновки. Україна, як і кожна інша країна, має виходити з власних законодавчих і економічних можливостей розвитку лісогосподарського комплексу, визначати потреби й можливості використання деревини, розробляти принципи положення рекреаційної політики та захисту лісів, ґрунтів і водних ресурсів. Головним принципом гармонізації лісогосподарського і бізнесового циклів є принцип верховенства держави в управлінні, неринкові інструменти регулювання лісового господарства. Іноземний досвід показує, що неприбуткове лісовирощування має бути передане в руки держави.

Список літератури

1. Голян В. А. Напрямі вирішення проблем лісокористування / В. А. Голян, О. М. Шубалий // Економіка та держава. — 2006. — № 11. — С. 44–47.
2. Горбик В. М. — Формування лісової політики України: стан та етапи становлення / В. М. Горбик // Економіка та держава. — 2006. — № 11. — С. 73–76.
3. Козоріз М. Перспективи розвитку малих форм господарювання в лісовому господарстві, лісовій і деревообробній промисловості / М. Козоріз, О. Фурдичко // Економіка України. — 1995. — № 2. — С. 84–86.
4. Медведєв Ю. Проблеми розвитку лісопромислового комплексу: пріоритети, структура, ефективність / Ю. Медведєв, Я. Дяченко // Економіка України. — 1999. — № 1. — С. 13–19.
5. Синякевич І. М. Державна підтримка лісового господарства в країнах Європейського Союзу. Яка вона має бути в Україні? / І. М. Синякевич // Деревообробник. — 2001. — № 12 (30). — 18 черв. — 1 лип.
6. Синякевич І. М. Екологічна і лісова політика : навч. посіб. / Синякевич І. М. — Львів : ЗУКЦ, 2007. — 76 с.
7. Синякевич І. М. Європейський досвід щодо оподаткування лісового сектору. Наскільки він може бути корисним для України? / І. М. Синякевич // Деревообробник. — 2000. — № 7. — 2–16 лип.
8. Синякевич І. Лісове господарство в Україні в 21 столітті: сценарії розвитку / І. Синякевич, І. Соловей, А. Дейнека // Економіка України. — 2007. — № 9. — С. 72–81.
9. Синякевич І. М. Стан лісової політики / І. М. Синякевич // Деревообробник. — 2003. — № 14 (80). — 15–28 лип.
10. Шмітхюзен Ф. Лісова політика / Франц Шмітхюзен // Лісовий та мисливський журнал. — 2007. — № 5. — С. 15.
11. <http://dklg.com.ua>

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ І ПІДТРИМКИ АПК

Однією з найменш прибуткових галузей світової економіки є аграрний сектор. Він може функціонувати стабільно і прибутково навіть у сприятливих природних умовах тільки за значної підтримки держави. Це єдина галузь, яка має від'ємний показник норми прибутку. Частка чистої продукції аграрної галузі, що залишається для її потреб, не перевищує 10–15 % вартості сільськогосподарської продукції кінцевого споживання, а решта використовується в інших секторах. Тому переробні підприємства є конкурентоспроможнішими на ринках, ніж сировинні виробництва. За рахунок як сільськогосподарської сировини, так і аграрної продукції кінцевого споживання роздрібна торгівля дає високі прибутки.

Аграрна політика є складовою частиною економічної політики і найважливішою функцією держави. В умовах формування ринкової економіки ця функція повинна здійснюватися переважно економічними методами при тісній взаємодії суб'єктів господарювання і органів влади всіх рівнів. Навіть, як вважається, «найринковіша» економіка США є наскрізь регульованою, аж до встановлення державою рівня цін на окремі види популярних продуктів харчування.

Державне регулювання включає багато аспектів, серед яких у контексті окресленої проблеми є державна підтримка сільського господарства в економічно розвинутих країнах — США, Канаді, Японії, ФРН. В останній державне регулювання ринкової економіки настільки враховує соціальні аспекти економічного життя, що вона так і називається — «соціальна ринкова економіка» [1, с. 123].

Без системного бачення ролі держави здійснення лише окремих і не зовсім послідовних заходів державного впливу не дає змоги проводити цілеспрямовану сільськогосподарську політику, а відповідно, й одержати належний економічний ефект. Сучасна аграрна наука визнала, що однією з важливих проблем для будь-якої країни з перехідною економікою є досягнення оптимального співвідношення державного і ринкового регулювання. Необхідність такого регулювання й підтримки аграрного сектору економіки в різних аспектах доводиться багатьма вченими-економістами нашої та інших країн, зокрема Г. Беспяхотним, В. Вантухом, І. Глазуною, Л. Кошолкіною, І. Лукиновим, О. Могильним, М. Муратовим, П. Саблуком, В. Ситником, В. Хлистуном, О. Шпичаком та ін.

Проте проблеми підвищення ефективності виробництва та формування умов ринку сільськогосподарської продукції, впливу держави на них потребують комплексу організаційно-економічних заходів регулюючого впливу. Це може здійснюватися через систему програмно-цільового й планового керівництва та використання адміністративних методів, застосування фінансових важелів: податків, амортизаційних відрахувань, страхування, державних дотацій і субсидій, кредиту, ціноутворення, розгляд яких є метою даної статті.

Сутність державного регулювання полягає в тому, щоб із застосуванням різних форм (цінових і нецінових) та методів (прямих й опосередкованих) держава сприяла становленню й розвитку економіки, створювала передумови для адаптації товаровиробників до ринку та їх саморегулювання. Метою державного регулювання АПК є забезпечення продовольчої безпеки країни, конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, ресурсного забезпечення аграрного виробництва.

У ринкових умовах в сільському господарстві склалася ситуація, що характеризується диспаритетом цін на аграрну продукцію і товари суміжних сфер АПК. Управління підприємницькими структурами передбачає таку організацію виробництва й руху товарів, яка забезпечує одержання якомога більших прибутків. А успіх у конкурентній боротьбі залежить передусім від швидкості освоєння нових технологій виробництва продукції та налагодженої маркетингової діяльності. У цих двох компонентах сільськогосподарські товаровиробники знаходяться в нерівних умовах з іншими галузями національного господарства. Територіальна розосередженість, сезонний характер виробництва, відчутний вплив кліматичних умов, обмеження в автоматизації технологічних процесів стримують оперативне налагодження виробництва відповідно до ситуації. Переробні, промислові, постачальницькі, збутові, торговельні організації мають більші можливості порівняно із сільськогосподарськими підприємствами й використовують їх для диктату правил гри.

Паритет є синонімом «рівноправність», економічної еквівалентності відносин. Поняття диспаритет і паритет не вичерпують змісту паритетності економічних відносин. Адже співвідношення цін не визначає таких важливих аспектів еквівалентності

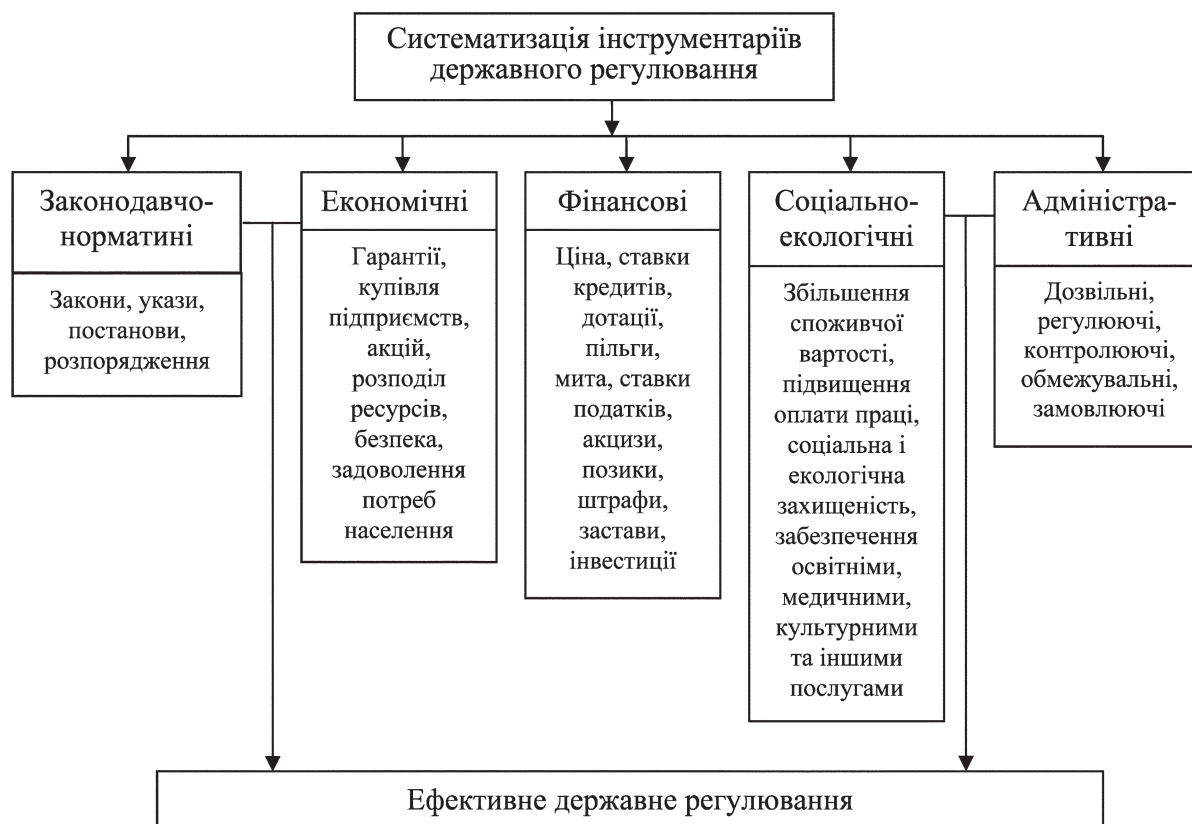
відносин як рівні оплати праці працівників різних галузей, їх можливостей для здійснення розширеного відтворення тощо. В ринковій економіці повинна досягатися еквівалентність відносин між галузями, інакше діяльність деяких з них стає не вигідною. Диспаритет визначається співвідношенням до паритету, наявного в базовий період минулого. Нині придбання сільськогосподарської техніки, пально-мастильних матеріалів, добрив, засобів захисту рослин і тварин тощо поставило аграрні підприємства в умови необхідності продажу набагато більше виробленої продукції.

У русі цін на аграрному ринку за останні роки можна виділити кілька періодів. Перший – 1992–1995 рр. відзначався переходом до вільного ціноутворення, внаслідок якого підвищилися закупівельні ціни на сільськогосподарську сировину, оптові – на продукти її переробки, споживчі – на товари для населення. На другому – 1996–2000 рр. – уповільнення всіх видів цін, а по деяких – навіть зниження [2, с. 178]. Виникла тенденція до зменшення диспаритету цін. Однак рівень цін на сільськогосподарську продукцію не забезпечував еквівалентність товарообміну між аграрним сектором та іншими галузями економіки. Третій період – з 2001 р. і дотепер характеризується істотними змінами кон'юнктури аграрного ринку. Тривалий час попит на продукцію задовольнявся за рахунок імпорту; після різкого по-

дорожчання імпортової продукції зріс попит на вітчизняну продукцію, що призвело до її значного перевищення над пропозицією.

Таким чином, ринкова кон'юнктура змінилась на користь сільського господарства. Проте, нерозвиненість ринкової інфраструктури, відсутність достатньої конкуренції у I сфері АПК і вигідніше становище підприємств III сфери, що стоять ближче до кінцевого споживача, не дають сільським товаровиробникам повною мірою скористатися сприятливою ситуацією.

Проблема подолання співвідношення, що склалося в сільському господарстві, є найбільш важливою. Еквівалентність у взаємовідносинах аграрного сектору з іншими галузями забезпечується не тільки через цінні відносини, а й бюджетним фінансуванням та іншими факторами. Обов'язком держави перед сільськогосподарськими виробниками є нівелювання переваг, що обслуговують аграрну галузь. При цьому до основних інструментів регулювання економіки держави належать: економічне прогнозування й програмування; бюджетно-податкова система; грошово-кредитна та валютна політика; виконання науково-дослідних робіт з розробки технологій сільськогосподарського виробництва та створення умов для їх освоєння і впровадження; проведення маркетингових досліджень і розробка прогнозів виробництва та збуту товарів аграрної галузі; митна політика тощо.

Інструментарій державного регулювання

Відповідно до теми статті автор використовує поняття «організаційно-економічний (господарський) механізм» стосовно категорії «державне регулювання». Організаційно-господарський механізм — це спосіб відання господарством підприємницького типу, організації відтворення за допомогою науково обґрунтованої системи економічних і організаційних форм, методів і важелів. Цей механізм включає два органічно взаємозв'язаних блоки: механізм ринково-конкурентної системи самоорганізації й самоуправління відтворенням і систему державного регулювання, адекватного вимогам економічних законів, у тому числі законів ринку й підприємництва.

На нашу думку, найбільш обґрунтованою є запропонована нами систематизація інструментаріїв державного регулювання, яка забезпечує функціонування ринкового господарства країни (рис.).

Інструментарій державного регулювання

Проти заходів державної підтримки сільського господарства, особливо бюджетної, виступає чимало опонентів, які висловлюють невдоволення втручанням у дію ринкових законів і високою вартістю дій. Світовий досвід підтверджує, що державна підтримка існує у більшості розвинених країн, які витрачають на її проведення значні кошти. Наприклад, у США прямі дотації становлять близько 100 млрд дол. У КНР щорічне пільгове кредитування надається під 3 % річних. Основні положення нової сільськогосподарської політики США було закладено в новому сільськогосподарському Законі, прийнятому Конгресом 13 травня 2002 року [3, с. 3]. Згідно з цим законом платежі за контрактами замінюються фіксованими прямими платежами. Основна частина субсидій, які виплачуються державою, потрапляє власникам американських ферм.

Подібні дії для України дехто з науковців вважає негативними: «... чим більшим є підприємство і чим більше продукції воно виробляє, тим значніші субсидії воно отримує». Такий результат державної підтримки ці дослідники вважають неприпустимим: «... хіба це не стимул для створення великих агропромислових холдингів...?» Ніяк не можна погодитися з твердженням авторів, що надання субсидій сільському господарству країни схоже на допінг погано тренованого атлета. Допінг може тимчасово допомогти, але він знижує стимул до ефективних тренувань [4, с. 77].

Державне регулювання при господарській самостійності підприємств в умовах ринку позитивно впливає на всі сторони їх діяльності. Економічна ефективність на мікроекономічному рівні визначається такими показниками, як приріст прибутку на 1 працюючого і на 1 грн вкладеного капіталу; зростання продуктивності праці, підвищення ступеня оновлення техніки й обладнання, ріст заробітної плати, впровадження передових технологій, поліп-

шення довкілля, підвищення життєвого, освітнього і професійного рівня працівників, збільшення обсягів продажу продукції, підвищення її якості, конкурентоспроможності й експорту тощо.

На наш погляд, ці заходи спрямовані на захист як підприємств, споживачів, так і працівників, тому що вони гарантують стабільність і впевненість, але не стримують їх ініціативу. Державне регулювання економічних процесів в аграрному секторі — обов'язковий компонент сучасної політики, причому втручання держави відіграє роль, яка визначає розвиток економіки сільського господарства і суміжних галузей.

Серед заходів подолання негативних явищ в аграрному секторі провідне місце має відводитися фінансово-економічній підтримці товаровиробників і зміцненню матеріально-технічної бази. Україна настільки відстала у засобах виробництва, що держава повинна дотувати сільське господарство, як це робили розвинуті країни десятиріччями (у тому числі США — 70, країни ЄС — понад 40 років). Для підвищення технічної оснащеності сільського господарства до повної технологічної норми необхідні щорічні вкладення. Державної підтримки потребують і галузі, що випускають засоби виробництва для підприємств АПК [5, с. 23].

Досвід державної підтримки сільського господарства України в роки незалежності доводить, що воно було і залишається спрямованим на розв'язання поточних завдань, попередження катастрофічних ситуацій. «Залишаючись по суті лише стороннім спостерігачем, держава допустила, що врожай 2001 р., а особливо 2002 р. супроводжувався обвалом цін як внутрішніх, так і експортних. Не було впроваджено жодного із стабілізуючих ринков засобів... Без виділення коштів держава втратила можливість виступати помітним гравцем на ринку і залишила десятки тисяч новостворених агроформувань на відкуп стихії вільного ринку. Лише у другому півріччі минулого року ці механізми були задіяні. У результаті... вдалося утримати ціни на відчутно вищому рівні» [6, с. 8].

Ефективність концентрації виробництва підтверджена досвідом країн, галузей і підприємств, у тому числі агроформувань Харківської області. Так, собівартість продукції у великих товарних підприємствах досліджуваного регіону на 25–30 % нижча, а продуктивність праці — у 2,5–3 рази вища, ніж у середньому по сільськогосподарських підприємствах. Середньорічні темпи приросту продукції у великих товарних агропідприємствах, порівняно із селянськими господарствами, вищі у півтора рази [7, с. 99].

Очевидно, державі необхідно здійснити систему заходів щодо прямого впливу на розвиток аграрного сектору. Проблема державного регулювання сіль-

ського господарства загальновідома і вирішується багатьма країнами. Для цього необхідно мати дієвий економічний механізм, який базується на поєднанні державного регулювання і саморегулювання, стимулюванні та протекціонізму товаровиробників.

Отже, роль держави у становленні й розвитку аграрного ринку полягає в ефективній координації функціонування його складових: здійснення цінової політики на основі доповнення механізму ринкового ціноутворення інструментами державного регулювання; активізація антимонопольного контролю за цінами; виведення товаропотоків аграрного сектору із сфери тіньового обігу; налагодження системи об'єктивної інформації про кон'юнктуру ринків, особливо щодо експортних умов; завершення процесу формування нормативно-правової бази та здійснення моніторингу тощо.

Висновки. Необхідність державного регулювання розвитку сільського господарства є очевидною, а забезпечення на цій основі продовольчої безпеки країни слід розглядати як найважливішу умову її суверенітету, економічної незалежності та соціальної стабільності. Підвищення ролі держави в розвитку економіки може бути ефективним лише за умови вдосконалення системи державного регулювання (включаючи й планування), що дасть змогу в рамках створюваного аграрного ринку успішніше вирішувати проблему динаміки розвитку сільського господарства.

Сільськогосподарське виробництво України потребує ефективних форм і механізмів фінансової підтримки, орієнтованої на стимулювання виробництва, але її слід надавати, насамперед, товаровиробникам, які забезпечують ефективне використання ресурсів. При стабілізації забезпечення ринку продукції, сировини і продовольства за рахунок вітчизняного виробництва необхідно передбачити заходи захисного, протекціоністського характеру.

Список літератури

1. Вантух В. П. Формування системи державної підтримки розвитку фермерства в зарубіжних країнах / В. П. Вантух // Економіка АПК. — 2005. — № 12. — С.123—128.
2. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990—2001 рр.) : за ред. О. М. Шпичака. — К. : ІАЕ, 2002. — 499 с.
3. Боднар О. В. Державне регулювання ринку зерна як умова його стабільності / О. В. Боднар // Агроінком. — 2005. — № 8. — С. 2—5.
4. Політика і розвиток сільського господарства в Україні : за ред. Штефана фон Крамона-Таубаделя, Сергія Зорі, Людвіга Штріве. — К. : Альфа-Принт, 2001. — 312 с.
5. Ситник В. П. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази АПК в Україні / В. П. Ситник // Економіка АПК. — 2003. — № 2. — С.19—29.
6. Кириленко І. Г. Аграрний сектор України: уроки, завдання / І. Г. Кириленко // Економіка АПК. — 2004. — № 3. — С. 3—11.
7. Малій О. Г. Удосконалення фінансової підтримки аграрного виробництва / О. Г. Малій // Економіка АПК. — 2005. — № 3. — С. 97—107.

УДК 338.246.027:432.001.86(71)

Л.М. Гутко,

к. е. н., доцент,

Білоцерківський національний аграрний університет

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ВИРОБНИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ: КАНАДСЬКИЙ ДОСВІД

Сучасний етап розвитку сільського господарства в Україні є визначальним. Саме тепер формуються основні засади функціонування галузі на тривалу перспективу. Від того, наскільки правильно буде визначено місце сільськогосподарської галузі в економіці країни, принципи державної політики стосовно сільськогосподарських товаровиробників та інструменти її реалізації, залежатиме ефективність функціонування галузі в довгостроковій перспективі та її конкурентоспроможність на світовому ринку. Одним із ключових питань, яке потребує вирішення,

є питання доцільності та механізмів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Державна підтримка сільського господарства у тій формі, в якій її надавали за радянських та перших років пострадянських часів, знищувала стимули виробників до ефективного ведення господарства. Неповорнення державних кредитів ставало нормою, що призводило до значних втрат державних коштів. Усвідомлення неефективності державної підтримки сільського господарства призвело до того, що набули популярності ідеї повної відмови від неї.

Проте досвід розвинених країн свідчить, що підтримка сільськогосподарських виробників має стати необхідним елементом державної політики стосовно сільськогосподарської галузі. Потрібно сформувати нові принципи й механізми її надання, які б відповідали законам функціонування ринкової економіки та сучасним умовам розвитку світового ринку. З огляду на це корисним буде розгляд досвіду Канади, яка має тривалу практику надання такої підтримки й постійно вдосконалює свої програми, щоб відповідати вимогам часу та новим потребам фермерів.

Канада посідає четверте місце за обсягами експорту сільськогосподарської продукції на міжнародні ринки. Основними країнами-імпортерами канадської сільськогосподарської продукції є США, Мексика, країни ЄС, Японія та Китай. Більшу частку внутрішнього ринку Канади та експорту становлять зернові й олійні культури — 34 %, м'ясо — 27 %, молочні продукти — 12 %, фрукти та овочі — 9 %, птиця і яйця — 8 % [1]. Саме тому сільське господарство в Канаді визнане стратегічно важливою галуззю й отримує державну підтримку уряду, яка запобігає різким коливанням доходів фермерів, забезпечує стабільність та економічне зростання країни.

Програми державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників з часом змінювалися. Так, всередині 80-х років ХХ ст. програми стабілізації доходів базувались на підтримці рівня виробництва та цін. З точки зору аграрної політики такі програми не сприяли збільшенню обсягів виробництва та доходів товаровиробників.

Процеси глобалізації економіки трансформували сільське господарство Канади. В умовах тривалого зниження цін та лібералізації торгівлі уряд змушений був радикально змінити програми підтримки сільськогосподарських товаровиробників відповідно до вимог СОТ. Сучасні програми захисту від ризиків акцентують увагу на виробництві не окремої продукції, а всіх її видів і базуються на прибутковості виробника. Нині система захисту фермерів від ризиків базується на національній програмі стабілізації чистого доходу виробника та програмі страхування сільськогосподарської продукції [1].

Національна програма стабілізації чистого доходу спрямована на захист фермерів від неочікуваного зниження доходів. Вона передбачає надання фінансової допомоги для стабілізації всього виробництва, а не окремих культур. Програма є своєрідним механізмом заощадження для фермерів, який гарантує, що навіть у несприятливий рік рівень їхнього доходу буде не нижчим за середній показник останніх трьох років. Відповідно фермер у січні отримує повідомлення про участь у програмі. Обравши рівень державної підтримки, для участі в програмі до 30 квітня він має перерахувати на спеціальний рахунок внесок у розмірі 3 % обсягу його чистого доходу за поточний фінансовий рік. На цей рахунок надходять кошти від федерального уряду та уряду провінції в

обсязі, що відповідає внеску фермера. Кошти на створеному таким чином рахунку зберігаються під 6 % річних. Якщо в поточному році чистий дохід фермера буде нижчим за середній показник за останні три роки, він має право на відшкодування різниці з рахунку. При цьому чистий дохід визначається різницею між усіма надходженнями від реалізації продукції та послуг і чітко встановленими витратами за рік.

Обсяг підтримки за програмою стабілізації чистого доходу залежить від розміру збитків фермера. Так, незначні збитки рівномірно розподіляються між виробником і урядом. У разі значних збитків компенсація може досягати 80 % втрат. У програмі стабілізації чистого доходу бере участь близько 150 тис. фермерів, з них 45–55 % щорічно отримують відшкодування збитків. Загальні витрати за програмою перевищують 1,8 млрд канадських доларів за рік [1].

Страховання сільськогосподарської продукції в Канаді здійснюється вже понад 40 років [2]. Програма передбачає добровільну участь виробників і сприяє стабілізації їхніх доходів шляхом мінімізації втрат врожаю, зумовлених несприятливими погодними умовами й іншими ризиками. Програма забезпечує страховий захист більшості видів сільськогосподарської продукції. Застрахованими може бути 90 % культур, щорічно страхується 65–70 % посівних площ, середній рівень страхового покриття становить 74 % [1].

Універсальною формою є страхування врожаю від ризиків, пов'язаних із несприятливими погодними умовами. Страхова угода для цього виду страхування містить узгоджену інформацію про перелік культур, що підлягають страхуванню, страхових ризиків і рівня страхового покриття, який обирає фермер. Посіви основних сільськогосподарських культур — пшениці, ячменю, рапсу та вівса — страхуються на 95 %. Крім того, фермери страхують також виробництво багатьох інших культур, включаючи цукрові буряки, овочі, соняшник, кукурудзу та виробництво меду.

Стандартний перелік страхових ризиків включає в себе: засуху, повінь, вітер, мороз, пожежу, спричинену блискавкою, надмірні опади, сніг, шкоду, завдану дикими тваринами, ураження рослин шкідниками, хворобами та град. Додаткове страхове покриття ризиків на випадок загибелі багаторічних насаджень, пересіву й неможливості висіву культури в оптимальні терміни виробники можуть придбати окремо.

Федеральний уряд відшкодовує фермеру частину страхових платежів відповідно до обраного ним рівня страхового покриття й адміністративні витрати. Якщо обраний рівень покриття становить 50 %, уряд сплачує 80 % страхового платежу. Для рівнів страхового покриття, що перевищують 50 %, страховий платіж сплачується рівними частинами урядом і фермером [3]. При цьому страхові платежі (P_c) нараховують за формулою

$$P_C = B_3 \cdot k_I \cdot T_C, \quad (1)$$

де B_3 – вартість застрахованого врожаю; k_I – коефіцієнт, що показує відношення страхових виплат до страхових платежів конкретного страхувальника в попередні періоди часу; T_C – страховий тариф, розрахований на базі даних про настання страхових випадків за попередні 25 років.

Вартість застрахованого врожаю (B_3) розраховують за формулою

$$B_3 = B_{30} \cdot C, \quad (2)$$

де B_{30} – фізичний обсяг застрахованого врожаю; C – ціна продукції. При цьому фізичний обсяг застрахованого врожаю визначають за формулою

$$B_3 = B_C \cdot I \cdot P_{II}, \quad (3)$$

де B_C – середній урожай в розрахунку на застраховану площу; I – індивідуальний індекс, розрахований на підставі даних про врожайність культури за останні 10 років; P_{II} – рівень страхового покриття, обраний фермером. Він може становити 50, 60, 70 або 80 %.

Якщо фактично отриманий врожай є нижчим за обсяг застрахованого врожаю, фермер має право на одержання страхового відшкодування (B_C), розмір якого розраховують за формулою

$$B_C = (B_3 - B_\phi) \cdot P \quad (4)$$

B_ϕ – фактично одержаний врожай із застрахованої площі [3].

Страхове відшкодування фермеру виплачується у разі:

загибелі або пошкодження посівів окремих культур на застрахованій площі;

зупинки процесу виробництва. При цьому страхове відшкодування виплачується в розмірі витрат на його відновлення;

втрати якості продукції;

пошкодження дикими тваринами посівів на застрахованій площі.

Збитки, спричинені зниженням цін або кризами на ринках сільськогосподарської продукції, а також зумовлені людським фактором, не відшкодовуються.

Як доповнення до програм стабілізації чистого доходу виробника та страхування продукції уряд Канади пропонує фермерам програму авансових платежів і програму весняних авансових платежів. Згідно з першою програмою виробник може отримати аванс у розмірі до 250 тис. канадських доларів для тривалішого зберігання продукції з метою реалізації її в періоди підвищення цін протягом року для одержання максимального прибутку. Перші 50 тис. доларів надаються без сплати відсотків за користування. Їх сплачує федеральний уряд. Сума авансу не може перевищувати 50 % майбутнього доходу від реалізації продукції. Як правило, цей аванс надається восени. Авансовий платіж можна отримати для зберігання пшениці та ячменю. Повертається аванс після реалізації продукції протягом маркетингового року, але не пізніше 365 днів. Така програма регулюється спеціальним законодавчим актом щодо програм реалізації сільськогосподарської продукції.

У 2000 році було започатковано спеціальну програму, яка передбачає видачу готівки авансом для придбання фермером матеріально-технічних ресурсів для весняної сівби. Згідно з цією програмою фермер може одержати готівку на загальну суму до 250 тис. канадських доларів. Перші 50 тис. звільняються від сплати відсотків до моменту остаточного повернення позики. На суму авансу понад 50 тис. канадських доларів сплачуються відсотки за встановленою ставкою. Відсотки нараховують щоденно і щомісяця. Фермер зобов'язаний повернути авансовий платіж при першій можливості реалізації зерна.

Розглянуті програми державної підтримки забезпечують канадським виробникам сільськогосподарської продукції захист від різноманітних ризиків. Водночас вони не позбавлені певних недоліків. Так, фермери вважають, що деякі умови програми стабілізації чистого доходу не відповідають їхнім потребам, а саме: платежі не завжди сплачуються у передбачені терміни і не можуть слугувати забезпеченням банківських кредитів. Програма страхування сільськогосподарської продукції, незважаючи на вдосконалення й розширення страхових послуг, не передбачає страхування фруктів, овочів і продукції тваринництва. Крім того, фермер без участі в програмі страхування сільськогосподарської продукції не може розраховувати на високий рівень страхового покриття за програмою стабілізації чистого доходу.

Висновок. Розглянуті програми державної підтримки створюють ефективну систему захисту канадських фермерів від різного роду ризиків. Розуміння основних принципів, на яких побудовано систему державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в інших країнах, дає змогу здійснити підготовчі заходи для запровадження подібних програм в Україні. Йдеться про створення механізмів ефективного використання бюджетних коштів, удосконалення розподілу повноважень і процедур прийняття рішень на державному рівні, контролю за їх виконанням, удосконалення фінансової звітності підприємств тощо. При цьому слід пам'ятати, що система державної підтримки фермерів у Канаді формувалася поступово протягом тривалого періоду і продовжує вдосконалюватись. Україна теж має будувати систему державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників з урахуванням власних можливостей і потреб. Головне, щоб цей процес був послідовним, відповідав інтересам українського суспільства, спирався на знання та міжнародний досвід і законодавчі норми.

Список літератури

1. Вайнію Дж. Канадська сільськогосподарська політика / Вайнію Дж. // Агробізнес сьогодні. — 2005. — № 18. — С. 26–29.
2. Майовець Є. Й. Теорія аграрних відносин / Майовець Є. Й. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 274 с.
3. <http://www.agroinsurance.com>

МАЛІ ФОРМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ОРГАНІЧНА СКЛАДОВА АГРАРНОГО СЕКТОРУ

Малі форми господарювання в сільському господарстві виявили свою живучість за різних часів, політик, середовищ. Проблема їх функціонування в Україні присвячені дослідження й публікації багатьох науковців, серед яких варто виділити В.К. Збарського, В.Я. Месель-Веселяка, О.М. Онищенка, І.В. Прокопу, І.В. Свиноуса, О.М. Шпичака.

На сучасному етапі набуває актуальності дослідження необхідності, можливостей і перспектив функціонування малих форм у сільському господарстві за ринкових умов і глобалізаційних процесів, зміни функціонального їх призначення тощо. Метою статті є обґрунтування подальшого їх розвитку як органічної складової аграрного сектору, з використанням світового досвіду; визначення традиційних і новітніх функцій цих господарств, у тому числі з метою сільського розвитку; доведення необхідності включення їх у систему державного регулювання і сприяння економічному зростанню.

Деякі вчені обґрунтовують думку про те, що така форма як особисте господарство населення несумісна з розвинутою, соціально-орієнтованою ринковою економікою — ведення сільського господарства має здійснюватися на професійній основі з використанням сучасних індустріальних технологій. Стверджується, що частка особистого підсобного господарства є наочним індикатором ступеня нерозвиненості сільського господарства певної країни [1; 2].

Водночас, академік В.В. Юрчишин вважає, що особисте присадибне господарство ще довго збереже своє значення як один з основних виробників сільськогосподарської продукції; не можна недооцінювати ці господарства та їх потенційні можливості, оскільки вони остаточно не вичерпані [3]. Приблизників останньої позиції значно більше.

Еволюцію й перспективи малих форм господарювання в сільському господарстві, їх поєднанні з великими і середніми спробуємо довести на основі особливостей сільського господарства з урахуванням досвіду інших країн, у тому числі й розвинених. По-перше, особливістю сільського господарства є те, що виробничий процес найтіснішим чином переплітається з біологічним, сільськогосподарські виробники повинні свою діяльність вписувати в сформовані екосистеми. Останні ж характеризуються багатьма відмінностями, у тому числі й ландшафтними: існують невеликі за розміром земельні ділянки (поряд з великими земельними масивами), залучати які в

господарський оборот можна за малих форм господарювання.

По-друге, на користь функціонування малих форм спрацьовують організаційно-технологічні особливості окремих галузей сільського господарства, наприклад, овочівництво і садівництво, льонарство, квітництво, вирощування свиней, кроликів, бджільництво тощо потребують великих затрат ручної праці; механізація процесів у них призводить до зниження продуктивності та якості продукції.

По-третє, у сільському господарстві, як ні в жодній іншій сфері економічної діяльності, надто важливим є статус вільного підприємця, господарської самостійності — поки суб'єкт господарювання є власником засобів виробництва і створеного продукту та одночасно працівником (не найманим), самореалізація сумлінного, творчого ставлення до праці забезпечена. Малі форми господарювання дають змогу зберігати традиційну власницьку, підприємницьку і господарську психологію землероба, яка означає, що різноманітні сільськогосподарські операції будуть виконані у найкращі строки, турботливе ставлення до землі, вирощуваних рослин і тварин.

По-п'яте, у сільському господарстві сама природа створює опір збільшенню розміру сільськогосподарських підприємств. Дрібні форми господарювання здійснюють менший екологодеструктивний пресинг на використовувані природні агроресурси і навколишнє природне середовище, зокрема, зберігаються природні елементи на земельних ділянках; менша забрудненість у невеликих приміщеннях, умови утримання худоби, індивідуальний догляд сприяють кращому стану тварин; загальне локальне забруднення повітря, води, ґрунту відходами невеликих тваринницьких ферм менше, ніж великих промислових тощо.

По-шосте, земля, дім і господарство є головними умовами, які «прив'язують» громадян, сім'ї до проживання в сільській місцевості. Очевидно, за їх відсутності сільських мігрантів до міст виявилось б ще більше. Працювати за наймом у місті краще, ніж у селі: вибір робіт ширший, заробітки вищі, умови проживання комфортніші. Наслідками міграції селян є обезлюднення сільських територій, деградація виробничого агропотенціалу, втрата соціального контролю за цими територіями тощо. Саме на участі сільськогосподарських суб'єктів у сільському розвитку в останні кілька десятиріччів акцентується особлива увага, причому більшою мірою в розви-

нених країнах. Зокрема, у США чітко відстоюється думка, що життєдіяльність фермерів дає змогу не лише зберегти сільську спільноту, але й не допустити деколонізації великих земельних територій країни, підтримувати економічну і соціальну стабільність величезних сільських районів і цілих регіонів країни.

З усвідомленням різноманітних суспільних функцій малих форм господарювання змінюються критеріальні підходи до оцінки результативності діяльності відповідних сільськогосподарських суб'єктів. Вже не жорстко оцінюється їх рентабельність, прибутковість та на основі порівняння з відповідними показниками великих сільгоспідприємств відстоюється ефективність останніх, обґрунтовується необхідність паралельного розвитку великих і дрібних господарств. Дрібні господарства дедалі більше характеризуються як *соціальні*, залежно від виконуваних ними функцій.

Професор Б.А. Черняков підкреслює, що особливістю американського підходу до сільськогосподарської економіки є те, що обидві групи фермерів рівною мірою важливі для Америки [4]. Зміцненню суспільного статусу фермерства як предмета національної гордості канадців відводиться важливе місце в урядових планах сільського розвитку.

Реальні перспективи розвитку малих форм господарювання в сільському господарстві пов'язані, на нашу думку, ще й з наступними обставинами. Останнім часом на тлі зростаючої невизначеності й ризиків для населення щодо якості та безпечності продуктів харчування, внаслідок вмісту генетично модифікованих організмів, залишків агрохімікатів тощо, зростає прагнення людей до самозабезпечення цими продуктами за рахунок власного виробництва.

Подальший розвиток цих господарств визначатиме також прагнення людей до самореалізації, диверсифікації діяльності, аматорство. На основі вищезазначених мотивів в Україні масштабного розвитку набуло садівництво, городництво міських жителів; у США — «хобі-фарм»; в Японії фермерами стає велика кількість людей після закінчення трудової діяльності в інших галузях і виходу на пенсію. Водночас повна зайнятість у сільському господарстві скорочується, часткова зайнятість тут стає особливістю ринку праці в сільській місцевості. В ЄС—25 у 2003 р. 54 % фермерів були зайняті в сільському господарстві тільки частину часу, а в Японії — близько 60 %.

Функціонування й перспективи малих форм господарювання в умовах ринку, у тому числі й особистого селянського господарства, як органічної складової аграрного сектору, можна доводити, виходячи з принципів доцільності різноманіття (диверсифікації) форм, що є умовою стійкості системи; адаптивності (дрібні господарства більш гнучкі у пристосуванні до мінливих умов, особливою є їх здатність видозмінюватися); історизму (спадкоємність наслідування форм господарювання, особлива живучість дрібних господарств); творчого підходу (творче використання досвіду відповідно до еконо-

мічної та соціальної доцільності й конкретних умов соціально-економічного розвитку — дрібні господарства особливо необхідні і життєво важливі саме в умовах перехідного періоду).

Вищеперелічені об'єктивні обставини, що характеризують особливості аграрної сфери, зумовили важливе політичне рішення, яке прийнято в ряді країн, у тому числі й високорозвинених, щодо форм господарювання в цій сфері — *законодавче закріплення фермерства, сімейного господарства як основи сільськогосподарського устрою*. Аграрна політика цих країн не тільки не ставить за мету перетворити фермера у найманого працівника, а перш за все спрямована на те, щоб сучасний фермер залишився трудівником, власником й підприємцем.

Формування великих форм господарювання відбувається на базі фермерства, насамперед на основі кооперації: корпоративне фермерське господарство, різні види фермерських кооперативів тощо. Індустріальні суперферми є, але вони належать до категорій так званого вторинного фермерства [5]. Це, насамперед, ферми, спеціалізовані на відгодівлі худоби, бройлерні птахофабрики, підприємства з переробки овочів і плодів тощо. Вони, як правило, купують у фермерів корми і сировину, укладають контракти щодо інтегрованого виробництва продукції фермерами.

Безумовно, у світовому сільському господарстві спостерігається концентрація виробництва, посилювана дією ринкового механізму: внаслідок конкуренції скорочується кількість господарств і збільшується їх розмір. Але очевидним є факт поляризації розміру сільгоспідприємств — зростання кількості малих, а також великих, оскільки ці процеси відбуваються за рахунок скорочення кількості середніх підприємств. Проте середній розмір сільгоспідприємств у розвинених країнах не такий вже й великий: в ЄС у 2000 р. — 18,7 га, в окремих країнах цієї спільноти він був ще меншим, зокрема, в Греції — 4,4 га сільгоспугідь, Італії — 6,1 га. У США в 2005 р. у середньому на господарство припадало 444 га землі, в тому числі земельна площа, з якої зібрано врожай, становила 142 га. За 2000—2005 рр. кількість ферм зменшувалася щорічно приблизно на 11 тис. од., проте площа землі в розрахунку на ферму майже стабілізувалася (436—444 га).

Значну частину ферм США становлять дрібні ферми. За класифікацією професора Б.А. Чернякова, до дрібних належать господарствам, які називають «*rural residence farms*» — становлять 62 % загальної кількості ферм (у тому числі господарства з обмеженими ресурсами — 5,8 % загальної кількості ферм, господарства пенсіонерів — 13,6, ферми як стиль життя — 42,6 %), а також проміжні господарства — становлять 30,0 % (у тому числі з низькими доходами — 22,0 % і з високими доходами — 8,0 %) [6]. Переважна частина ферм займаються кормовиробництвом і м'ясним скотарством. Детальніше групування ферм США за площею землі засвідчує, що тут є й досить дрібні господарства, зокрема, до 4 га —

8 % загальної кількості ферм (середня площа землі в господарствах цієї групи – 1,8 га), 4,1–20 га – 27 %, 20,1–40 га – 16 % (табл. 1) [7].

Отже, дуалізм сільського господарства, що проявляється у співіснуванні сільськогосподарських виробників, які *орієнтовані на ринок*, і які *заробляють собі цим на життя*, – характерне явище для всіх країн. Дрібні форми господарювання займають вагоме, особливе місце і в розвинених країнах з ринковими умовами, а не лише в слаборозвинених, з перехідними економіками. За результатами дослідження зв'язку між наслідками земельних перетворень і темпом зростання аграрного сектору О.В. Серова доводить, що в аграрних країнах з перехідною економікою на початковому етапі реформування фрагментація сільського господарства сприяла зростанню сектору, тоді як в індустріальних – навпаки. Одним із пояснень цього є те, що поділ великих господарств на дрібніші веде до створення мотиваційного механізму, проте супроводжується втратою економії на масштабі виробництва. У середині 1990-х років в Угорщині, Латвії, Естонії у структурі аграрного землекористування 23–25 % займали господарства за розмірами землі до 5 га, Болгарії і Литві вони становили 30–33, Румунії – 45 %, а в Китаї – понад 95 % землі оброблялося господарствами до 0,5 га [8].

Таким чином, якщо дрібні господарства є органічною складовою сучасного сільського господарства, то необхідно їх включати в систему державного регулювання й підтримки розвитку. І це має місце в переважній більшості країн, де, зазвичай, за наявності в господарстві 1 га землі власник може реєструватися як фермер. Ідентифікація у цьому статусі надає чимало переваг; здається, переваг більше, ніж зобов'язань. Насамперед, на господарство поширюються єдині виплати бюджетних коштів на площу, не пов'язані з обсягами сільськогосподарського виробництва, виробничими показниками; є можливість участі у цілому переліку державних програм з підтримки розвитку фермерства, у тому числі екологіч-

них, консервації землі, заліснення тощо, за умов яких можна навіть не займатися виробництвом сільськогосподарської продукції, а лише здійснювати відповідні операції з догляду за угіддями і територією.

Згідно з фермерським законом США 2002 р. створюється трикомпонентна державна система безпеки для фермерів, повноцінними об'єктами якої є й дрібні фермери. Ця система включає фіксовані платежі, не пов'язані з рівнем виробництва; різні схеми пільгового кредитування (під заставу врожаю й інші); системи підтримки фінансової стабільності фермерського сектора у вигляді антициклічних платежів. Важливою функцією держави є заохочення дрібних і середніх фермерів підтримувати не просто функціонування їх ферм, але й розширювати масштаби діяльності за рахунок інших видів, стимулювання отримання доходу від позафермської роботи, фінансової підтримки (пільгові та безповоротні кредити, страхові виплати тощо). Адміністрація сприяє процесу горизонтальної й вертикальної інтеграції в аграрному секторі економіки. Наприклад, не застосовуються антимонопольні заходи щодо великих фермерських підприємств, які пов'язані договорами з дрібними, про постачання кормів і вирощування ремонтного молодняка.

У Російській Федерації напрям «Стимулювання розвитку малих форм господарювання» є одним з трьох, які включені в пріоритетний національний проект «Розвиток АПК». Основні заходи, передбачені в цій частині проекту, такі:

субсидування частки витрат на сплату відсотків по кредитах і позиках, які залучаються фермерськими господарствами, громадянами, що ведуть особисте господарство, і створюваними ними сільськогосподарськими кооперативами на розвиток виробництва;

підтримка створення сільськогосподарських кооперативів і розвитку споживчої кооперації шляхом пільгового кредитування, надання організаційної й консультаційної допомоги;

Таблиця 1

Групи фермерських господарств США за розміром землі та їх часткою в загальній кількості господарств і площі земельних угідь за 1997–2002 рр.*

Земельна площа	Частка у загальній кількості господарств, %		Частка у площі земельних угідь, %		Частка у площі, з якої зібрано врожай, %	
	1997 р.	2002 р.	1997 р.	2002 р.	1997 р.	2002 р.
До 40 га	49,3	51,0	4,2	4,3	3,8	3,8
у т. ч. до 4 га	9,3	8,4	0,1	0,1	0,1	0,1
4–19,9 га	24,0	26,5	1,5	1,6	1,3	1,4
20–27,9 га	7,0	7,1	0,9	0,9	0,8	0,8
28–40 га	9,0	9,0	1,7	1,7	1,6	1,5
41–88 га	19,8	19,2	11,1	6,5	7,1	6,5
89–202 га	14,8	14,0	11,3	10,4	15,0	13,4
203–404 га	8,1	7,6	13,1	12,0	20,8	18,7
405–809 га	4,7	4,7	14,7	14,5	23,8	24,0
понад 810 га	3,3	3,7	49,8	52,4	29,5	33,6

* Розмір земельної площі переведено з акрів у гектари: 1 акр = 0,4047 га

допомога на проведення модернізації, створення і розвиток підприємств з первинної переробки й реалізації сільськогосподарської продукції, вироблюваної в особистих і фермерських господарствах;

формування і розвиток системи земельно-іпотечного кредитування, видання кредитів під заставу земельних ділянок.

Передбачені заходи підтримки розвитку малих форм господарювання в Росії досить успішно впроваджуються у життя. Зокрема, в межах проекту на 2006—2007 рр. було заплановано створити 2550 сільськогосподарських кооперативів, а вже до жовтня 2007 р. їх було створено у кількості 3500 од.

В Україні проголошено рівноправність усіх форм господарювання в сільському господарстві. Проте декларування рівноправності форм господарювання в ринкових умовах означає констатування нерівноправності дрібних форм, їх програшу, оскільки очевидними є правила нечесної, нерівноконкурентної гри. Ринкове конкурентне середовище найбільш сприятливе для великих господарств внаслідок виграшу на масштабі, переваг у конкурентній боротьбі тощо.

За нинішньої системи державної підтримки розвитку аграрного сектору дрібні господарства піддаються під подвійний тиск — ринкового середовища і державної підтримки, яка зорієнтована і потрапляє переважно доволі великим сільськогосподарським підприємствам. За дослідженнями О.М. Бородіної, 7 % господарств України отримали в 2004 р. 70 % загального обсягу державних коштів, виділених на підтримку виробництва продукції тваринництва [8]. Малі форми господарювання фактично випали з системи регулювання Міністерства аграрної політики України; вкрай обмежена підтримка за рахунок бюджетних коштів надається фермерським господарствам і майже повністю відсутня підтримка розвитку особистих селянських господарств.

Отже, вдосконалена національна аграрна політика має визначати подальший розвиток малих форм господарювання як органічної складової вітчизняного сільського господарства, відповідні механізми мають формувати сприятливе середовище їх функціонування, орієнтувати розвиток відповідно до внутрішніх потреб і глобалізаційних умов і викликів. За відсутності регулювання й підтримки розвитку малих форм господарювання можна прогнозувати несприятливі перспективи для їх розвитку в умовах членства України в СОТ: вони не зможуть формувати товарні партії продукції за тими вимогами, у тому числі щодо якості продукції, які висуватимуться; не витримають конкуренції ні з великими внутрішніми виробниками, ні з імпортерами сільськогосподарської продукції навіть на внутрішньому ринку. З досвіду інших країн відомо, як складно дрібним господарствам самоорганізуватися, об'єднатися в кооперативи, вписатися в ринкові мережі просування продукції тощо. Як правило, саме для вирішення цих завдань надається державна допомога в переважній більшості країн.

Академік О.О. Ніконов у відомій науковій праці «Спіраль багатовікової драми» вказує, що сільське господарство — сфера прикладання дрібного капіталу. Існування селянських (фермерських) господарств в умовах ринкової економіки без кооперації взагалі неможливе; ніде в світі немає селянських господарств без кооперації. Тільки кооперація має здатність поєднати два начала: власність виробника, що дає йому свободу вибору, і великі розміри виробництва, які мають технічні й економічні переваги, а також економічну вагу на ринку. На ринок взагалі без кооперації селянин вийти не може, він буде знищений більшими конкурентами [9].

Висновок. Як органічна складова аграрного сектору, малі форми господарювання розвиватимуться і в постіндустріальний період, не є «анахронізмом», як це дехто уявляє. За нових умов ці господарства набувають важливих суспільних функцій, не пов'язаних з виробництвом. Відтак в Україні слід розробити й реалізувати окрему державну цільову програму щодо підтримки розвитку господарств населення, створення мережі різноманітних кооперативів фермерів і власників особистих селянських господарств, що є надто важливим у контексті подальшого розвитку й «вписування» в ринок дрібних форм господарювання.

Список літератури

1. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : за ред. Е. М. Лібанової (кол. моногр.) — К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. — С. 259;
2. Горячев Ю. В. Предпосылки и перспективы преобразований в аграрном секторе России / Горячев Ю. В. // Рыночная трансформация сельского хозяйства: десятилетний опыт и перспективы. — М. : Энциклопедия российских деревень, 2000. — С. 19.
3. Развитие разноукладности на селе: особенности, проблемы / Юрчишин В. В., Шевченко Л. М., Брус В. Х. та ін. : за ред. В. В. Юрчишина. — К.: ННЦ ІАЕ, 2004. — С. 68.
4. Черняков Б.А. Особенности аграрного законодательства США / Б. А. Черняков // США и Канада: экономика, политика, культура. — 2004. — № 6. — С. 109.
5. Мельник Л. Ю. Економічна теорія на межі тисячоліть : навч. пос. / Мельник Л. Ю., Макаренко П.М., Кириленко І.Г. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — С. 482.
6. Черняков Б. А. Опыт США в развитии сельских районов / Б. А. Черняков // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2001. — № 11. — С. 14.
7. Statistical Abstract of the United States: 2007. The National Data Book. — U.S. Department of Commerce. — p. 532.
8. Серова Е.В. Аграрные реформы в переходных экономиках: общие цели и различные траектории / Серова Е.В. // Рыночная трансформация сельского хозяйства: десятилетний опыт и перспективы. — М.: Энциклопедия российских деревень, 2000. — С. 14—15.
9. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках : наук. доп. : за ред. В. М. Трегобчука, Б. Й. Пасхавера. — К.: Ін-т екон. та прогноз., 2007. — С. 46.
10. Никонов А. А. Спираль многовековой драмы: аграрная наука и политика России (XVIII—XX вв.) / Никонов А. А. — М.: Энциклопедия российских деревень, 1995. — С. 476—477.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИРОБНИЦТВА БІОЕТАНОЛУ ІЗ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СИРОВИНИ В УКРАЇНІ

Нинішнє століття ставить перед людством багато важливих проблем, однією з яких є забруднення навколишнього природного середовища. Із зростанням чисельності населення, наявністю тенденцій до загального підвищення рівня життя існує проблема поступового підвищення дефіциту енергоресурсів для опалення житлових приміщень, пального для транспортних засобів, від яких суспільство потрапляє в залежність. До них варто додати також проблеми екології, потребу людини в чистому повітрі, воді, біологічно відновлюваних матеріалах.

Відновлювана енергетика має життєво важливе значення для національної економіки, сільсько-го і лісового господарства. Ціни на викопне пальне зростають, що породжує дискусії щодо можливостей зменшення залежності від нього. Виробництво біоетанолу є одним із відновлюваних способів виробництва енергії з біомаси. При цьому необхідно порівнювати ринкові ціни або альтернативну вартість сільськогосподарської продукції і сировини, що використовуються для виробництва такої енергії.

Проблемами розвитку виробництва біоетанолу в умовах вичерпання природних енергетичних ресурсів і зростання ролі біологічних видів палива займаються багато науковців. Широко досліджується актуальність даного питання державними структурами, приймаються Програми розвитку галузі, закони й інші нормативні акти. Окремі проблемні аспекти висловлені у працях М. Роїка, А. Мазуркевича, Я. Гукова, Є. Кузьмінського, В. Кухара, М. Даценка, О. Степанова. Автори схиляються до думки про необхідність розвитку виробництва біоетанолу із сільськогосподарської сировини, оскільки за таких умов відбуватиметься зростання валового виробництва продукції сільського господарства, в результаті чого в Україні можна буде виробляти великий обсяг

біоетанолу, а отже, знизити залежність від імпортованих енергетичних ресурсів, стимулювати сільськогосподарських товаровиробників до отримання вищих врожаїв через наявність постійного попиту на сировину.

Метою статті є аналіз перспектив розвитку виробництва біоетанолу із сільськогосподарської сировини в Україні.

Сучасні технології дають змогу здійснювати розробку альтернативних джерел енергії, які повністю відновлювані, здатні до повного згоряння й більш надійні порівняно з традиційними видами палива. Біоетанол виробляють в основному із сільськогосподарської сировини шляхом бродіння практично будь-якої сировини, яка містить крохмаль і цукор. Сировиною для виробництва біоетанолу можуть бути зернові культури, картопля, топінамбур. Проведені дослідження виявили можливість виробництва етанолу із целюлози, яка міститься в стеблах кукурудзи та проса [5]. Виробництво біоетанолу значною мірою може задовольнити потреби сільського господарства в енергетичних ресурсах, сприяти його розвитку й поліпшити стан навколишнього природного середовища. Позитивний вплив виробництва біоетанолу в Україні на розвиток аграрної сфери економіки полягає у зростанні виробництва продукції для її подальшої переробки в біоенергоресурс.

Потенційно важливою сировиною для виробництва біоетанолу в Україні може бути насіння жита, ячменю, озимої пшениці, кукурудзи, а також картопля та цукрові буряки. Біоетанол являє собою паливо, вироблене з цих сільськогосподарських культур, активною речовиною якого є спирт. У таблиці наведено середні значення урожайності різних видів сировини з 1 га та відповідні середні обсяги етанолу, який можна одержати за умови здійснення ефектив-

Таблиця

Вихід сировини та біоетанолу з 1 га посівної площі [2]

Культура	Урожайність, т/га	Біоетанол, л/т	Біоетанол, л/га
Цукрові буряки	15–50	90	1350–4500
Пшениця	1,5–2,1	340	510–710
Ячмінь	1,2–2,5	250	300–630
Кукурудза	1,7–5,4	360	600–1940
Картопля	8–50	167	1336–8350

них виробничих процесів.

За даними таблиці найвищі можливості для виробництва етанолу має зерно кукурудзи. Проте найбільший вихід етанолу з 1 га посівної площі можна одержати від картоплі та цукрових буряків, оскільки вони мають значно вищу урожайність порівняно із зерновими культурами. При вищій урожайності зернові можуть конкурувати з технічними культурами, але вихід етанолу все ж буде вищим. Важливим моментом при виробництві сировини для біоетанолу є її собівартість. Зернові культури мають найменшу собівартість порівняно з цукровими буряками й картоплею. Тому за сучасного стану розвитку сільського господарства в Україні потенційно важливою сировиною для виробництва біоетанолу може бути насіння зернових культур, зокрема насіння кукурудзи.

Біоетанол можна також виробляти з крохмалю — полісахариду, який є продуктом засвоєння CO_2 у клітинах рослин, змінюється під впливом гідролізу в декстрини, потім у мальтозу і, нарешті, в глюкозу; целюлози — полісахариду, який міститься у всіх вищих рослинах і становить 40–50 % маси клітинних оболонок, гідролітично і ензиматично розщеплюється на глюкозу (складна технологія); геміцелюлози — полісахариду, який становить 20–40 % маси клітинних стінок, під дією гідролізу він перетворюється на ксилітозу (деревний цукор), а потім — на пентозу [1].

Невелика ефективність перетворення целюлози та геміцелюлози на цукри пояснюється будовою стінок клітин, в яких лігнін «покриває» ці компоненти й ускладнює доступ ферментів до кристалічної структури целюлози. Лігніни — це макромолекулярні речовини складної структури, що становлять 20–25 % маси клітинних стінок рослин, особливо таких матеріалів, як дерево, солома або міскант. Тому гідроліз лігніно-целюлозної біомаси базується, як правило, на ретельному подрібненні сировини, високій температурі і тиску, «сильніших» кислих каталізаторах. Теоретично із 100 кг деревини можна одержати 50 кг глюкози і 25 кг (35 dm^3) етанолу, але в дійсності одержують до 75 % цієї кількості.

Біоетанол можна виробляти наступними методами: гідролізом і ферментацією, проведеними як окремі процеси (при гідролізі додають ферменти або кислоту); зацукровуванням і ферментацією, що проводяться разом; екзимічною ферментацією, коли ферменти використовують для гідролізу і ферментації [4].

Найпоширенішим методом виробництва біоетанолу є метод гідролізу полісахаридів до простих цукрів (мальтози — з крохмалю зернових і картоплі, сахарози — з меляси і буряку, а також целюлози з деревини). У меншому масштабі застосовують процеси гідролізу целюлози з геміцелюлози, а також ензиматичний гідроліз целюлози з використанням лігніну як твердого палива для виробництва тепла

під час процесу.

Процес спиртової ферментації полягає в перетворенні простих цукрів (глюкоза, фруктоза) під впливом ферментів в етанол і CO_2 . Сировинною базою для підприємств з виробництва такого типу спирту можуть бути культури, що вирощуються в районах, непридатних для виробництва продуктів харчування.

Всі види сировини для виробництва біоетанолу можна поділити на три типи:

а) цукор із цукрової тростини, цукрових буряків або фруктів, що може бути безпосередньо перетворений на етанол;

б) крохмаль із зернових культур і коренеплодів, з якого гідролізом і ферментами одержують цукор;

в) целюлоза з деревини, сільськогосподарських відходів і т.д., що перетворюється в сахариди шляхом використанням кислот, або ферментативного гідролізу [4].

Останній варіант, однак, залишається демонстраційним і поки що вважається економічно недоцільним. Основний інтерес становить використання цукрової тростини, кукурудзи, деревини, маниоку, сорго, і, до певної міри, зернових культур. Біоетанол також можна отримати з лактози у відходах сироватки. Потребує вирішення проблема сезонності рослинних культур, забезпечення річної роботи виробничих потужностей альтернативним джерелом сировини.

Варто зазначити, що збільшення виробництва біоетанолу не свідчить про зменшення кількості виробленого зерна для харчування людей і годівлі тварин. Навпаки, виробництво етанолу дає змогу отримати значну кількість цінних продуктів харчування з високим вмістом білка і супутніх продуктів для кормовиробництва. Барда може використовуватись як добавка майже до всіх типів кормів для тварин, а також як дешевий, поживний, легкозасвоюваний багатий на білок корм для домашніх тварин. Як правило, супутні продукти не враховуються при складанні енергетичного балансу виробництва біоетанолу, що призводить до загального зниження ефективності його виробництва. Проте такі супутні продукти як барда є цінним кормом для тварин і чинником підвищення ефективності основної продукції.

У 2000 р. в Україні було прийнято програму «Етанол», якою передбачено виробництво кисневмісної добавки до бензинів на базі етанолу і бензинів, які містять цю добавку. Були розроблені ДСТУ 320.00149943.015–2000 на бензин, який містить етанол, та ТУ 30183376.001 на високооктанову кисневмісну добавку (ВКД) на основі етанолу [2].

Вперше високооктанову кисневмісну добавку почали виробляти на Барському спиртзаводі на

Вінниччині у 1998 році. Як стверджують спеціалісти, перепрофілювання спиртового виробництва на виробництво ВКД не потребує значних витрат, оскільки переоснащується фактично тільки остання виробнича стадія. За умови появи економічних стимулів буде зростати попит на ВКД і на її виробництво зможуть без особливих проблем перейти й інші заводи. Проблема постане лише у наявності сировини для переробки, тобто для завантаження виробничих потужностей заводів. Згідно з прийнятою 1 квітня 2003 року Кабінетом Міністрів України Програмою розвитку спиртової, лікерогорілчаної та виноробної галузей на 2003–2007 роки передбачалось розширення сфери використання етилового спирту в промисловості й інших галузях економіки, перепрофілювання збиткових потужностей з виробництва етилового спирту, збільшення його експорту і продукції переробки. Але за браком сировини для виробництва біоетанолу виробничі потужності заводів виявилися не завантаженими.

Наведені в програмі аргументи на користь налагодження виробництва високооктанової кисневмісної добавки експерти оцінюють як перспективне й економічно вигідне рішення, оскільки збільшення обсягів її виробництва може значно зменшити залежність країни від зовнішніх поставок енергоресурсів. З'являються перспективи розвитку хімічної промисловості та інших галузей, де

використовується біоетанол.

Висновок. Нині існує безліч можливостей для виробництва біоетанолу, але головним питанням, що заважає розвитку галузі виробництва цього виду палива і буде досліджуватись у подальшому, є відсутність сировини для завантаження існуючих та запланованих до будівництва виробничих потужностей заводів. Розв'язання цієї проблеми полягає у широкому застосуванні інтеграційних процесів між виробниками сировини та її переробниками на взаємовигідних умовах. Результатом такої співпраці має стати підвищення ефективності виробництва сировини, а отже й біоетанолу та здешевлення цього виду енергоресурсів для кінцевого споживача.

Список літератури

1. Про розвиток виробництва та споживання біологічних видів палива : Закон України від 12.04.2007 № 921-V // rada.gov.ua
2. Карпов С.А. Автомобильные топлива с биоэтанолом / Карпов С.А. — М. : Колос, 2007. — 345 с.
3. Прогноз науково-технологічного та інноваційного розвитку України (попередній варіант) : під ред. А. П. Шпака та А. М. Гуржія; упорядники Б. А. Маліцький та О. С. Попович (зб. матеріалів) — К.: Фенікс, 2006. — С. 55—69.
4. Про цільову комплексну програму наукових досліджень НАН України «Біомаса як паливна сировина» («Біопалива») : постанова № 56 від 28.02.2007 р. // www.itf.kiev.ua/biopolyvo/postanova56.doc
5. Состояние и развитие производства биотоплива : науч. анализ. обзор / М-во сельского хозяйства Российской Федерации. — М.: Росинформагротех, 2007.

ІННОВАЦІЇ, ІНВЕСТИЦІЇ

УДК 330.341.1:65.012.32

Д.Ф. Харківський,

д. е. н., професор,

І.О. Дорошенко,

аспірант,

Одеська національна академія харчових технологій

ІННОВАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ: СУТНІСТЬ, СТАН, ПРОБЛЕМИ

Активізація інноваційної діяльності є вагомим чинником сталого економічного розвитку України. При цьому особливої ваги набуває проблема вдосконалення науково-методичних основ механізму активізації інноваційної діяльності. Інноваційні прі-

оритети реформування й розвитку АПК здатні забезпечити подальшу динаміку та конкурентоспроможність цієї стратегічної для економіки галузі. Зокрема, ефективна діяльність підприємств агропромислового підкомплексу в довгостроковій перспективі, за-

безпечення високих темпів розвитку й підвищення конкурентоспроможності в умовах ринкової економіки значною мірою визначаються рівнем їх інноваційної активності та розмаїттям напрямів інноваційної діяльності.

Вперше визначення «інновація» дав австрійський учений Й. Шумпетер: «Інновація — це зміна з метою впровадження й використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості», показавши, що специфічний зміст інновацій — це *зміни*, а специфічною функцією інноваційної діяльності є функція *зміни* [5].

Відповідно до Керівництва Фраскати (документ Організації економічного співробітництва й розвитку — ОЕСР, 1993 р.) інновацією є кінцевий результат інноваційної діяльності, що одержав втілення у вигляді нового або удосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або удосконаленого технологічного процесу, використовуваного в практичній діяльності або в новому підході до соціальних послуг [3]. Згідно з положеннями Закону України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р., «інновація — новостворені (застосовані) або удосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [1].

Процес перетворення наукового знання в інновацію, тобто послідовні події, у ході яких інновація визріває від ідеї до конкретного продукту, технології або послуги й поширюється при практичному використанні, є інноваційним процесом, в основі якого лежить інноваційна діяльність, тобто діяльність, спрямована на використання результатів наукових досліджень і розробок для розширення й відновлення номенклатури і поліпшення якості продукції (товарів, послуг), удосконалення технології їхнього виготовлення з подальшим впровадженням і ефективною реалізацією на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Інноваційні процеси у всій своїй різноманітності є безпосереднім об'єктом інноваційного менеджменту як різновиду функціонального менеджменту, що являє собою самостійну область економічної науки й професійної діяльності, спрямовану на формування й забезпечення досягнення будь-якою організаційною структурою інноваційних цілей шляхом раціонального використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

У сучасному світі якість управління інноваційними процесами стала визначальним фактором конку-

рентоспроможності національних економік. В Україні за останні півтора десятка років спостерігається технологічне відставання від розвинених країн і, як наслідок, зниження конкурентоспроможності економіки нашої країни, гальмування розвитку високотехнологічних галузей промисловості, зниження якості робочої сили. Причина криється у непослідовності проведення науково-технологічної та інноваційної політики, її низькій ефективності. Збереження таких тенденцій у подальшому може призвести до остаточного вибуття України з числа економічно розвинутих країн світу.

Можна назвати щонайменше чотири системні проблеми, які стримують інноваційну діяльність в Україні.

По-перше, державне управління інноваційною діяльністю здійснюється без чітко сформульованої стратегії науково-технологічного й інноваційного розвитку, вибудованого державного менеджменту її реалізації, послідовної та виваженої зовнішньої і внутрішньої економічної політики.

По-друге, в Україні все ще тривають процеси перерозподілу власності шляхом приватизації. Ці процеси об'єктивно пов'язані, зокрема, з доведенням окремих підприємств або навіть галузей до банкрутства. Натомість варто зазначити, що інноваційна діяльність історично виникла як найбільш ефективний шлях одержання та капіталізації прибутку.

По-третє, доведеним є факт, що світовий ринок високотехнологічних товарів і послуг вже сформований. Україна, як його суб'єкт, має відвойовувати та щодня підтримувати на ньому свою присутність.

Водночас, державне управління інноваційною діяльністю в Україні традиційно тяжіє до галузевих засад, проте необхідно системно і послідовно впроваджувати функціональні принципи [4]. Перехід на функціональні принципи в державному управлінні інноваційним розвитком вимагає чіткого розуміння того, за який час, яким чином і які ресурси, залучені до процесу перетворення, дадуть очікуваний кінцевий результат. Якщо пригадати, що дослідники інноваційних теорій пов'язують інновацію з можливістю отримання окремими суб'єктами господарювання конкурентних переваг в умовах сучасного ринку, то саме економічний чинник має стати домінуючим при оцінюванні кінцевих результатів конкретної інноваційної діяльності. Таким чином, продукція, конкурентоспроможна на світовому ринку товарів і послуг, стає цілком логічним та довершеним результатом управління інноваційним розвитком за функціональним принципом. За такого загального погляду, причетними до створення конкурентоспроможної продукції стають, по-перше, окремі

підприємства, які виробляють інноваційну продукцію або надають відповідні послуги щодо її створення, по-друге, держава, яка законодавчо, інфраструктурно та фахово забезпечує цей процес, і, по-третє, суспільство в цілому, рівень розвитку якого визначає, зокрема, й культуру виробництва. Всі учасники спільно формують в країні інноваційно-сприйнятне середовище, яке спонукає нових суб'єктів господарювання займатися інноваційною діяльністю, в результаті якої створюється конкурентоспроможна продукція. Як наслідок, в країні закріплюються ринкові механізми господарювання, основою яких є конкуренція.

Цілком очевидним є факт, що в сучасній Україні присутні практично всі ланки господарського механізму, здатного продукувати конкурентоспроможну продукцію. У країні достатньо винахідників і фахівців, спроможних сформулювати ідею майбутнього товару. Є чимало підприємств, установ і організацій, здатних виконати необхідні маркетингові, наукові та технологічні дослідження, освоїти промисловий випуск нової продукції, забезпечити її виведення на ринок та реалізацію на ньому.

Саме на таких засадах нині завершується опрацювання концептуального бачення розвитку національної інноваційної системи і в Україні. Ключова роль у її формуванні належить державі, яка встановлює відповідні правила функціонування, а також забезпечує необхідну ресурсну підтримку, включаючи фінансування та створення належної інфраструктури, оскільки ефективне функціонування національної інноваційної системи неможливе без наявності відповідної інфраструктури інноваційного розвитку, яка передбачала б розвиток усіх форм інноваційної діяльності та забезпечувала організаційну, правову й економічну підтримку інноваційної діяльності на різних рівнях управління. Для цього необхідно відновити в повному обсязі діяльність створених структур та створити нові, передусім у сфері інформаційно-консалтингової та впроваджувальної діяльності.

В Україні всі типи інноваційних структур створюються за чіткою функціональною ознакою і є конгломератами науково-академічних, навчальних, дослідно-конструкторських, промислових і підприємницьких закладів із розвинутою й динамічною системою матеріально-технічного забезпечення, комунікацій, соціально-культурних закладів, інформаційно-консалтингових послуг, підготовки кваліфікованих кадрів. Створено досить широке правове поле для державного регулювання розвитку науки та інновацій, яке певною мірою узгоджується з нормативно-правовими актами цивільного та загальноекономічного законодавств. Проте законодав-

ство, що регулює інноваційну діяльність, вилилось у систему розрізаних правових норм за цільовим, об'єктним і суб'єктним змістом, найчастіше без чітких конкретних механізмів реалізації. Внаслідок цього чинне законодавство, яким регулюються правовідносини в інноваційній сфері, не має необхідної структурної повноти і системної завершеності. В Україні раніше, ніж в інших пострадянських країнах, ще у 1991 році було прийнято Закон «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності». У тому ж році прийнято Закон України «Про інвестиційну діяльність», він набув чинності лише у 2002 році. Всі роки після набрання чинності його статей щодо економічного стимулювання в інноваційній сфері блокувалося законами про Державний бюджет України з 2003 по 2005 роки, а при внесенні змін до останнього ці статті були зовсім вилучені із Закону.

Висновок. Комплексний підхід до розв'язання завдання подальшого вдосконалення законодавства у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності може бути реалізований шляхом об'єднання зусиль усіх суб'єктів права законодавчої ініціативи, а також наукового потенціалу країни, зосередженого, насамперед, у Національній та галузевих академіях наук, Інституті законодавства Верховної Ради України, провідних кафедрах вищих навчальних закладів шляхом реалізації основних положень Концепції розвитку національної інноваційної системи та здійснення передбачених заходів законодавчого характеру.

Список літератури

1. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. // Відомості Верховної Ради. — 2002. — № 36. — С. 882—892.
2. Саблук П. Т. Розвиток аграрної економічної науки в Україні та її завдання в умовах освоєння ринкової системи господарювання / Саблук П. Т. // Стенограма Восьмих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 20—21 червня 2006 року. — К. : ННЦ ІАЕ, 2006. — 136 с.
3. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: [навч. посібник для студ. ВНЗ] / Ілляшенко С. М. — Суми : Унівкнига, 2003. — 278 с.
4. Инновационный менеджмент: справ. пособ. : изд. 2-е. — М. : Центр исследований и статистики науки, 1998. — 568 с.
5. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Краснокутська Н. В. — К. : КНЕУ, 2003. — 504 с.
6. Методичні рекомендації з розробки стратегії інноваційного розвитку підприємств АПК : за ред. Д. Ф. Харківського. — Одеса : Інвац, 2006. — 32 с.
7. Офіційний сайт Держагентства України з інвестицій та інновацій // www.in.gov.ua

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Досвід економічно розвинутих країн переконливо свідчить, що в сучасних умовах економічні параметри розвитку вирішальним чином залежать від масштабів та якісного рівня інвестиційної діяльності, структурно-технологічних змін на основі інновацій. Можна стверджувати, що рівень розвитку й динамізм інвестиційно-інноваційних процесів формують у сучасних умовах стратегічну основу сталого економічного зростання.

Реальна економічна практика та умови досягнення основних економічних цілей суспільства вказують на нову якість взаємозв'язків інвестицій та інновацій, дослідити яку повинна сучасна економічна наука. Проте в економічній літературі та практиці господарської діяльності ці категорії розглядаються і використовуються відокремлено. Більше того, є певний розрив у їх взаємозв'язку в часі та просторі. Для подолання такого розриву необхідно повніше, глибше розкрити внутрішні залежності між інвестиціями й інноваціями, показати специфіку їх взаємозв'язків у певних економічних умовах.

Нині склалася критична ситуація з технічним забезпеченням агропромислового комплексу. Кількість зношеної техніки, яку щороку списують підприємства, значно перевищує кількість, що закуповується. Крім того, низький рівень її якості та надійності призводить до збільшення строків виконання механізованих робіт, річного та сезонного навантаження на машинно-тракторний парк і втрат сільськогосподарської продукції. Система технічного сервісу не функціонує. Витрати, пов'язані з ремонтом і технічним обслуговуванням машин і обладнання, щороку зростають. Не відповідає потребі рівень забезпечення сільського господарства висококваліфікованими кадрами механізаторів. Знижується роль інженерно-технічної служби в здійсненні ефективної технічної політики в агропромисловому комплексі. Такий стан справ може призвести до значного зменшення обсягів вирощування та переробки сільськогосподарської продукції, що загрожуватиме продовольчій безпеці держави. Технології й обладнання підприємств машинобудування для агропромислового комплексу морально застаріли. Фінансовий стан підприємств галузі вкрай незадо-

вільний. У зв'язку з цим відбувається швидка руйнація системи інженерно-технічного забезпечення села, деіндустріалізація агропромислового виробництва. Техніко-технологічний стан його характеризується забезпеченістю морально застарілими машинами й обладнанням на 45–58 % від потреби. Понад 90 % технічних засобів відпрацювали нормативний термін експлуатації і на їх ремонт витрачається на 35–50 % більше коштів, ніж за нормативами. Обмежена кількість технічних засобів зумовлює високу інтенсивність їх експлуатації та прискорене зношення. Якість вітчизняних машин за показниками технічного рівня низька. Машини нового покоління, що мають високий безвідмовний наробіток і загальний термін експлуатації, високопродуктивні, універсальні, енергонасичені та багатоопераційні для ресурсозберігаючих і енергоощадливих технологій виробництва та перероблення продукції сільського господарства, вітчизняна промисловість майже не виготовляє. Нині на спеціалізованих машинобудівельних заводах існує предметна спеціалізація виробництва з жорсткими технологічними лініями, які не дають змоги швидко і з малими витратами переходити на нові і більш прогресивні моделі техніки. Велика кількість виробничих потужностей не відповідає потребам ринку. Слабка матеріально-технічна база дослідно-конструкторських організацій та низька якість конструкційних матеріалів не сприяють виробництву конкурентоспроможної сільськогосподарської техніки. Відбувається вплив з підприємств і наукових організацій кваліфікованих кадрів. Так, зокрема, незважаючи на тенденцію до зростання витрат, у т.ч. і за рахунок держбюджету, на виконання наукових і науково-дослідних робіт за останні три роки чисельність дослідників, техніків, кандидатів наук, тобто кваліфікованих і молодих спеціалістів щорічно зменшується більш як на 5 %.

Негативні процеси спостерігаються і на практиці. За останні три роки постійно зменшується частка реалізовуваної інноваційної продукції в загальному обсязі підприємств, що впроваджували інновації. Більше як удвічі скоротилося впровадження нових технологічних процесів, освоєння інноваційних видів продукції та у 2,5 рази змен-

шилось освоєння маловідходних і ресурсозберігаючих технологій.

Розвиток стримує недосконала нормативно-правова база з регулювання відносин у системах технічного, економічного і фінансового, інноваційно-інвестиційного забезпечення агропромислового комплексу. Для освоєння внутрішнього, а згодом і зовнішнього ринків техніки машинобудівним підприємствам необхідна масштабна реконструкція, повна модернізація обладнання та визначальних елементів технічної бази машин, розширення потужностей і освоєння нових технологій для виготовлення продукції з високими техніко-економічними показниками в обсязі 12–15 млрд грн щорічно. Самостійно без кардинальних організаційних змін і суттєвих вливань бюджетних коштів вирішити питання власного технічного переоснащення підприємств галузі неможливо.

Аналіз темпів зростання обсягів кредитів вказує на те, що за останні 10 років вони зросли майже вдвічі, а прями інвестиції – більше як у 10 разів.

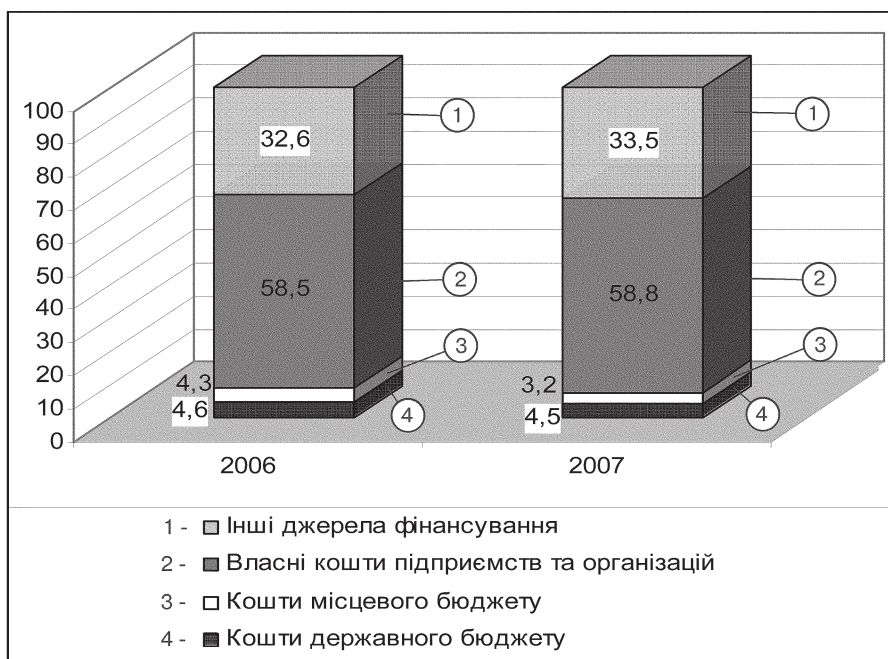
У структурі інвестицій переважають власні кошти підприємств та інші надходження. Спостерігається зменшення фінансування з державного та місцевого бюджетів (рис.).

Ефект зростання досягається за умови, коли інвестиції та інновації взаємопов'язані не лише як категорії, але і як корінні структурно-функціональні фактори, якість співвідношення яких забезпечить структурні технологічні зміни та формування технологічних укладів. Якщо структура інвестицій відповідає технологічній структурі виробництва, то тим самим забезпечується розширене відтворення, але в

межах існуючої структури виробництва. Щоб здійснити структурні технологічні зміни і забезпечити розвиток внутрішнього ринку високих технологій, необхідно зосередити інвестиції на тих виробництвах і в тих галузях, які визначають прогресивний розвиток економіки, поліпшення її структури на новій інноваційній основі. Якщо ж інвестиції спрямовуються переважно в неперіоритетні галузеві напрями, то структура економіки може погіршуватися. Залежності між структурою інвестицій і структурою виробництва та технологічними укладами дають змогу моделювати ці процеси, встановлювати раціональні й ефективні співвідношення між ними.

План такого розвитку розробляється відповідно з наміченими в розділах бізнес-плану обсягами збуту та виробництва продукції і передбачає створення, нарощування або модернізацію виробничих, транспортних, складських, торговельних та інших потужностей. Першим у плані наводяться власні (внутрішні) інвестиції, які залучаються для виконання бізнес-плану: земельні ресурси, основні засоби, початкові запаси оборотних засобів. Усі ці ресурси відображуються в натуральному виразі та грошових одиницях, основні засоби – на рівні початкової балансової вартості.

Зовнішні інвестиції також деталізуються за своїм складом і належать до відповідного періоду їх реального здійснення. Важливо не допустити завищення вартості зовнішніх інвестицій, оскільки це змінить співвідношення між внутрішніми та зовнішніми інвестиціями. Бажана пропорція 2:1, внутрішні інвестиції повинні бути удвічі більшими від зовнішніх. Глибока внутрішня залежність між інвестиціями та

Структура джерел інвестицій

Прямі інвестиції (на початок року; млн дол США)

Рік	Прямі іноземні інвестиції в Україну	Прямі інвестиції з України
1995	483,5	20,3
2000	3281,8	98,5
2001	3875,0	170,3
2002	4555,3	155,7
2003	5471,8	144,3
2004	6794,4	166,0
2005	9047,0	198,6
2006	16890,0	219,5
2007	21607,3	243,3
2008	29489,4	6196,1

інноваціями полягає і в тому, що вони мають спільне джерело свого зростання — прибуток, частина якого через інвестиційний механізм забезпечує підвищення інноваційного потенціалу підприємств.

Результативність практичного застосування інвестицій та інноваційної продукції, або ефективність впровадження наукових розробок, як свідчить аналіз, оцінюється, насамперед, у виробничій сфері. Основними загальними показниками визначення економічної ефективності використання інновацій слугує передусім підвищення продуктивності праці, приріст валового виробництва продукції, поліпшення її якості та одержаний у виробничих структурах річний економічний ефект.

За попередніми даними, загальний обсяг продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств за 2007 р., порівняно з 2006 р., скоротився на 5,6 %, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах — на 4,3 %, у господарствах населення — на 6,5 %.

За 2007 р. виробництво продукції рослинництва порівняно з 2006 р. зменшилося на 9,4 %, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах — на 10,8 %, у господарствах населення — на 8,5 %.

Під урожай 2007 р. сільськогосподарські культури було посіяно на площі 26,1 млн га, у т.ч. аграрними підприємствами — на 18,6 млн га (71 %), господарствами населення — на 7,5 млн га (29 %). Порівняно з 2006 р. загальна посівна площа збільшилась на 127 тис. га (на 0,5 %).

Загальне виробництво зернових культур (29,3 млн т) порівняно з 2006 р. зменшилось на 14,5 % (за рахунок скорочення площі збирання на 5,4 % і зменшення урожайності на 9,5 %), у т.ч. аграрними підприємствами зерна зібрано на 11 % менше (22,8 млн т), господарствами населення — на чверть менше (6,5 млн т). Зниження урожаю зернових відбулося, в першу чергу, в результаті скорочення виробництва ячменю на 5,4 млн т, або на 47,3 %.

У 2007 р. загальний валовий збір пшениці (13,9 млн т) був майже на рівні 2006 р. (99,9 %), у т.ч. сільськогосподарськими підприємствами

зібрано 11,5 млн т (на 2,0 % більше), господарствами населення — 2,4 млн т (на 8,8 % менше). Одержано кращий врожай кукурудзи на зерно (7,4 млн т) — на 15,5 % більше (головним чином через розширення площ збирання на 10,6 %), у т.ч. аграрними підприємствами зібрано 5,7 млн т (на 37,7 % більше), господарствами населення — 1,7 млн т (на чверть менше).

Виробництво соняшнику на зерно (4,2 млн т) скоротилося порівняно з 2006 р. на 21,6 % (внаслідок зменшення площі збирання на 12,8 % та зниження урожайності на 10 %). Валовий збір цукрових буряків (фабричних) зменшився майже на чверть виключно за рахунок скорочення площі збирання (на 25,9 %) і становив 17,1 млн т.

У 2007 р. загальне виробництво картоплі (19,1 млн т) зменшилося проти 2006 р. на 1,9 %, овочів (6,8 млн т) — на 15,2 % (в основному за рахунок зниження урожайності цих культур у господарствах населення відповідно на 1,6 та 12,2 %). Загальний обсяг виробництва плодоягідної продукції (1,5 млн т) зріс на 31,5 %, винограду (0,36 млн т) — на 19,6 % за рахунок збільшення урожайності відповідно в 1,4 та 1,3 раза.

Господарствами населення вирощено 98 % загального урожаю картоплі, 90 % овочів, 87 % плодів і ягід, 22 % зерна, 19 % соняшнику і 14 % цукрових буряків.

Дослідженнями доведено, що основним узагальнюючим показником визначення економічної ефективності застосування інноваційної продукції має бути показник річного економічного ефекту, що виражає сумарну економію виробничих ресурсів (живої праці, матеріалів, капітальних вкладень), одержану господарськими формуваннями у процесі господарської діяльності. Разом з тим, залежно від сутності, змісту і призначення інноваційної продукції слід розраховувати також додаткові показники, зокрема приріст валової продукції, урожайності сільськогосподарських культур, продуктивності тварин, строки окупнос-

ті додаткових капітальних вкладень, рівень рентабельності виробництва продукції та інші. З урахуванням мети здійснення розрахунків економічний ефект слід визначати як прогнозний, очікуваний, плановий і фактичний. Річний економічний ефект визначається зіставленням витрат базового рівня виробництва з варіантом використання інноваційної продукції у господарських формуваннях.

Про рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва та основних видів продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за регіонами свідчать такі дані: рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва у сільськогосподарських підприємствах у 2007 році становив 14,4 %, у тому числі в рослинництві – 32,1, а збитки у тваринництві – 13,3 %. Спостерігалася диференціація по областях в межах від –1,3 % на Донеччині до 28,6 на Луганщині та Львівщині. Ще більша диференціація по культурах і видах продукції.

У зв'язку із цим відповідно до чинного законодавства та з урахуванням інноваційного досвіду проблему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу передбачається розв'язати шляхом:

проведення системного моніторингу стану технічного забезпечення аграрного сектору та ринку матеріально-технічних і енергетичних ресурсів;

розроблення і впровадження конкурентоспроможних технологій та технологічних комплексів машин для інноваційного розвитку агропромислового комплексу;

удосконалення інформаційних систем моніторингу агроресурсів і використання на їх основі ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій і техніки для виробництва сільськогосподарської продукції;

дотримання науково обґрунтованих агробіологічних, економічних і техніко-експлуатаційних вимог до нових технічних засобів та технологічних комплексів машин;

випробування (тестування) та сертифікації нових технічних засобів, контролю їх якості, відповідності сучасним вимогам сільськогосподарського виробництва;

оновлення машинно-тракторного парку переважно за рахунок техніки вітчизняного виробництва і підтримання його в робочому стані з проведенням своєчасного технічного обслуговування та ремонтно-відновлювальних робіт;

розроблення і впровадження нових форм використання сільськогосподарської техніки і систем контролю якості технічних послуг;

забезпечення правового захисту сільськогосподарських товаровиробників від недобросовісної конкуренції, запобігання зловживанням на ринку матеріально-технічних і енергетичних ресурсів;

здійснення нагляду за технічним станом сільськогосподарської техніки, створення і ведення її єдиного електронного реєстру;

розвитку міжнародного співробітництва з питань інженерно-технічного забезпечення аграрного сектору;

розроблення програм підготовки та підвищення кваліфікації інженерно-технічних кадрів і механізаторів широкого профілю.

Вітчизняне сільськогосподарське машинобудування повинне спрямовуватися на підвищення рівня і конкурентоспроможності техніки шляхом:

підвищення рівня наукових досліджень і прискорення впровадження їх результатів у сільськогосподарське машинобудування;

широкого застосування сучасних систем автоматизованого проектування з використанням уніфікованої елементної бази;

використання об'єктів права інтелектуальної власності у процесі створення сільськогосподарської техніки нового покоління;

підвищення надійності та якості сільськогосподарської техніки;

зменшення питомих витрат пального;

фінансової підтримки виконання програм інноваційного розвитку.

Інтеграція аграрного сектору України у світовий економічний простір потребує переходу його системи інженерно-технічного забезпечення на міжнародні стандарти, налагодження зв'язків з іноземними науковими центрами та провідними світовими виробниками сільськогосподарської техніки.

Стратегічні напрями і засоби вирішення проблем машинобудування для агропромислового комплексу:

інституціональна та структурна перебудова галузі шляхом створення національних і міжнародних промислово-фінансових груп з метою концентрації фінансових ресурсів, проведення єдиної промислової політики, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості та вартості машинної продукції;

створення спільних і кооперованих з іноземними фірмами підприємств-виробників високоефективної техніки на основі сучасних ресурсо- і енергозберігаючих технологій з використанням протягом періоду освоєння нової техніки кращих зразків зарубіжної елементної бази;

інноваційний розвиток машинобудування для агропромислового комплексу за рахунок техніко-технологічного переоснащення галузі, застосування новітніх технологій і обладнання для проектування нової техніки, переходу на гнучкий блочно-модульний принцип побудови її конструкцій;

впровадження нової технічної політики в галузі, особливостями якої є створення багатофункціональних систем машин, у тому числі широкозахватних і комбінованих агрегатів та енергонасичених тракторів

потужністю 250–300 к.с., модульність, висока автоматизація, використання інформаційних технологій, уніфікація елементної бази, орієнтація на міжнародні стандарти, застосування систем управління якістю;

зменшення питомих енерговитрат і розширення діапазону потужностей двигунів та підвищення надійності і довговічності машин, широке застосування прогресивних матеріалів (кераміки, пластмас, поліамідів), зниження їх матеріаломісткості;

освоєння технічних засобів для використання нетрадиційних джерел енергії, а також обладнання для виробництва біопалива;

розвиток ринку техніки та формування його інфраструктури, вихід на зовнішні ринки;

перехід на систему фірмового технічного сервісу шляхом створення технічних центрів, дилерських і прокатних пунктів, машинно-технологічних формувань, фірмових магазинів;

створення галузевої системи безперервної перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, у тому числі робітничих професій, з нарощуванням її потужності до 5–7 тис. осіб на рік;

розвиток експортного потенціалу галузі за рахунок активізації зовнішньої економічної діяльності вітчизняних підприємств і залучення кредитів для постачання на експорт сільськогосподарської техніки, в першу чергу до держав ближнього зарубіжжя;

створення ефективної системи випробування та сертифікації техніки для агропромислового комплексу відповідно до вимог Світової організації торгівлі.

Головні вимоги до удосконалення номенклатури техніки будуть дотримуватися у тісному зв'язку з техніко-технологічним переоснащенням підприємств галузі на основі використання вискоєфективних ресурсозберігаючих технологій і детально розроблятися на кожний рік реалізації Програми.

Виконання Програми дасть змогу сформувати сучасну, інтегровану у світову промисловість галузь машинобудування для агропромислового комплексу зі здатними до саморозвитку макротехнологічними галузеутворюючими комплексами. Впровадження Програми має:

забезпечити основний приріст промислового виробництва у п'ять разів;

збільшити експорт сільськогосподарської техніки до 30 % від загального обсягу реалізації;

зменшити потребу у валютних коштах на закупівлю імпоротної техніки для агропромислового комплексу;

розширити діапазон потужностей двигунів до тракторів тягових класів 0,6–5,0 тс потужністю 25–300 к.с.; поліпшити їх характеристики та розпочати виробництво тракторів; застосувати електронне регулювання режимів роботи двигунів, трансмісії, гідросистем з використанням бортових комп'ютерів для контролю за роботою машин; забезпечити агро-

промисловий комплекс зернозбиральними комбайнами класу 6–7, 8–9 та 10–12 кг/с; новими знаряддями для рослинництва; високопродуктивним ресурсозберігаючим обладнанням для тваринництва та переробних галузей; створити сучасну елементну базу, що забезпечить перехід до блочно-модульної побудови конструкцій сільськогосподарської техніки з високим рівнем уніфікації;

здіяяти існуючі та створити близько 8000 нових робочих місць.

Нова техніка забезпечить підвищення продуктивності праці в агропромисловому комплексі у 1,5–2 рази, сприятиме зростанню урожайності основних сільськогосподарських культур у 2,0–2,5 раза та збільшенню виробництва продукції тваринництва у 1,8–2,2 раза.

Виконання Програми дасть змогу:

прискорити відтворення матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва;

підвищити рівень інформаційного забезпечення виробників сільськогосподарської продукції шляхом доступу до баз даних про прогресивні технології виробництва продукції та технічні засоби;

прискорити інноваційний розвиток аграрного сектору шляхом впровадження прогресивних технологій виробництва сільськогосподарської продукції;

підвищити рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції, її конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринку, зменшити втрати;

підвищити ефективність використання матеріально-технічних і енергетичних ресурсів;

зменшити у процесі виробництва сільськогосподарської продукції техногенне навантаження на довкілля;

удосконалити систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу.

Відповідно до паспорта Програми та завдань і заходів з її виконання, щорічний приріст виробництва сільськогосподарської продукції становитиме 13,6 млрд грн (у цінах 2005 року), а щорічний додатковий дохід від приросту валової продукції дорівнюватиме 3,5 млрд. гривень.

Список літератури

1. Березівський П. С. Організація виробництва в аграрних формуваннях : навч. посіб. : за ред. П. С. Березівського / П. С. Березівський, Н. І. Михалюк. — К. : Центр навч. літ., 2005. — 560 с.
2. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком : проблеми, концепції, методи : навч. посіб. / Ілляшенко С. М. — Суми : Університетська книга, 2003. — 278 с.
3. Варналій З. С. Основи підприємництва : навч. посіб. / Варналій З. С. — К. : Знання-Прес, 2002. — 239 с.
4. Державний комітет статистики: фінансові результати діяльності підприємств України // www.ukrstat.gov.ua
5. Нелеп В. М. Планування на аграрному підприємстві : підруч. / Нелеп В. М. — К.: КНЕУ, 2000. — 372 с.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

Інноваційна діяльність здійснюється завдяки прогресивним науково-технічним досягненням і є вирішальним чинником подолання кризових явищ, стабілізації і зростання економіки. Процес перетворення наукового знання у реальність, періодичного інноваційного оновлення має свої закономірності і є об'єктивно обумовленим. Основу для цього створюють економічні суб'єкти, які здійснюють інноваційну діяльність з метою отримання вигод. Проте її результативність залежить від стану зовнішнього і внутрішнього економічного середовища, наявності необхідних умов для впровадження і раціонального використання інноваційної продукції.

Проблема інноваційної діяльності завжди привертала увагу вітчизняних та іноземних учених. Ґрунтовні дослідження різних аспектів інноваційного забезпечення розвитку економіки й ефективності їх впровадження висвітлені у наукових працях авторів [1–9]. Проте навіть при надзвичайній важливості проведених досліджень їх не можна вважати завершеними. Тривають дискусії щодо визначення сутності та змісту інноваційної діяльності, її термінологічної бази в аграрному виробництві. Залишаються необґрунтованими показники ефективності використання інновацій. Не вирішено проблему державної підтримки та стимулювання інноваційного розвитку вітчизняного аграрного сектору економіки. Все це слугує підставою для подальших наукових пошуків, що й визначило мету статті.

Інноваційний розвиток сільського господарства України ґрунтується на здійсненні державної аграрної та інвестиційної політики, спрямованої на активізацію нововведень як пріоритетної складової загальної стратегії підвищення національної конкурентоспроможності. Створення умов для реалізації сільськогосподарськими підприємствами наступальної стратегії на зовнішніх ринках, підтримки конструктивної конкуренції на внутрішньому ринку стимулювати аграрні формування до інноваційної діяльності, забезпечення тісної інтеграції виробництва і науки з метою сприяння випереджальному розвитку науково-технологічної сфери.

Нині в аграрній сфері економіки розвиток інноваційної діяльності стримується внаслідок недосконалості законодавчої бази та державного стимулювання інноваційної діяльності, обмеженості внутрішніх

і зовнішніх джерел фінансування інновацій та неможливості їхньої швидкої мобілізації, низького рівня інвестиційної привабливості галузі. Головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, впровадження сучасних екологічно чистих, енергетично ресурсощадних технологій, виробництва і реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції.

Для об'єктивного підходу до обґрунтування інноваційного розвитку сільського господарства необхідно здійснювати вибір інновацій за визначеною системою їх класифікації, яка включає в себе параметри інновацій, сферу та способи їх застосування, а також зміни від впровадження інновацій.

Інноваційний процес має безперервний характер й охоплює цикл від опрацювання науково-технічної ідеї до її реалізації на комерційній основі та передбачає такі етапи: виявлення потреби у нововведенні; збирання інформації про можливі нововведення, які забезпечать вирішення проблеми; оцінювання інноваційних проектів за критеріями можливості реалізації й економічної доцільності; прийняття рішення про впровадження інновації; впровадження нововведення; інституціоналізація нововведення.

Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства передбачає наявність інноваційної інфраструктури; залучення новостворених і (або) удосконалених конкурентоспроможних технологій, продукції або послуг, а також організаційно-технічних рішень виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери; здійснення діяльності, спрямованої на використання й комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок, які в сукупності зумовлюють зростання конкурентоспроможності галузі.

Сучасна інноваційна політика являє собою сукупність науково-технічних, виробничих, управлінських, фінансово-збутових та інших заходів, пов'язаних із просуванням нової або поліпшеної продукції на ринок. Вона ґрунтується на пошуку, підготовці та реалізації інвестицій, які збільшують ступінь задоволення потреб суспільства у продовольчих ресурсах і

Рис. Фактори обумовленості інвестиційної підтримки інноваційної діяльності сільського господарства

забезпечують процес ресурсозбереження. Безумовно, що це складний і не позбавлений ризику процес, хід якого визначається вихідними технічними, фінансовими, економічними і соціальними передумовами.

Інноваційний тип розвитку аграрної економіки здійснюється за допомогою інноваційної моделі, яка являє собою сукупність взаємозв'язаних організацій, що зайняті виробництвом і комерційною реалізацією наукових знань і технологій, структур, мотивацій, стратегій, механізмів тощо, які спрямовані на формування інноваційного типу розширеного відтворення виробництва.

Інноваційний процес включає в себе напрями використання об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ), якими є інноваційна продукція у вигляді нових технологій, машин, знарядь, сортів і гібридів сільськогосподарських культур, племінного молодняка високопродуктивних порід тварин, ліній і кросів птиці з пропозиціями відповідних технологій щодо їх використання.

Особливості інвестиційної підтримки інноваційного розвитку сільського господарства визначаються низкою факторів. До них належать: рівень значимості інновацій; ступінь готовності їх до реалізації; масштаб і характер ефекту, що забезпечує реалізацію інновації; рівень ризику інноваційної діяльності; необхідний розмір інвестицій в інновації (рис.).

Можливість сільського господарства здійснювати інноваційну діяльність визначається інноваційним потенціалом та сукупністю умов реалізації ін-

новацій. Економічний аналіз засвідчує, що в Україні інноваційна сфера займає у загальному обсязі виробленої продукції незначну частку (в межах 5–10 %). Ріст ВВП на основі впровадження нових технологій становить лише 0,7 % (проти 80 % – у розвинених країнах світу). У світовому рейтингу конкурентоспроможності Україна посідає 78 місце серед 117 країн, втративши за 2005–2006 роки 10 позицій.

Прискорення розвитку сільського господарства залежить перш за все від ефективної інноваційної моделі, тобто функціонування інноваційного ланцюга «наукова ідея – промислова технологія – виробництво продукції, яка має платоспроможний попит», який нині розірвано з об'єктивних і суб'єктивних причин.

Існує три дієві підходи до вирішення проблем сільського господарства. Перший з них – це примітивізація власного виробництва продукції та ввезення в країну зарубіжної конкурентоспроможної та неякісної контрабандної продукції. Другий – характеризується використанням сучасних технологій розвинутих країн, у результаті чого відбувається спільний із зарубіжними компаніями вихід на світовий ринок. Третій підхід спрямований виключно на ринок власних високих технологій та відповідної продукції, на визначення пріоритетних напрямів науково-технічних досліджень, концентрацію відповідних ресурсів і підвищення мотивації колективів учених, робітників та інноваційних структур (табл.).

З точки зору надійної перспективи розвитку

Таблиця

Фінансування наукових і науково-технічних робіт в Україні (у фактичних цінах, млн грн)

Показник	Рік				2006 р. у % до 2000 р.
	2000	2004	2005	2006	
Всього	2046,3	4251,7	5160,4	5780,6	282,5
у тому числі					
Українська академія аграрних наук	109,1	184,5	256,2	241,3	221,1
Міністерство освіти і науки України	133,2	240,2	270,0	320,6	240,7
Національна академія наук України	295,4	742,9	1003,5	1240,4	419,9
Міністерство аграрної політики України	25,4	58,3	76,0	110,3	434,3

аграрної економіки найефективнішим є третій підхід з одночасним використанням окремих обґрунтованих елементів двох інших.

В умовах сучасної конкуренції обов'язково необхідно враховувати всі вигоди від інновацій, які є функцією багатьох змінних: корисності нового продукту, ступеня його новизни, ринкового попиту, відповідності інновації соціально-економічним цілям розвитку сільського господарства і вимогам екологічної безпеки.

Методи оцінювання економічної ефективності інноваційно-інвестиційних проектів передбачають розрахунок кількох показників, а саме інтегрального показника ефективності, розрахованого на основі чистої теперішньої (дисконтованої) вартості; індексу рентабельності інвестицій; внутрішньої норми рентабельності (дохідності); терміну окупності; точки безбитковості проекту. Для оцінювання економічної ефективності поліпшуваних інновацій, спрямованих на зниження рівня виробничих витрат, відповідні розрахунки здійснюють двома способами — за показником відносної економічної ефективності капіталовкладень (приведеними витратами) і за сукупністю грошових надходжень.

Висновок. На сучасному етапі в Україні іншого шляху розвитку, крім інноваційного, немає, оскільки фізичне і моральне старіння основного капіталу та недосконалість методів управління дійшли крайньої межі за наявності значного інноваційного потенціалу, який поступово руйнується. Необхідно розробити концепцію переходу аграрної економіки до інноваційної моделі розвитку, яка передбачає визначення організаційних, фінансових і правових засад запровадження єдиної інноваційної системи, програмно-цільового принципу управління іннова-

ційною діяльністю; системи підготовки спеціалістів для основних галузей високотехнологічного виробництва, формування інформаційно-консалтингової мережі.

Список літератури

1. Бажал Ю. М. Економічна теорія технологічних змін : навч. пос. / Бажал Ю. М. — К. : Заповіт, 1996. — 240 с.
2. Безчасний Л. К. Формування інноваційної моделі економічного зростання в Україні / Л. К. Безчасний, В. П. Мельник // Актуальні проблеми економіки. — 2002. — № 7. — С. 7—15.
3. Геєць В. Інновативно-інноваційний шлях розвитку — модернізаційний проект розвитку української економіки і суспільства початку ХХ століття / В. Геєць // Банківська справа. — 2003. — № 4(52). — С. 4—32.
4. Данько М. С. Методичні особливості прогнозування інноваційного розвитку економіки України / М. С. Данько // Наука та наукознавство. — 2000. — № 4. — С. 40—53.
5. Дачій О. І. Державне регулювання інноваційного розвитку підприємств / Дачій О. І. — Запоріжжя : ЗІДМУ, 2004 — 52 с.
6. Крисальний О. В. Теоретико-методологічні основи розвитку інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві / Крисальний О. В. // Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі : матер. Четвертих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників, 25—26 червня 2002 р. — К. : ІАЕ УААН, 2002. — С.178—182.
7. Россоха В. В. Інноваційні процеси економічного розвитку в контексті інституційного забезпечення / В. В. Россоха // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 6. — С. 119—129.
8. Федулова Л. Розвиток національної інноваційної системи України / Л. Федулова, М. Пашута // Економіка України. — 2005. — № 4. — С. 35—47.
9. Чумаченко Н. Г. Роль інновацій в економічному розвитку України / Н. Г. Чумаченко, Л. Н. Саломатина // Економіка промисловості. — 2003. — № 1. — С. 102—108.

УДК 330.322:504.53.062.4

Н.А. Спринчук,

аспірант,

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ РОДЮЧОСТІ ҐРУНТІВ

В умовах перманентної кризи аграрного сектору економіки посилюються процеси погіршення якісного стану земель і зниження родючості ґрунтів, що створює реальну загрозу для виробництва сільськогосподарської продукції та продовольчої безпеки держави. Це зумовлює необхідність посилення заходів щодо суттєвого поліпшення родючості ґрунтів. У зв'язку із зазначеним тема цього дослідження актуальна, а проблема недостатньо досліджена.

Більшість досліджень проблеми охорони родючості ґрунтів присвячено вивченню їх стану. Серед сучасних досліджень можна виділити найбільш ґрунтовні роботи П.У. Ковбасюка, Н.М. Мусієнко і М.М. Городнього [1], В.О. Гоменюка [2], Д.М. Бенцаровського та Л.В. Дацько [3]. Зазначені та інші автори аргументують значення родючості ґрунтів для економічної та екологічної безпеки держави і визначають пріоритетні напрями поліпшення родю-

чості. У роботах О.З. Федоришина [4], В.Г Федоренко, А.Ф. Гойко [5] та ін. висвітлено окремі аспекти інвестиційного забезпечення виробництва. Проте нині практично відсутні комплексні дослідження особливостей інвестиційного забезпечення системи охорони родючості ґрунтів. Недостатньо розробленими залишаються теоретико-методичні засади інвестування системи родючості ґрунтів.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження автором питання інвестиційного забезпечення системи родючості ґрунтів з позиції теорії інвестування.

За результатами досліджень встановлено, що охорона і відтворення родючості землі — найважливіший елемент простого та розширеного відтворення в сільському господарстві. На думку А.В. Єгорова [6], земля є унікальним засобом виробництва, при правильному використанні вона не збіднюється, а знос земельних ресурсів полягає у винесенні із ґрунту поживних речовин, тобто корисних компонентів (мінеральних та органічних), при вирощуванні на ньому різних рослин. Забезпечити відтворення родючості ґрунту можна лише за рахунок раціональних інвестиційних вкладень у систему охорони родючості ґрунтів.

Особливості інвестицій в систему охорони родючості ґрунтів безпосередньо пов'язані зі сферою їх функціонування та способом прояву. Незважаючи на значні термінологічні розбіжності, інвестиції трактуються усіма дослідниками як категорія економічна, хоча й пов'язана з технологічними, соціальними, природоохоронними й іншими аспектами. Тобто, категорія «інвестиції» входить до понятійно-категоріального апарату, пов'язаного зі сферою економічних відносин, економічної діяльності.

З урахуванням існуючих нині підходів до визначення поняття «інвестиції» можна виділити такі характерні ознаки інвестицій: 1) в основі інвестицій лежить вкладення капіталу; 2) наслідок (мета) у вигляді економічного або іншого ефекту; 3) тривалість у часі; 4) ступінь ризику [7].

Узагальнюючи основні напрями тлумачення терміна «інвестиції» в нормативно-правових актах України та в економічній літературі, а також беручи до уваги зазначені вище ознаки, можна сформулювати загальне визначення даної економічної категорії: інвестиції — це вкладення капіталу в усіх його формах (матеріальних і нематеріальних) у різноманітні об'єкти (інструменти) господарської діяльності з метою отримання економічного або неекономічного (соціального) ефекту, досягнення якого пов'язано з факторами часу та ризику.

Система охорони родючості ґрунтів — це не лише забезпечення вмісту гумусу в ґрунті, а сукупність грошових, матеріальних, трудових, нематеріальних, інтелектуальних, організаційних, законодавчо-нормативних та інших елементів, що забезпечують збереження й підвищення родючості ґрунтів.

Відповідно до вищенаведеного загального визначення поняття інвестицій і розуміння системи охорони родючості ґрунтів, вкладення в цю систему слід розглядати як пов'язане з факторами часу та ризику залучення капіталу в усіх його формах (матеріальних і нематеріальних) у різноманітні об'єкти (інструменти) господарської діяльності з метою забезпечення підтримання та відтворення родючості ґрунтів.

Класифікацію інвестицій в системі охорони родючості ґрунтів наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Класифікація інвестицій в системі охорони родючості ґрунтів

№ п/п	Класифікаційні ознаки	Види інвестицій	Особливості інвестицій в системі охорони родючості ґрунтів
1	За об'єктами вкладення капіталу	1. Реальні — в матеріальні об'єкти (техніка, добрива і т.п.); в нематеріальні об'єкти (наукова діяльність). 2. Фінансові — вкладення в цінні папери аграрних підприємств тощо)	Переважають реальні інвестиції, фінансові інвестиції є опосередкованими: інвестор забезпечує агропідприємству прибуток, який може бути використаний на охорону родючості ґрунтів
2	За характером участі в процесі фінансування	1. Прямі (в більшості випадків) 2. Непрямі (лише фінансові інвестиції)	Переважають прямі інвестиції, коли інвестор обирає об'єкт інвестування (добрива, техніка, проведення сівозміни тощо)
3	За ступенем залежності від доходів	1. Похідні (якщо інвестором виступає сільгосп-підприємство — користувач землі) 2. Автономні (якщо інвестор держава)	Сільгосп-підприємство може інвестувати в охорону родючості ґрунту лише тоді, коли має певні доходи, держава ж інвестує навіть (і особливо!) при збитковості сільського господарства
4	За відтворювальною спрямованістю	1. Валові (загальностатистичний показник) 2. Реноваційні (амортизаційні відрахування самих сільгоспвиробників) 3. Чисті (додаткові вкладення в сектор с.г., часто — державні)	Реноваційні інвестиції формуються з амортизаційних відрахувань і забезпечують лише просте відтворення. Чисті інвестиції спрямовуються на розширене відтворення. Разом це валові інвестиції. Амортизація на родючість землі не нараховується, хоча її знос відбувається.

5	За відношенням до підприємства-інвестора	1. Внутрішні (переважно реноваційні, залежать від доходу підприємства) 2. Зовнішні (державні, регіональні, приватні інвестори)	В системі охорони родючості ґрунтів внутрішні інвестиції є постійно (витрати на добрива, техніку, сівозміну), але вони лише підтримують родючість на стабільному рівні. Зовнішні інвестиції дають різке зростання родючості (наприклад, меліорація)
6	За суміжністю здійснення	1. Незалежні (в матеріальні об'єкти) 2. Взаємовиключні (частково)	Інвестиції в охорону родючості ґрунтів є незалежними, оскільки можна окремо проводити внесення добрив, заміну сівозміни, меліорацію. Взаємовиключними частково є інвестиції з протилежною спрямованістю (на осушення та зрошення). Проте останні не завжди взаємовиключні. Водночас, в окремих випадках необхідно поєднувати осушення із зрошенням
7	За періодом здійснення	1. Короткострокові (зрошення в засушливий період року) 2. Довгострокові	В системі охорони родючості ґрунтів практично всі інвестиції довгострокові, оскільки їх ефект на родючість ґрунту триває більше року
8	За рівнем доходу	1. Високодохідні (іноді, наприклад, при осушенні боліт) 2. Середньодохідні (у випадку комплексного підвищення родючості ґрунтів) 3. Низькодохідні (здебільшого) 4. Недохідні (переважно державні інвестиції)	В системі охорони родючості ґрунтів інвестиції, здебільшого, низькодохідні, що пов'язано з низькою рентабельністю сільськогосподарського виробництва. Для держави вони є недоходними (не планується отримати економічної вигоди)
9	За регіональними джерелами залучення	1. Вітчизняні (як правило): державні (по державних програмах); регіональні (по регіональних програмах); місцеві (на рівні підприємств) 2. Іноземні (обмежені)	В системі охорони родючості ґрунтів іноземні інвестиції обмежені, оскільки в Україні заборонено продаж земель сільськогосподарського призначення. Іноземними є інвестиції міжнародних екологічних організацій, спрямовані на охорону земельних ресурсів
10	За характером використання капіталу	1. Реінвестиції (продовження напрямів інвестування) 2. Первісні (нові напрями інвестування) 3. Дезінвестиції (негативні)	В системі охорони родючості нині поширені дезінвестиційні вкладення (приватні інвестори, вклавши кошти в технічні засоби, змушені іноді продавати їх для покриття збитків)
11	За рівнем ризику	1. Низькоризикові (переважно це стосується довгострокових вкладень) 2. Середньоризикові (переважають) 3. Високоризикові (переважають для приватних інвесторів)	В системі охорони родючості ґрунтів ризику високі. Інвестиції (пов'язані з природними умовами, стихійними лихами тощо). Низькі ризики мають вкладення переважно в оновлення техніки.
12	За галузевою спрямованістю	1. В рослинництво 2. В хімічну промисловість (виробництво добрив тощо) 3. В наукову діяльність 4. В сільськогосподарське машинобудування і т.д.	Приватні інвестори (сільськогосподарські підприємства) здійснюють інвестиції виключно в галузі рослинництва, всі інші — це державні інвестиції
13	За рівнем ліквідності	1. Високоліквідні (інвестиції в ноу-хау, біотехнології) 2. Середньоліквідні (інвестиції в техніку) 3. Низькодохідні (переважна кількість)	В системі охорони родючості ґрунтів більшість інвестицій низьколіквідна, оскільки здійснюється безпосередньо в землі сільськогосподарського призначення, на продаж якої діє мораторій
14	За формами власності капіталу	1. Приватні (силами сільгоспідприємств) 2. Державні (за державними програмами) 3. Змішані	В системі охорони родючості ґрунтів поширеними є змішані інвестиції: наприклад, держава компенсує певний відсоток витрат виробників на техніку, добрива тощо

Отже, в системі охорони родючості ґрунтів переважають реальні інвестиції. При цьому безпосереднім об'єктом інвестицій є земля та родючість ґрунту. Проте вектор інвестування в систему охорони родючості ґрунтів має бути спрямований на певний фактор, від якого залежить родючість ґрунту як його здатності задовольняти потреби рослин в елементах живлення і воді, а їхні кореневі системи — сприят-

ливими екологічними умовами. Родючість ґрунту залежить від багатьох його властивостей, але в основному визначається кінцевою кількістю основних показників, серед яких насамперед виділяють вміст і запаси гумусу [2].

Головними чинниками стабілізації гумусу в ґрунті є надходження органічної речовини, в тому числі за рахунок побічної продукції; мінімізація обробітку

Рис. 1. Система інвестиційного забезпечення системи охорони родючості ґрунтів

ґрунту; хімічна меліорація; оптимізація співвідношення між просапними культурами та культурами суцільної сівби (сівозмінний фактор); захист від ерозії.

Зважаючи на це, для стабілізації гумусного стану ґрунтів потрібно також збільшити обсяги внесення органічних добрив і розширити посівні площі багаторічних трав.

Більшість дослідників виходять з розуміння інвестицій як фінансових вливань, а поняття «забезпечення» розглядають як процес формування джерел фінансування. Проте такий підхід не є цілком виправданим, оскільки термін «забезпечення» включає в себе не лише ресурси, а й певні засоби та умови економічного й позаекономічного характеру. На наш погляд, під інвестиційним забезпеченням системи охорони родючості ґрунтів слід розглядати сукупність умов, засобів і ресурсів, які в комплексі роблять можливим і економічно доцільним процес інвестування в охорону родючості ґрунтів. За такого підходу в структурі інвестиційного забезпечення доцільно виділяти його складові, основні з яких наведено на рис.1.

Таким чином, за умови створення і функціонування нормативно-правового поля можливий розвиток усіх складників родючості ґрунтів, а інвестиції, здійснювані власниками та користувачами земель, будуть ефективними.

Висновки. Вирішення проблеми охорони родючості ґрунтів значною мірою пов'язане з інвестиціями, що здійснюються системно. Системність

інвестиційного забезпечення передбачає наявність нормативно-правового, інформаційного, інноваційного, інституційного, кадрового, науково-проектного, технічного, агрохімічного складників, кожний з яких спрямований на підтримання й поліпшення родючості ґрунтів земель сільськогосподарського призначення. Основою системи є механізми фінансування інвестицій на охорону родючості ґрунтів, фактор часу й ризик вкладення капіталу в усіх його формах (матеріальних і нематеріальних) у різноманітні об'єкти господарської діяльності з метою підтримання й відтворення родючості ґрунтів.

Список літератури

1. Ковбасюк П. У. Наукове забезпечення сталого розвитку сільського господарства: Лісостеп [Т.2] / Ковбасюк П. У., Мусієнко Н. М., Городній М. М. — К., 2004. — 432 с.
2. Балаєв А. Д.. Наукове забезпечення сталого розвитку сільського господарства: Степ [Т.1] / Балаєв А. Д., Галушко В.П., Гнатенко О.Ф. — К., 2004. — 446 с.
3. Наукові статті державних проектно-технологічних центрів охорони родючості ґрунтів і якості продукції АР Крим та областей і Державного проектно-технологічного центру охорони родючості ґрунтів: вип. 1. — К., 2004. — С.42—50.
4. Федоришин О. З. Економічна сутність інвестицій / Федоришин О. З. // Вісник Львівської комерційної академії. — 1998. — Т. 2, ч. 1. — С. 20—27.
5. Федоренко В. Г. Інвестознавство / В. Г. Федоренко, А. Ф. Гойко. — К.: МАУП, 2000. — 190 с.
6. Егоров А. В. Совершенствование экономического механизма воспроизводства ресурсного потенциала сельского хозяйства / Егоров А. В. — СПб. : Пушкино, 2002. — 240 с.
7. Шарп У. Инвестиции / Шарп У. — М., 1997. — 336 с.

В.П. Галушко,

д. е. н., професор, член-кор. УААН,

Національний університет біотехнологій і природокористування України

ПЛАНОВО-РИНКОВІ ПРОЦЕСИ В РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ПІВДЕННОЇ КОРЕЇ: ДОСВІД, КОРИСНИЙ ДЛЯ УКРАЇНИ

Успішний розвиток національного господарства багатьох країн є однією з найважливіших проблем, які постали перед світовою економікою.

Донедавна економічні теорії зазначали, що основним фактором розвитку сільського господарства країни є кліматичні умови, природні ресурси та культура народу. Свого часу ця ідея знайшла підтвердження в багатьох державах світу, особливо в Україні.

Нині можна навести приклади різкого зростання сільськогосподарського виробництва за рахунок інших факторів, до яких, у першу чергу, слід віднести науково-технічне забезпечення, технології, інфраструктуру, інвестиції, створення умов для конкуренції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Ці фактори забезпечили високий економічний ефект при вирощуванні кукурудзи в Перу, пшениці у Чилі та Пакистані, бавовни у Бразилії, каучуку в Малайзії.

Найважливішим пріоритетом багатьох країн світу було і залишається бажання повного самозабезпечення продовольчими товарами. Це змусило уряди держав докорінно змінити інвестиційну політику підвищення рівня освіти товаровиробників, яка сприяє пристосуванню до місцевих умов нових технологій вирощування культур.

За даними досліджень Світового банку, зростання рівня освіти робочої сили на 1 рік призводить до зростання ВВП на 9 %. Таке співвідношення є дійсним для перших трьох років навчання. Але, як свідчать ті ж дослідження, витрати на освіту та підготовку кадрів будуть марними, якщо управління економікою незадовільне. Прикладом можуть бути Філіппіни та Південна Корея. У 50-х роках минулого століття дохід на душу населення та рівень писемності у цих країнах були однаковими, але економічного зростання на сучасному етапі вони досягли різного.

Додатковий рік навчання у школі сприяв підвищенню виробництва сільського господарства майже на 2 % у Південній Кореї та на 5 % у Малайзії. Відмітимо, що рівень писемності в Республіці Корея на даний час становить 98 %. У Перу, якщо фермер має в активі додатковий рік шкільної осві-

ти, ймовірність застосування ним сучасної технології зростає на 45 %.

У Таїланді фермери з чотирирічною шкільною освітою утричі більше застосовують нові хімічні засоби, ніж ті, які мають освіту від 1 до 3 років навчання у школі.

Завдяки «зеленій революції», яка охопила велику кількість країн, що розвиваються, вдалося значно збільшити виробництво продуктів харчування. «Зелена революція» зумовила поширення в сільському господарстві нових сортів продовольчих і технічних культур, що сприяло подвоєнню, а в деяких регіонах потроєнню врожайності ланів у багатьох країнах Південної Азії та Латинської Америки. Вирішальним досягненням «зеленої революції» є значне збільшення виробництва рису, який для 2,7 млрд чол. населення Азії є головним джерелом надходження калорій. Удосконалені сорти, такі як IR36, дають до трьох урожаїв на рік. Останні досягнення в біотехнології передбачають виведення сортів рису, які будуть давати по 13–15 тонн зерна з гектара, що перевищать існуючі максимальні врожаї на 60–80 %.

В останнє десятиріччя великого значення надається розробці нового класу кормових добавок до раціонів тварин. Ці добавки посилюють діяльність мікробів і бактерій в шлунках худоби, що підвищує продуктивність тварин на 20–30 % або еквівалентно такій самій кількості економії кормів.

Усі зазначені чинники збільшення виробництва сільськогосподарської продукції не залишаються діяти в межах національних кордонів, а поширюються по всьому світу.

Нещодавня участь автора на корейсько-українському сільськогосподарському форумі підтвердила, що основними факторами підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та продовольчої безпеки країни є впровадження науково-технічного прогресу, інноваційна політика, планово-ринкові важелі державного регулювання економічних і соціальних процесів.

Коли українські політики і вчені десятки років ведуть дискусії щодо орієнтації суспільного розвитку на регульовану планово-ринкову економіку, пе-

редові країни (Франція, Японія, Нідерланди, Скандинавські країни, Республіка Корея), починаючи з 60-х років її застосовують шляхом розробки цільових і національних середньо- та довгострокових програм.

Напрями сільськогосподарської політики цих країн включають: збільшення продуктивності сільськогосподарства; забезпечення достатнього рівня життя, зайнятих в аграрній сфері; стабілізацію ринків; доступність поставок; раціональну мережу споживача.

В 1991 році додатково було визнано необхідною підтримку максимальної кількості фермерів для господарювання на землі; збереження сільськогосподарського ландшафту, навколишнього середовища і сільських общин; нагромадження запасів на випадок надзвичайних ситуацій; дружні міжнародні відносини в умовах глобалізації світової економіки.

Отже, кожний пункт формування стратегії сільськогосподарської політики спрямований на ефективний соціально-економічний розвиток суспільства, а не окремого прошарку населення, як це відбувається в Україні.

У 60–70-х роках минулого століття «корейське економічне чудо» викликало інтерес і глибоку повагу інших країн світу, особливо, як зразок для бідних країн. Колишня колонія Японії, без напрацьованих ділових традицій та за відсутності великих сум капіталу, пододала відсталість.

Перелом відбувся у 60-х роках ХХ ст., коли країна почала здійснення експортно-орієнтованої стратегії розвитку на основі державного планово-ринкового регулювання економіки.

Слід зазначити, що Південна Корея (Республіка Корея) входить у четвірку так званих азійських тигрів (Корея, Гонконг, Тайвань, Сінгапур), прискорений розвиток економіки яких здивував світ. Населення Республіки Корея становить близько 48,5 млн осіб (2006 р.) етнічна група — корейці (99,9 %), релігія — буддизм, християнство, конфуціанство. Найбільшими містами є Сеул — столиця (10,6 млн осіб), Пусан (4,1), Тегу (2,3), Інчхон (2,3) і Квандису (1,4 млн осіб). Середній вік життя (на 1998 р.): чоловіки — 73,4 роки, жінки — 80,6 років. Рівень письменності — 98 %. Грошова одиниця: південнокорейська вона (W); (курс — 1USD ~ 984, 73 W станом на 09.02.2006 р.) Клімат країни в основному континентальний з помірно холодною сухою зимою та жарким, вологим літом.

На чолі виконавчої влади країни стоїть президент. Він є головою держави і головнокомандувачем збройних сил. Президент за рекомендацією прем'єр-міністра призначає склад вищого органу виконавчої влади — державної Ради (Кабінету Міністрів), до складу якої входить президент (голо-

ва), прем'єр-міністр (заступник голови) та від 15 до 30 міністрів — членів Державної Ради.

Наприкінці ХІХ століття Корея була визнана незалежною державою. Але в 1910 р. Японія окупувала Корею та включила її до складу своєї імперії як провінцію Чосун. У 1948 р. було створено дві Корейські держави. Республіка Корея була проголошена 15 серпня 1948 р. У 1950–1953 рр. країна пережила руйнівну війну з КНДР. 16 травня 1961 року в країні відбувся військовий переворот, після якого військові керували країною понад два десятиліття. Перші вільні вибори в Республіці Корея відбулися у 1979 році. Республіка Корея є членом ООН, СОТ та інших міжнародних організацій.

Проаналізуємо, що було покладено в основу державного регулювання економіки, незважаючи на те, що країною правили військові.

Перш за все, і це автор вважає головним, реалізація економічної стратегії здійснювалася в межах п'ятирічних планів. Головним завданням першої та другої п'ятирічок (1962–1966 і 1967–1971 рр.) було створення експортних виробництв, перш за все у легкій промисловості. Протягом третього п'ятирічного періоду (1972–1976 рр.) суттєвий розвиток отримала важка промисловість: у структурі виробництва зросла частка суднобудування, металургії, збереглися високими темпи економічного зростання (11 % у рік).

Четверта п'ятирічка продовжила курс на розвиток металургії, машинобудування, електроніки, суднобудування. Однак реалізація її цілей була ускладнена світовою економічною кризою, зростанням цін на нафту, протекціонізмом: план виходу на світовий ринок з продукцією важкої промисловості був фактично підірваний.

З початку 80-х років відбулося повернення до попередньої ролі в міжнародному поділі праці, але на новому рівні: основним фактором конкурентоспроможності експортної продукції був технологічний рівень. Модернізація й розвиток наукоємних виробництв були основним завданням п'ятої п'ятирічки. Одночасно здійснювалися заходи економічної ліберизації, із усування бар'єрів, які відокремлювали виробництво від світового ринку. Шоста п'ятирічка (1987–1991 рр.) передбачала підвищення стабільності й ефективності економіки, розширення сфери ринкового регулювання, лібералізацію фінансово-кредитної сфери, значний ріст малого та середнього бізнесу, посилення дії науково-технічного прогресу на структурну перебудову.

Плани всіх інших п'ятирічок були спрямовані на підтримку сталого розвитку економіки країни та якості життя населення.

Основними факторами швидких темпів економічного зростання країни були:

здатність правлячих кіл мобілізувати населення

на основі конфуціанських традицій і націоналістичних спрямувань на трудові зусилля (до недавнього часу не повністю оплачувані) в ім'я прогресу нації;

жорстке державне регулювання, що сприяє становленню великих суб'єктів господарювання (національних монополій), і підпорядкування економічного розвитку установленим керівництвом цілям;

широке залучення й ефективне використання економічного співробітництва, фінансів і технологій з-за кордону;

глибока інтеграція у світове господарство на основі поетапного селективного розвитку експортних галузей і перетворення експортних надходжень в потреби розвитку.

Реалізація експортної стратегії розвитку в Південній Кореї могла впроваджуватися лише державою, оскільки після колоніального періоду національна буржуазія була слабкою, внутрішній ринок нерозвинений, а капітал в основному надходив з-за кордону в розпорядження уряду. Державне регулювання залишається доволі сильним й дотепер. Воно включає:

індикативне планування макроекономічних показників (цим займається державний плановий орган (Рада економічного планування), який розробляє п'ятирічні та інші плани економічного розвитку);

фінансові заходи — зміна кредитних, податкових ставок, заходи з контролю над грошовою масою, які спрямовані на досягнення планових показників;

регулювання зовнішньоекономічної сфери, що має за мету стимулювати експорт й обмежувати імпорт, а також валютне регулювання;

безпосереднє управління діяльністю доволі потужного державного сектору, який включає підприємства добувної промисловості, інфраструктури, сектору послуг;

здійснення контролю над приватним бізнесом через мережу напівдержавних економічних і фінансових організацій.

Слід зазначити, що в господарському житті Південної Кореї уряд має доволі вагомий вплив не тільки на основі писаних правил, але і за рахунок неформальних зв'язків. Справа в тому, що великий бізнес країни виник лише завдяки тому, що керуючі кола створили найбільш сприятливий режим ряду наближених до них компаній, з яких вирости національні монополії. Ці монополії були створені на основі сімейно-кланових корпорацій «чеболь», частина яких у 70-х роках ХХ ст. отримала статус генеральних торгових компаній. Вони сконцентрували в своїх руках значну частину експорту (до 70 % у 80-х роках), а відповідно й доходів. Роль фінансово-промислових груп (ФПГ) надто висока: вони дають близько 2/3 ВВП, а декілька найбільших — 40 % промислового виробництва. У 1989 р. до числа ФПГ

входили 43 конгломерати, багато з яких мають десятки (до 40) фірм і філій.

У Кабінет Міністрів входять керівники міністерств і відомств, міністри без портфеля, мер Сеула і спеціальні помічники президента. Президент має шість спеціальних помічників, або секретарів, у тому числі й секретаря з економічних питань, який займається зовнішньоекономічною співпрацею. При президентові діють також кілька Рад, у тому числі Національна економічна консультативна рада, яка готує для президента важливі рішення щодо розвитку економіки. Міністрів, які очолюють міністерства та відомства, понад 20 осіб.

Вищим економічним органом є Рада економічного планування, яку очолює заступник прем'єр-міністра. Вона розробляє п'ятирічні та річні плани економічного розвитку, готує державний бюджет і стежить за його виконанням, впроваджує загальне керівництво і координацію використання ресурсів, капіталовкладень, технічного прогресу, економічної співпраці з іноземними країнами і міжнародними організаціями. У складі Ради (як і міністерств) є ряд управлінь та бюро, які працюють за проблемно-галузевим принципом: бюро економічного планування, цінової політики, управління бюджетом, справедливої торгівлі, координації зовнішньоекономічної політики, а також статистичне бюро.

У складі Міністерства сільського і морського господарства варто виділити риболовну адміністрацію. Питаннями фінансування торгівлі і розрахунків займається урядовий Експортно-імпортний банк Кореї.

Важливим механізмом взаємодії держави і бізнесу є напівурядові та приватні організації, які здійснюють зворотний зв'язок з центральними урядовими структурами. До їх складу входять: федерація промисловців; асоціація зовнішньої торгівлі; торгово-промислова палата; корпорація підтримки торгівлі; міжнародна рада з економічного співробітництва; асоціація закупівельних агентств з експорту; асоціація сприяння дрібному й середньому бізнесу та ін.

Щодо функцій, які виконує напівурядова корейська асоціація сприяння дрібному та середньому бізнесу, створена для полегшення умов його на ринку, то вона допомагає їм у навчанні кадрів, модернізації виробничих процесів, збирає, обробляє та розповсюджує інформацію для своїх членів. При Корпорації створений фонд сприяння дрібному та середньому бізнесу.

У зв'язку зі вступом Республіки Корея у СОТ особлива роль відводиться таким корпораціям для підтримки сільськогосподарських товаровиробників, які, як і в інших країнах світу, становлять найбільш знедолений прошарок суспільства і в той же час виконують найважливішу функцію — забезпечення продовольчої безпеки країни. У табл. представлено показники розвитку Республіки Корея й

**Порівняльна характеристика розвитку сільськогосподарського виробництва
в Республіці Корея та Україні**

Показник	Одиниця виміру	Південна Корея				Україна		
		1980 р.	1990 р.	2000 р.	2007 р.	1990 р.	2000 р.	2007 р.
Тваринництво								
Поголів'я ВРХ	тис. гол.	1762	2051	2487	2484	25195	10627	6175
у т. ч. корів	-//-	163	298	306	266	8378	5431	3347
Поголів'я свиней	-//-	284	4801	7000	8518	19947	10073	8055
Виробництво продукції тваринництва								
Яловичини	тис. тонн	127	131	278	205	1986	754	446
Свинини	-//-	235	634	1004	1065	1576	676	503
М'ясо бройлерів	-//-	99	130	394	512	177	20	460
Рослинництво								
Площа зернових	тис. га	1634	1436	1162	1038	12784	11640	12351
у т. ч. рису	-//-	1233	1244	1072	950	23	25	21
Виробництво зерна всього	млн тонн	5065	6309	5591	4732	47256	23248	28555
у т. ч. пшениці	-//-	92	1	2	5	30374	10197	13900
кукурудзи	-//-	154	120	64	55	4737	3848	7400
рису	-//-	4000	5606	5291	4408	76	58	70
Імпорт зерна всього:	-//-	6738	9842	12085	12135	2130	780	475
у т. ч. пшениці	-//-	2095	4206	3127	3000	910	686	350
кукурудзи	-//-	2318	5571	8728	8800	400	26	0
рису	-//-	2292	2	84	265	70	47	75

України, країн, ідентичних за кількістю населення та різних за розвитком економіки. Республіка Корея з відсталого колонії та зруйнованої війнами економіки вийшла на рівень передових країн світу, а Україна, навпаки, за відсутності стратегій розвитку економіки та національної ідеї суспільства опинилася на найнижчих щаблях розвитку економічних систем, особливо це стосується селянства.

Власні та дослідницькі спостереження показують, що селянин в Республіці Корея не кинутий напризволяще. Він уведений в інтеграційне середовище від виробника до споживача.

Великотоварне виробництво, як правило, захищене інтеграційними процесами через гуртові й роздрібні ринки, представництвом в різних урядових і напівурядових організаціях, наявністю державного капіталу. Держава або започатковує бізнесові структури, а потім передає в приватні організації (наприклад, гуртовий сільськогосподарський ринок у Сеу-

лі), або модернізує за власний кошт і знову передає в приватний бізнес.

Присутність держави через акціонований капітал дає змогу вивчати економічні процеси в ринковому середовищі та впливати на них, вчасно запобігати корумпованості та нечесному бізнесу.

Інтеграційні процеси з виробництва свинини наведено на рис. 1.

У корпорацію входить переробне підприємство із закінченим циклом — забійний цех, первинна та вторинна переробка туш, яка закінчується розфасовкою готової продукції або переробкою та виготовленням продукції для реалізації її в роздрібній торгівлі; комбікормовий завод, який виготовляє комбікорми для різних вікових груп свиней; племрепродукторні господарства; ферми з вирощування свиней.

Функціонування корпорації починається з фермерства. Відгодівля свиней до 120 кг здійснюється протягом 180 днів. Потім сервісна служба забирає

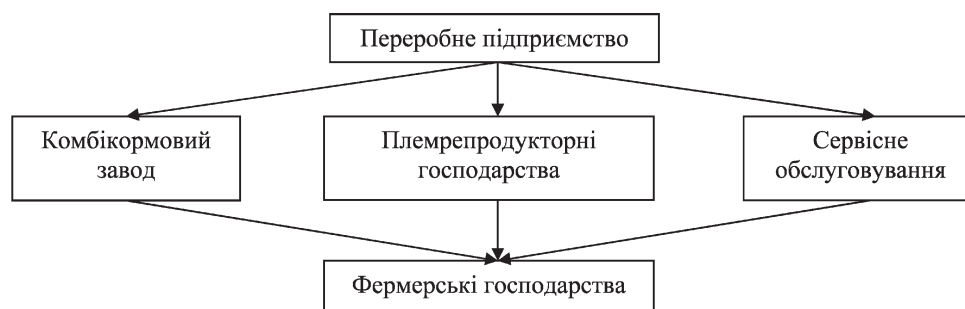

Рис. 1. Схема інтеграційних процесів в АПК Республіки Корея

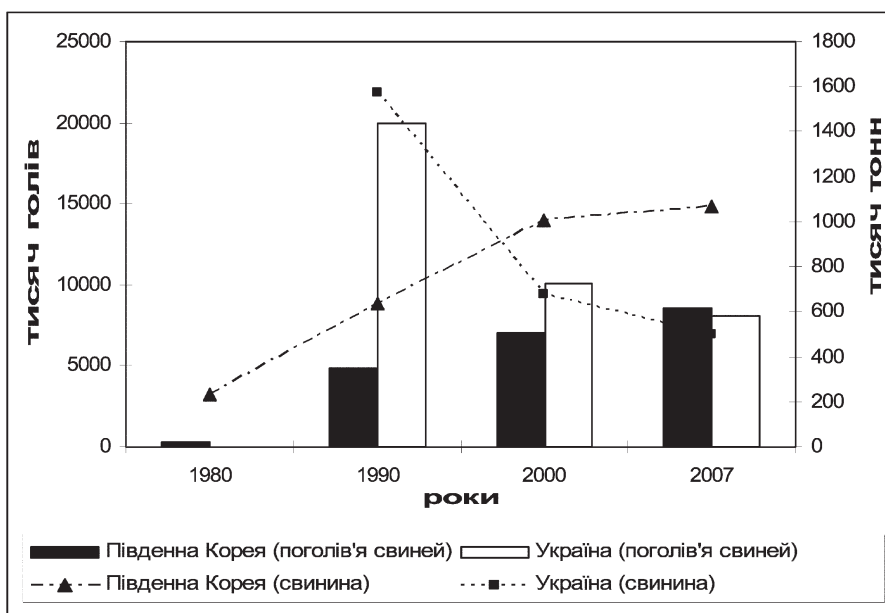

Рис. 2. Динаміка поголів'я свиней та виробництва свинини

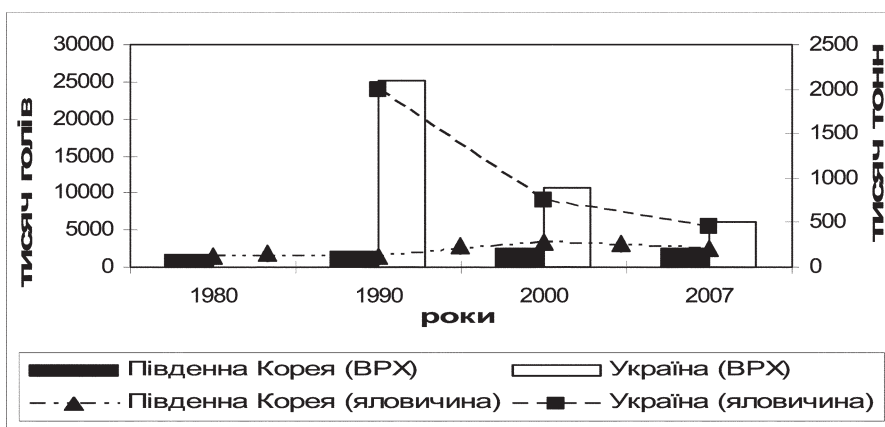

Рис. 3. Динаміка поголів'я великої рогатої худоби та виробництва яловичини

відгодованих свиней на м'ясокомбінат для забою та переробки. Витрати кормів на 1 кг приросту дорівнюють 2,75 кг. Ціна реалізації для фермера становить 3,3 дол. США за 1 кг живої ваги. Обслуговують ферму з поголів'ям 1400 свиней 2 працівники.

Особливістю розвитку АПК Республіки Корея є виробництво продукції тваринництва на імпортованих кормах. Проте ефективність підготовки кормів і технології їх згодовування дають змогу при одній і тій самій кількості виробляти продукції вдвічі більше ніж в Україні (рис. 2).

У 2007 році в Україні і Республіці Корея утримувалася майже однакова кількість свиней, у межах 8 млн голів, а свинини в Республіці Корея було вироблено вдвічі більше порівняно з Україною. Це свідчить про те, що без відновлення комбикормової промисловості в Україні, без впровадження сучасних технологій виробництва сільськогосподарської продукції про її ефективність і конкурентоспроможність годі говорити.

Якщо прослідкувати динаміку виробництва м'яса, молока та переробки зерна на нехарчові цілі в Україні, то кореляційна залежність сягає одиниці в бік збільшення з 1980 по 1990 роки та в бік спаду з 1991 року до цього часу. Аналогічні тенденції характерні для виробництва й інших видів сільськогосподарської продукції – молока, яловичини (рис. 3).

Насамкінець зазначимо, що програма перебування на корейсько-українському сільськогосподарському форумі передбачала відвідування суб'єктів господарювання в країні (за 300–400 км від Сеула). У сільській місцевості кожний клаптик землі до самої будівлі засіяний рисом, або вирощуються овочі в парникових і плівкових теплицях. Будинки одноповерхові, за розмірами нагадують наші старі дачі, а таких будинків, які будуються навколо м. Києва та інших великих міст України, так і не судилося побачити.

СТРАТЕГІЯ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКІВ НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ

Проблема дохідності суб'єктів господарювання агропромислового виробництва була, є і залишається на майбутнє корінною, адже наслідки її розв'язування за умов світового ринкового середовища зумовлюють ситуацію «бути чи не бути».

Прибуток за своєю природою є продуктом розумової управлінської праці керівників, спеціалістів і повноважних органів, суб'єктів господарювання на землі. Проте головна роль у цій справі належить вичому керівництву.

Виходячи з цієї концептуальної позиції, є підстави стверджувати, що за однакових умов зовнішнього середовища та внутрішніх змінних організації дохідність знаходиться в прямо пропорційному корелятивному зв'язку з професійними якостями і компетентністю керівника. Отже, гасло «кадри вирішують все» залишається в силі й дотепер, бо його істинність наочно підтверджується практикою, особливо за сучасної кризової ситуації в агропромисловому виробництві.

За матеріалами спостережень професора В. Нелепа, 10–15 % аграрних підприємств у всьому несприятливих економічних умовах господарюють рентабельно, завдякуючи кваліфікованому менеджменту [1].

У дні презентації німецько-українського аграрного проекту розвитку сільського господарства, що відбулася у Вінниці, німецькі фахівці-економісти наголошували на тому, що «ні чорноземи, ні наявність у господарствах великої рогатої худоби, а освіта і рівень менеджменту є тими критичними ресурсами, які визначають майбутнє підприємства» [2].

Нині, коли йдеться про постіндустріальний період розвитку суспільного життя, формування керівників на рівні вимог сучасного менеджменту здійснюється шляхом «спроб і помилок» у процесі практичної роботи фахівців переважно технологічного профілю, тобто контингенту без належної менеджерської підготовки. Підставою для такого твердження є те, що в робочому навчальному плані напрямку «Агрономія» ОКР «Бакалавр» Національ-

ного університету біотехнологій і природокористування України із загального обсягу навчального часу, відведеного на вивчення дисциплін — 6948 год, частка дисциплін економічного циклу становить 540 год, або 7,8 %, у тому числі з менеджменту — лише 90 год, або 1,3 %. На підготовку магістрів за спеціальністю «Агрономія» передбачено тільки 2304 год навчальних занять, у тому числі лише 108 годин з економіки підприємств, що становить 4,7 %, і жодної години з менеджменту.

Способом анкетного опитування 1234 головних спеціалістів технологічного профілю сільськогосподарських підприємств Вінницької області виявлено, що вони лише близько 50 % часу й енергії витрачають на технологічне забезпечення виробництва, а решту — на справи управлінського змісту, переважно на ділові контакти з конкретними працівниками, з якими їх пов'язують горизонтальні та вертикальні посадові стосунки. За такої ситуації поповнювати дефіцит знань і умінь з менеджменту молодих спеціалістів, а в майбутньому — керівників підприємств у практиці покликана інтуїція.

Класик сучасного менеджменту П. Друкер у праці «Завдання менеджменту в ХХІ столітті» застерігає цивілізований світ від того, що «дні так званих «інтуїтивних» менеджерів скінчились». Ефективне, прибуткове управління підприємствами, на його думку, можливе на основі гармонійного поєднання «організованих знань і систематичного аналізу особистої практичної діяльності» [3].

Сучасник, однодумець і послідовник класика наукового менеджменту Ф. Тейлора К. Адамецькі стверджує: «Сьогодні кожна розсудлива людина розуміє, що машиною, наприклад, автомобілем добре управляти може лише автомобіліст, який досконало знає механізм, володіє відповідними здібностями, потрібними для управління машиною, має досвід і знання. Хіба власнику автомобіля приходить коли-небудь в голову думка, що сам факт володіння автомобілем є вже достатньою кваліфікацією для управління автомобілем?» [4]. Аналогічно до цієї управлінської логіки володіння

землею і майном, які отримали селяни в результаті аграрної реформи, не є підставою для раціонального управління ресурсами в процесі виробництва. До того ж виробничі ресурси є набагато складнішим об'єктом управління, ніж автомобіль.

К. Адамецькі стверджував, що «... єдиним засобом прискорити прогрес з цієї точки зору є підготовка нових людей, які вмітимуть мислити категоріями науки управління, володіти відповідними здібностями» [4].

На надзвичайній актуальності, по-перше, підвищення кваліфікації рівня керівників і, по-друге, психологічної переорієнтації щодо самовдосконалення на основі новітніх досягнень науки про управління, менеджерів і їхню працю наголошує академік В. Юрчишин [5].

Прикро констатувати, що, незважаючи на значні теоретичні надбання з високої місії керівників і об'єктивної необхідності їх підготовки, в системі аграрної освіти ця справа сьогодні поставлена гірше, ніж було за радянських часів. Проблема компетентного керівника як головного чинника в справі забезпечення дохідності агропромислового виробництва є об'єктивною, а тому потребує свого розв'язування в контексті аграрної політики держави. Проблема багатопланова, одним з її елементів є підготовка резерву керівників нової генерації, починаючи зі студентської лави. Саме початок пошуку й підготовка високофахових керівників з контингенту тієї частини студентської молоді, якій генетично притаманні лідерські якості, може стати вагомим внеском у стратегію підвищення рівня керівництва. Використовуючи сучасні методики, серед студентів випускних курсів технологічних спеціальностей слід відбирати на початку навчального року осіб з лідерськими якостями (частка таких студентів становить 10–15 %). З них формувати навчальні групи чисельністю 10–12 осіб для вивчення дисциплін менеджментського циклу за спеціальним навчальним планом, який би не справляв негативного впливу на виконання робіт з навчального плану за фахом. Студенти, які успішно пройдуть відповідну атестацію і працюють за фахом, отримують завдання для виконання практичних робіт з менеджменту

протягом календарного року, після чого звітують в університеті й проходять чергову атестацію.

На третьому курсі навчання передбачається ґрунтовне опрацювання управлінської проблеми за вибором студента й специфіки сфери його практичної діяльності з підготовкою випускної роботи. Такі роботи мають виконуватись на замовлення керівництва суб'єкта господарювання. Успішний захист випускної роботи і складання кваліфікаційного іспиту буде підставою для отримання слухачами свідоцтва про поглиблену менеджерську підготовку. Додатком до нього має бути спеціальний офіційний лист на адресу місцевих державних органів управління з рекомендацією про зарахування випускників до резерву керівників. Регіональним і місцевим органам Міністерства аграрної політики України слід вести спеціальний облік такого резерву та сприяти його діловій кар'єрі.

Висновок. Реалізація проекту підготовки резерву керівників нової генерації на базі закладів післядипломної освіти аграрних ВНЗ IV рівня акредитації дасть змогу щорічно готувати 700–1000 кандидатів на посади менеджерів для підприємств аграрно-продовольчої сфери економіки України. Для цього йому слід надати державного статусу з відповідним бюджетним фінансуванням. Інвестиції, що будуть вкладені в підготовку керівників, у програмі державної підтримки дохідності агропромислового виробництва в майбутньому гарантуватимуть їх окупність.

Список літератури

1. Нелеп В.М. Перспективи розвитку реструктуризованих аграрних підприємств / Нелеп В. М. // Проблеми формування ринкової економіки [спец. випуск]. — К.: КНЕУ, 2000. — 420 с. [С. 42–50].
2. Дні німецько-українського аграрного проекту // Пропозиція. — 2000. — № 8–9. — С. 23.
3. Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке : пер. с англ. / Друкер П. — М.: Вильямс, 2003. — 272 с.
4. Адамецькі К. О науке организации : пер. с польск. // Избранные произведения. — М.: Экономика, 1972. — 190 с.
5. Юрчишин В.В. До проблеми кадрового забезпечення реформування аграрних відносин / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. — 1998. — № 6. — С. 76 — 82.

МАТЕРІАЛЬНЕ ТА МОРАЛЬНЕ СТИМУЛЮВАННЯ В РИНКОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Загострення соціально-економічної ситуації в країні з переходом її у глибоку кризу зумовило невідкладність вирішення низки проблем, які донедавна недооцінювалися або вирішувалися на застарілих вихідних позиціях. Однією з них є проблема стимулювання працівників у ринкових умовах господарювання, зокрема в сільськогосподарському виробництві, без ефективного вирішення якої неможливий вихід із кризового стану. Адже серед факторів сільськогосподарського виробництва (праця, земельні ресурси, засоби і предмети праці та ін.) вирішальне значення належить трудовій діяльності людини. Саме від вирішення проблеми стимулювання аграрної праці значною мірою залежать характер, глибина, строки та ефективність розв'язання багатьох економічних завдань. Поки селянин не відчує особистого достатку, він не підтримає жодних реформ на будь-якому рівні.

Сучасне українське село характеризується послабленням трудової мотивації працівників, деформацією та руйнуванням трудових цінностей, зниженням трудової дисципліни, незацікавленістю працівників у розвитку професійного рівня й наростання трудової апатії. Основними проблемами, що вимагають розв'язання, є подолання загальної тенденції до уповільнення економічного зростання, зупинення спаду виробництва, а також припинення неефективного використання ресурсів. Необхідні такі ринкові економічні механізми, які б ставили за мету досягнення високих кінцевих результатів за умов суворого дотримання технологічних вимог і строків виконання робіт, ефективного використання ресурсів виробництва, підвищення кваліфікації працівників. Дослідженням і пошуком таких механізмів займалися О. Аврамчук, В. Вітвіцький, Й. Завадський, О. Гастєв, О. Балан, А. Морпа, П. Друкер та ін.

З огляду на вищезазначені вимоги постає необхідність розробки напрямів удосконалення морального та матеріального стимулювання: вибір оптимальних систем оплати праці та їх взаємозв'язок із кінцевими результатами, використання факторів нематеріального впливу, надання працівникам соціальних пільг та гарантій тощо.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних і практичних аспектів матеріального й морального стимулювання сільськогосподарських працівників в умовах становлення ринкових відносин.

Основним видом матеріального стимулювання на будь-якому сучасному підприємстві є заробітна плата. В її структуру входять базові ставки (основна зарплата), преміальні та інші видатки (додаткова зарплата).

У сільськогосподарських підприємствах застосовується відрядно-преміальна система оплати праці. Для працівників, зайнятих безпосередньо виробництвом сільськогосподарської продукції, заробітна плата встановлюється за тарифною сіткою за обсяг виконаних робіт, а для допоміжних працівників використовується непряма відрядна оплата праці. Оплата праці керівників, інженерно-технічних робітників, спеціалістів і службовців провадиться за місячними посадовими окладами. Таким чином, застосування традиційних мотивів і стимулів при оплаті праці не завжди є ефективним. Тому одним з основних завдань керівника є вироблення ефективної мотиваційної системи, яка сприятиме активній і продуктивній діяльності персоналу для досягнення визначених завдань.

Побудова ефективної системи винагород має орієнтуватися на пріоритет стратегічних завдань, таких як зміцнення стратегічного потенціалу фірми за рахунок формування додаткових інвестиційних ресурсів, пошук нових стратегічних зон господарювання, посилення зовнішньої та внутрішньої гнучкості виробничого апарату фірми, розвиток стратегічних маркетингових досліджень, реалізація програм підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу тощо. Орієнтація системи стимулів на пріоритет визначених завдань означає, що дохід працівників, які формують мету та основні завдання діяльності фірми, виробляють засоби їх досягнення, повинен залежати від ефективності саме цього виду діяльності.

Система стимулів для кожної категорії працюючих пов'язується з участю в прибутках, просуванням по службі, наданням різних соціальних пільг тощо. По суті, система винагород є еквівалентом до статусу

су та офіційного визнання конкретних працівників. Слід пам'ятати, що ефективність мотивації залежить від можливостей реалізації індивідуального підходу до формування системи винагород різних категорій працюючих (а також і в межах окремих категорій персоналу).

На сучасному етапі спеціалістами в галузі менеджменту розроблено кілька систем преміювання працівників залежно від рівня ефективності їх трудової діяльності, які при детальному вивченні та пристосуванні до умов господарювання можуть бути запроваджені у вітчизняних аграрних підприємствах. Наприклад, система «Іпрошеар» як основу для преміювання використовує зниження трудомісткості виробленої продукції. Її застосування передбачає початкове визначення базового нормативу витрат людино-годин робочого часу, потрібного для виробництва одиниці продукції. Потім фактична кількість людино-годин робочого часу, витраченого на випуск одиниці продукції в поточному році, порівнюється з базовим нормативом. Якщо фактична трудомісткість менша базового нормативу, працівникам виплачується премія. При цьому нормативи слід переглядати при суттєвому підвищенні технічного рівня виробництва, впровадженні нових технологій, застосуванні нового обладнання. Успішне застосування такої системи залежатиме від того, наскільки ретельно фіксуються та контролюються досягнуті показники, тобто від рівня організації праці не тільки безпосередніх виконавців, а й працівників апарату управління.

Ще однією ефективною системою матеріального стимулювання є система «Скенлона». Вона застосовується на тих підприємствах або виробничих підрозділах, де багато ручної роботи. Система побудована на розподілі між підприємством і працівниками економії витрат на заробітну плату, отриманої в результаті підвищення продуктивності праці, а конкретно виробітку на одного працівника. При цьому спочатку визначають частку фонду заробітної плати у вартості реалізованої продукції. Якщо фактична частка заробітної плати у вартості продукції менша запланованої, то сума економії, яка підлягає розподілу, визначається як різниця між нормативним і фактичним співвідношенням

Система «Ракера» заснована на преміюванні працівників за збільшення обсягу умовно чистої продукції в розрахунку на одну грошову одиницю заробітної плати. Передумовою реалізації цієї системи є кількісний аналіз обсягу умовно чистої продукції, а також розрахунок індексу її зростання. Система передбачає встановлення «стандарту Ракера» — частки заробітної плати в обсязі умовно чистої продукції. Він визначається як середня величина за ряд років. Підвищення продуктивності праці стимулюється на основі скорочення частки

заробітної плати в обсязі умовно чистої продукції. Якщо в компанії підвищується продуктивність праці, то частка фактичної заробітної плати в обсязі умовно чистої продукції буде меншою, ніж «стандарт Ракера». Обсяг преміального фонду визначається так:

а) фактичний обсяг умовно чистої продукції множать на «стандарт Ракера»;

б) від отриманої величини віднімають фактично виплачений обсяг заробітної плати;

в) різниця є часткою прибутку, одержаного за рахунок підвищення ефективності виробництва.

Розглянута система може бути ефективно реалізована на підприємствах капіталомістких галузей.

Висновки. За наявності багатьох модифікацій систем участі персоналу в прибутках компанії головне у вирішенні питання матеріального та морального стимулювання — це правильний вибір способу управління процесом праці, а саме: формування преміальних фондів повинно базуватися на тих показниках, які реально залежать від результатів праці персоналу, система участі в прибутках має бути узгодженою із системою участі персоналу в управлінні організацією тощо.

Отже, керівництву та працівникам сучасних підприємств слід проаналізувати його сильні та слабкі сторони. З боку працівників повинно бути прагнення краще працювати, сумлінно ставитися до своїх обов'язків, колективної та особистої відповідальності за результати роботи, а також переконання, що їх праця приносить користь, в першу чергу їм особисто.

Керівництву варто приділити увагу тому, щоб норми праці відповідали досягнутому технічному та технологічному рівню розвитку господарства, для чого слід періодично їх переглядати та коригувати, встановити постійний контроль за виробничим процесом, інформувати працівників про рівень досягнень та спрямовувати їх роботу в тому напрямі, де можна відчутти позитивні зміни з меншими витратами та з більшою користю як для виробництва, так і для особистого добробуту колективу. Тільки спільна взаємодія може зробити дієвою існуючу або проектну систему як матеріального, так і морального стимулювання.

Список літератури

1. Кирхлер Э. Мотивация в организациях / Э. Кирхлер, К. Родлер. — Х. : Гуманитарный центр, 2003. — 246 с.
2. Колот А. М. Мотивация персонала / Колот А. М. — К. : КНЕУ, 2005. — 186 с.
3. Сладкевич В. П. Мотивационный менеджмент / Сладкевич В. П. — К. : МАУП, 2001. — 148 с.
4. Колот А. М. Мотивация, стимулирование и оценка персонала : навч. посіб. / Колот А. М. — К. : КНЕУ, 1998. — 224 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ У СФЕРІ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Економічні трансформації господарського комплексу України зумовили радикальні зміни у структурі виробництва та територіальній організації сільського господарства, глибокі соціально-економічні деформації на селі. На тлі розпаду економічного простору СРСР формувалися виробничі елементи ринкового господарства країни, її аграрної сфери. Водночас утворювалася специфічна ринкова інфраструктура — мережі накопичення та передачі даних, біржові утворення, підприємства з надання консультативних послуг тощо.

Більшість агропідприємств, заснованих на державній формі власності, пройшли етапи корпоратизації та приватизації державного майна й увійшли до ринкової системи, але доцільність цього дотепер становить предмет наукових дискусій [1]. Форма ведення господарства, що ґрунтується на засадах підприємницької діяльності, поряд із традиційними ризиками аграрного виробництва виявляє нові, сутність яких викликана власне ринковим походженням елементів територіальної організації [2]. Тому до системного аналізу виробничих ризиків в АПК необхідно додати чинники ринкового походження: вплив конкуренції, трансфери права власності на засоби виробництва тощо.

Ринкові умови функціонування агропідприємств вплинули на систему державного управління, структуру виробництва та фінансові показники [3]. Посилюється конкурентне навантаження на сільгоспвиробника під впливом зовнішніх факторів [4]. Територіальна організація сільського господарства України та господарський механізм великою мірою спираються на підприємницьку ініціативу [5]. Поєднання виробництва з методами наукового аналізу дає змогу класифікувати джерела і види ризиків, розробляти адекватні математичні моделі, які б відповідали особливостям предмета праці та структурі суспільних відносин в АПК [6; 7].

Метою статті є розробка й обґрунтування методології обліку підприємницького ризику, яка враховує ринкову складову аграрного виробництва шляхом трансформації результатів господарської діяльності у фінансові показники.

Функціонування підприємств агропромислового комплексу відбувається в статусі підприємницької діяльності [5]. Тому підприємницький ризик стає невід'ємним складником сільськогосподарського виробництва, а його ототожнення в показниках доходу, витрат, фінансового результату (ефективності) віддзеркалює сутність економічних процесів в аграрній сфері.

Сучасне трактування термінів «підприємництво» та «ризик» відображає практику господарювання і суб'єктивне сприйняття цих термінів з боку дослідників. Наприклад, навчальна література розглядає підприємництво як процес, тобто «цілеспрямовану діяльність, націлену на задоволення потреб суб'єктів ринку, одержання певного обсягу прибутку» [8]. Закон України «Про підприємництво» містить таке тлумачення: «підприємництво — це самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг та заняття торгівлею з метою отримання прибутку» [5].

Зустрічаються різні трактування ризику. Для прикладу, це небезпека отримання обсягу прибутку, менше запланованого, або прямих втрат через об'єктивно обумовлену невизначеність результату. Ризик розглядається як невід'ємний елемент ринкової економіки, що виникає у будь-яких підприємницьких відносинах та є наслідком виконання певних вольових дій з боку агентів ринку. Проте в аграрному виробництві досить часто ризик зумовлений впливом події або бездіяльністю суб'єкта. Слід акцентувати увагу на комплексності підприємницького ризику в АПК, що припускає множинність показників (характеристик, індикаторів тощо) для оцінки його сутності, їхній тісний взаємозв'язок і діалектичне оновлення.

Відомі прийоми оцінки й вимірювання ризику відрізняються суб'єктивним підходом авторів до визначення його сутності та властивостей, зокрема, межі економічної невизначеності у взаємодії суб'єктів, граничної свободи вибору дій у ринковому середовищі. Згідно з такими прийомами будуватимуться і відповідні моделювання ситуацій ризику в АПК [9; 10]. Практика аграрного виробництва містить значну частку невизначеності внаслідок змін у зовнішньому середовищі, в розподілі результатів праці. Тому джерелом ризику стає невизначеність результатів сільського господарства, непередбачуваність аграрного ринку.

Для досягнення поставлених цілей підприємницькі організації обирають об'єкт своєї діяльності, а також взаємодіють між собою у різних формах та з обраним об'єктом, внаслідок чого виникає невизначеність очікуваних результатів від об'єкта підприємництва, суперечності у відносинах між суб'єктами. У такій спосіб активізується процес підприємництва в цілому, досягається ефективніше використання переваг аграрного ринку. Водночас закладається основа для непропорційного задоволення економічних

інтересів, якщо розмір одержаного доходу виявляється меншим, ніж його очікуване значення. Для багатьох суб'єктів виникає небезпека не одержати взагалі очікуваний прибуток або опинитися в ситуації, коли необхідні додаткові витрати власних ресурсів для досягнення запланованого прибутку. Можливість розвитку подібного сценарію підприємницької діяльності характеризується як ризик, імовірність якого зростає в умовах інтеграції господарства до світових ринків.

Загальні ознаки підприємництва як способу господарювання в АПК такі: 1) самостійність вибору дій; 2) присутність ініціативи особи — підприємця, приватного господаря, орендодавця земельного паю тощо; 3) економічна заінтересованість у результатах діяльності незалежно від форми її оцінки. Тому стає методологічно важливим виділити ланку відтворювального циклу, яка дає змогу трансформувати властивості підприємницької діяльності в економічні показники аграрного виробництва.

Перехід до грошової оцінки або вимірювання в грошових одиницях послідовностей підприємницьких дій, що пов'язані з ризиком, здійснюється шляхом обліку витрат на виконання окремих дій. Діяльність (G) — сукупність цілеспрямованих дій, кроків, етапів, які вимагають від господарського суб'єкта витрат загальною вартістю (Z). Тоді у формалізованому вигляді послідовність підприємницьких дій загальною кількістю g матиме вигляд:

$$\text{діяльність} - G_p = \sum_{i=1}^n G_i, \quad (1)$$

яка обумовлює відповідні витрати ресурсів суб'єкта по кожній дії внаслідок здійснення витрат, тобто

$$\text{витрати} - V = \sum_{i=1}^n V_i. \quad (2)$$

Витрачаючи власні ресурси на об'єкті підприємства, господарський суб'єкт планує одержати прибуток від цього об'єкта — (P), розмір якого заздалегідь невідомий. Залежно від властивостей об'єкта підприємства і характеристик відтворювальних циклів різними можуть бути джерела отримання прибутку від об'єкта. Проте у всіх випадках розмір прибутку є заздалегідь обмеженим, а саме: прибуток може бути розподілений між суб'єктами господарських відносин за деякими правилами та у певних пропорціях (N — кількість господарюючих суб'єктів, що претендують на частину прибутку від підприємницької діяльності на об'єкті аграрної сфери).

$$\text{Прибуток} - P = \sum_{i=1}^m P_i. \quad (3)$$

Для кількісної оцінки неоднозначних і невизначених умов підприємницької діяльності традиційно використовують елементи теорії випадкових чисел. Випадкові або імовірнісні величини здебільшого здатні змодельовати господарську ситуацію, наприклад сезонні коливання цін.

Висновки. Методологія оцінки ризику в аграрних підприємствах включає наступні складники аналізу: виділення підприємницької дії як найпростішої ланки підприємницької діяльності або відтворення ресурсів;

виявлення кола економічних суб'єктів, які пов'язані інтересами з об'єктом підприємництва, а також прогнозування їх поведінки; виділення зон економічної невизначеності та вибір методики обліку складників ризику в економічних одиницях або вимірювання ризику безпосередньо в грошовому виразі; створення бази даних щодо складників ризику в економічних одиницях, її зберігання, забезпечення доступу до неї, її використання, у тому числі з комерційною метою.

Математичні моделі ризику базуються на імовірнісних характеристиках, невизначеності умов сільськогосподарської діяльності. При цьому важливо, щоб модель відтворювала переважно економічні показники підприємницької діяльності — прибуток, дохід, витрати, збиток, рентабельність. Отже, вимірювання ризику має здійснюватися в економічних показниках (грошовому виразі), якщо вдається відобразити розмаїття чинників аграрної сфери у фінансових або грошових одиницях. Йдеться про оцінку ризику — спосіб ототожнення економічної невизначеності та чинників ризику в будь-яких доступних і загальноприйнятих показниках, зокрема економічних. Тобто в структурі обліку ризику процедура його вимірювання стає складовою загального поняття «оцінка ризику».

Доцільним також є вивчення статистики ризиків із надання послуг за секторами аграрного виробництва, джерел їхнього виникнення, здатностей учасників аграрного ринку до забезпечення виміру власного ризику в економічних одиницях, ефективного використання даних.

Список літератури

1. Данилишин Б. М. Інвестиційна політика в Україні / Данилишин Б. М., Корецький М. Х., Дацій О. І. — Донецьк: Юго-Восток, ЛТД, 2006. — 292 с.
2. Чернюк Л. Г. Територіальна організація фінансового ринку України / Чернюк Л. Г., Кондрашихін А. Б., Качала Т. М. — Черкаси: Вертикаль, 2006. — 256 с.
3. Саблук П. Г. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період // Матер. Десятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 10—11 квітня 2008 р. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 45 с.
4. Кваша С. Вступ до СОТ: перспективи для аграрної економіки / С. Кваша, О. Жемойда — К.: ІАЕ, 2008. — 30 с.
5. Про підприємництво: Закон України // Відомості Верховної Ради. — 1991. — № 14 — Ст. 168.
6. Кондрашихін А. Б. Дослідження регіональних інвестиційно-фінансових утворень аграрного ринку / Кондрашихін А. Б. // Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку: редкол.: П. Г. Саблук та ін. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 582 с. [С. 301—306]
7. Мармуль Л. О. Підвищення дохідності фермерських господарств в Україні / Мармуль Л. О. // Матер. Десятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 10—11 квітня 2008 року. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008.
8. Івченко І. Ю. Економічні ризики: навч. посіб. / Івченко І. Ю. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 304 с.
9. Кондрашихін А. Б. Оцінка ризиків інвестування на ринку цінних паперів / Кондрашихін А. Б. — Севастополь: РИБЕСТ, 2002. — 324 с.
10. Попрозман Н. В. Методологія економічного ризику в умовах ринку / Н. В. Попрозман // Економіка АПК. — 2003. — № 5. — С. 81—85.

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РИЗИКОМ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР: СВІТОВИЙ ДОСВІД

Ризики корпоративного управління мають величезний вплив на економіку України. У структурі великих фінансових і промислових корпорацій світу підрозділи з управління ризиками є обов'язковими елементами, що забезпечують безпеку та ефективність виробництва. Українські компанії намагаються перетворити ризик-менеджмент на допоміжну функцію, обмежуються ідентифікацією та ранжуванням ризиків, не приділяючи достатньої уваги аналізу й опрацюванню стратегії. У більшості вітчизняних фірм (особливо в АПК) немає компетентних спеціалістів у галузі ризикології. Таким чином, система управління ризиками в Україні потребує вдосконалення.

Серед дослідників ризику слід виділити таких учених як А. Альгін, Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, О. Моргенштейн, Ф. Найт, Дж. Нейман, Дж. Бароне-Адезі, Т. Боллерслев, К. Гіаннопоулос, Р. Енгель. Проте питання управління економічним ризиком в корпоративному секторі до цього часу залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є визначення механізмів управління економічним ризиком у корпоративному середовищі, методологічну основу якого становлять концепції вітчизняних та іноземних економістів.

Починаючи з другої половини ХХ ст. розвиток економік розвинутих країн світу набуває інноваційного характеру, що значною мірою базується на венчурному капіталі. Безумовним лідером у формуванні венчурного бізнесу та використанні його послуг для активізації розвитку новітніх технологій, інноваційних конкурентоспроможних продуктів є США. У країнах Західної Європи він інтенсивно використовується в традиційних галузях економіки з помірним інноваційним потенціалом.

Зарубіжний досвід з питань розвитку венчурного бізнесу для України може бути корисний в таких напрямках [5]:

досвід США в організації внутрішньокорпоративних венчурних структур;

досвід Канади по залученню заощаджень населення для участі у венчурному бізнесі;

досвід Росії у питаннях створення нормативно-правової бази.

Управління ризиком у корпоративному середовищі за своєю природою більш складне, ніж у фі-

нансовій діяльності (торгова, інвестиційна функції), оскільки компанії мають як нехеджовані ділові ризики (що стосуються виробів і послуг, вироблених ними), так і хеджовані ринкові ризики (наприклад, валютний, процентної ставки, вплив курсу акцій). Якщо фінансові менеджери (наприклад, трейдери, які управляють портфельними інвестиціями) схильні управляти вартістю активів і зобов'язань, то корпоративні менеджери віддають перевагу таким факторам як зростання і нестабільність фінансових результатів корпорації (дохід, грошові потоки). Порівняно з фінансовими установами, що одержують операційний прибуток шляхом діяльності з ризиковими короткостроковими позиціями, корпорації менш чутливі до щоденних коливань на ринку і зосереджуються на щомісячних і щоквартальних змінах доходу при оцінюванні діяльності фірми.

Багато транснаціональних корпорацій нині мають власні системи оцінки ризиків і вибору методів захисту, які залежать від характеру діяльності та економічної стратегії, організаційної структури, складу активів і пасивів інституту. Для великих ТНК зі значним обсягом міжнародних операцій актуальним є питання централізації управління ризиком на рівні всієї корпорації. Управління ризиком полягає у виборі однієї з кількох варіантів стратегій. Більшість корпорацій і банків віддають перевагу проведенню селективного управління ризиком, тобто страхуванню лише такого ризику, імовірність якого досить велика. Частина ризику може бути прийнята корпорацією у сподіванні на прийнятний розвиток кон'юнктури — питання полягає лише у визначенні його рівня і оцінюванні вартості страхування. Після того як прийнято рішення про необхідність захисту, корпорація обирає відповідний метод управління ризиком. Ці методи в практиці ТНК прийнято поділяти на внутрішні та зовнішні. Перші — це заходи щодо запобігання виникнення ризику, тобто превентивного характеру. Другі — впливають головним чином не на процес виникнення ризику, а на його наслідки шляхом їх усунення. І внутрішні, і зовнішні методи можуть мати короткостроковий (тобто тактичний) або довгостроковий (стратегічний) характер. Усі зовнішні методи покликані передусім перенести ризик на інші установи, які виступають учасниками відповідних операцій. У повсякденній практиці зовнішні

та внутрішні методи управління ризиком часто комбінують для досягнення найбільшого ефекту.

З появою методології вимірювання ризику *Value-at-Risk* (VaR), вперше застосованої в 1990-х роках фінансовими установами для вимірювання потенційного впливу ринкового ризику на ринкову вартість портфелів фінансових інструментів, безліч компаній були зацікавлені у застосуванні концепції VaR в корпоративному середовищі. Результатом такої зацікавленості став розроблений західними спеціалістами підхід *Corporate Metrics Group* для корпоративного середовища, що надає методологію аналізу ринкового ризику, яка враховує діапазон зважених ринкових ризиків різних видів і тим самим розширює традиційні уявлення про ризикологію.

Corporate Metrics — це широкий набір визначень, методологій, масивів даних і програмного забезпечення для вимірювання ринкового ризику у корпоративному середовищі [2]. Пакет розробляється для приведення у відповідність прогнозів довгостроковим діловим циклам компанії і базується на доході й грошових потоках. *Corporate Metrics* розширює стандартні засоби аналізу, такі як аналіз чутливості, розглядаючи ризики в усіх можливих сценаріях; пропонує аналітичну структуру для ідентифікації ринкових ризиків, властивих корпораціям, через інтеграцію вимірювання ризиків в процесі планування і бюджетування; розглядає ключові положення процесу відображення співвідношення між змінами ринкових ставок і їх дією на фінансові результати; забезпечує пояснення різних методів для прогнозування ринкових ставок і цін на тривалий період з метою формування сценаріїв, необхідних для оцінки ризику; пояснює, як використовувати відображені дії і сценарії для розподілу фінансових результатів; дає загальні критерії оцінки ризику.

У Великобританії результатом спільної роботи провідних організацій, що займаються питаннями ризик — менеджменту (Асоціації Ризик Менеджменту і Страхування (AIRMIC), Інституту Ризик Менеджменту (IRM), Національного Форуму Ризик Менеджменту в Суспільному Секторі) стала розробка Стандартів управління ризиками (*Risk Management Standards*) [3]. Метою створення подібних стандартів було узгодження основних питань, які стосуються ризик-менеджменту, а саме: термінології, що використовується; процесу практичного застосування ризик-менеджменту; організаційної структури ризик-менеджменту. Розроблені стандарти засновані на оптимальних рішеннях різних організацій, що, відповідно, дає можливість їх широкого застосування. При розробці стандартів управління ризиками використовувалась термінологія Міжнародної Організації по Стандартизації ISO/IEC *Guide Risk Management*. Особливістю цього документа є відповідність принципів управління ризиками великої

корпорації основним вимогам ризик-менеджменту в сучасних умовах України.

Цікавою тенденцією в сучасному бізнесі є зближення ризик-менеджменту і внутрішнього аудиту. Ця тенденція була зафіксована в акті Сарбейнса-Окслі (*Sarbanes-Oxley Act, 2002, США*). На підтвердження цього факту комітет спонсорських організацій Комісії Тредвея — *Committee Sponsoring Organizations Treadway Commission (COSO)* розробив «Концептуальні основи внутрішнього контролю» для допомоги організаціям у проведенні оцінювання й удосконалення їх систем внутрішнього контролю. Крім того, COSO ініціював проєкт з розробки концептуальних основ управління ризиками для використання керівництвом компанії при оцінюванні системи управління ризиками. Для реалізації проєкту була залучена компанія *Pricewaterhouse Coopers*. Документ «Концептуальні основи управління ризиками організацій» не замінює «Концептуальні основи внутрішнього контролю», а продовжує розгляд питань внутрішнього контролю, при цьому акцент робиться на ширше поняття управління ризиками [6].

Надійним способом уникнути ризиків є власна система збору й аналізу інформації. Як зразок можна назвати систему *Due Diligence* (належної уваги), практиковану на Заході для збору даних про позиційного партнера.

Більшою мірою розповсюджені Інформаційні Системи Управління ризику (RMIS) — комп'ютеризовані системи, які забезпечують прийняття ефективних за вартістю рішень інформаційного управління навколо ключових процесів компанії, таких як оцінка, контроль та фінансування ризику [1].

Вартою уваги є система «Контур Корпорація. Фінансове управління» виробництва *Intersoft Lab* — комплексна автоматизована система управління компанією за принципом технологій «Сховище даних» (*Data Warehouse*), яка включає набір управлінських додатків для фінансового планування і бюджетування, трансфертного управління ресурсами, ведення управлінського обліку, підготовки звітності тощо [4]. Застосування системи, побудованої на основі «Сховища», дає змогу підвести єдину інформаційну і технологічну платформу для розрахунку різномірних ризиків. Перспективи розвитку системи управління ринковими ризиками на основі системи «Контур Корпорація. Фінансове управління» припускають створення динамічних зручних інтерфейсів введення прогнозованих операцій і моделювання стану ринку, розрахунків на їх основі майбутніх потоків платежів, а також оформлення Управлінських балансів і Звітів про прибутки і збитки.

Більшість російських компаній для розрахунку ризиків застосовує програмні продукти власної розробки. Найчастіше основою для створення таких

систем служать СУБД (*MS Access, Interbase*) і електронні таблиці (*MS Excel*). Рідше використовуються промислові платформи (*Oracle, MS SQL*). Необхідність власних розробок пов'язана, в основному, з відсутністю промислових систем із базовою функціональністю для комплексного розрахунку ризиків.

Для сучасного українського бізнесу актуальним є питання створення власних адекватних бізнесу систем управління ризиками, тому що існуючі іноземні засоби ризик-менеджменту, включаючи програмні продукти, розраховані на іншу кон'юнктуру, іншу корпоративну культуру, інший менталітет.

Висновки. Національна система управління ризиками (принаймні, стосовно операційних ризиків) зводиться до підтримки процесу страхування і надання інформації про збитки. Українському бізнесу потрібне використання професійних технологій ризик-менеджменту. Політика у сфері управління ризиками компанії повинна будуватися за принципом інтегрованого управління ризиками на корпоративному рівні і бути доступною для будь-якого співробітника. Грамотно побудована система управління ризиками підприємства дає можливість стабілізувати найважливіші стратегічні та тактичні показники діяльності, оптимізувати розміщення ресурсів, капіталу відповідно до оцінки ризиків, запобігти втратам, підготувати бізнес до дій в надзвичайній ситуації і підвищити репутацію компанії. Зовнішні

прояви успішного ризик-менеджменту, в свою чергу, позначаються на здешевленні програм страховок, на підвищенні кредитних рейтингів і зниженні вартості фінансування. Варто підкреслити, що управління ризиками — одна з основних функцій у сучасній системі корпоративного управління.

Список літератури

1. Duden, David and Geaglone, Peter. (2006) For Risk Managers — Enterprise Risk Systems Compared, Risk & Insurance Technology Magazine.
2. <http://www.riskmetrics.com>
3. Risk Management Standard: AIRMIC — The association of Insurance and Risk Managers, ALARM — The National Forum for Risk Management in the Public Sector, IRM — The Institute of Risk Management, 2002 // www.ferma-asso.org.
4. Ашкинадзе А. Использование системы Контур Корпорация. Финансовое управление для управления рыночными рисками / Ашкинадзе А. // Аналитический банковский журнал. — 2002. — № 11. — С. 17—24.
5. Долішня М.М. Обґрунтування напрямів підвищення ефективності управління процесами розвитку венчурного бізнесу в Україні / М. М. Долішня // Регіональні суспільні системи. — Вип. 3 (XLVII). — 2004. — С. 255—260.
6. Ричард М. Стейнберг. Управление рисками организаций. Интегрированная модель. Концептуальные основы / Ричард М. Стейнберг, Майлс И. Эй. Эверсон, Фрэнк Джей. Мартене, Люси И. Ноттингем. — М.: Департамент переводов. — 2004. — 214 с.

УДК 338.534

О.А. Саєнко,
аспірант,
ННЦ «Інститут землеробства УААН»

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Підприємство є ключовим елементом підприємницької діяльності, де поєднуються трудові, матеріальні й інформаційні ресурси, зароджуються внутрішні мотиви й формується стимул для розвитку інноваційної економіки. Для ефективного функціонування підприємства, галузі, регіону важливим є створення дієвого організаційно-економічного механізму. Окремі аспекти цієї проблеми (незалежно від галузевої специфіки) розроблені багатьма вітчизняними й іноземними вченими [2; 4; 5; 8; 10; 11]. Проте

питання щодо конкретних практичних шляхів підвищення ефективності підприємницької діяльності і функціонування галузевого й регіонального ринку в сучасних економічних умовах України потребують подальшого вивчення. Існує необхідність уточнення сутності поняття «організаційно-економічний механізм», оскільки при обговоренні цієї предметної сфери виникають проблеми однозначного тлумачення цього терміна, пояснення закономірностей його розвитку. Поглиблення й уточнення змісту цієї кате-

горії необхідне також для розробки дієвих напрямів удосконалення організаційно-економічного механізму підприємства з метою підвищення ефективності його функціонування.

Незважаючи на широке використання термінів «механізм», «господарський механізм» та «організаційно-економічний механізм», погляди на їх сутність мають значні розбіжності, а іноді й суперечності. До цього часу не існує єдиної методології дослідження цих категорій.

Будь який механізм — категорія історична. Його структура і зміст змінюються в процесі розвитку суспільного виробництва [12]. На різних етапах розвитку суспільства необхідним є адекватний їм механізм.

Питання пошуку змісту поняття «механізм» не є принципово новим. У Радянському Союзі поняття «господарський механізм» (ГМ) почало формуватися у 60-х роках. У 90-ті роки його зміст визначався трансформаційними процесами в економіці [5, с. 5].

Вагомий внесок у розроблення теорії господарського механізму зробили Л. Абалкін, П. Бунін, І. Лукінов, Б. Пасхавер, В. Андрійчук та ін. В умовах адміністративно-командної системи управління господарський механізм розглядався як складова частина системи управління народним господарством, тобто пронизував рівень держави, галузі, регіону, підприємства й охоплював сфери планування, стимулювання, організації.

Л. Абалкін визначає особливість господарського механізму в його відображенні конкретного кола процесів і явищ, що характерні для того або іншого об'єкта на певному етапі його розвитку, а також врахуванні економічної політики та безпосередньому її поєднанні з діяльністю щодо практичного використання економічних законів [2].

У період активного реформування економіки й трансформації механізмів господарювання створення організаційно-економічного механізму пов'язувалося з різними аспектами макро- та мікроекономічної моделі існування окремого підприємства, наприклад фінансового механізму, страхового та податкового механізму, економічного механізму, організаційного механізму; механізму управління [7; 9].

Оскільки на кожному етапі розвитку суспільство функціонує як система, тобто стійка взаємопов'язана і взаємообумовлена сукупність елементів, то, з точки зору історичного розгляду, суть господарського механізму відбиває притаманне йому вирішення проблеми адекватності його елементів та цілей.

Аналізуючи сукупність різноманітних тлумачень категорії господарського механізму, вважаємо за необхідне сформулювати власне бачення цього поняття, а саме: господарський механізм управління — це спосіб організації суспільного виробництва (на рівні підприємства, галузі, регіону в цілому) з притаманними йому відносинами, формами та методами

впливу, організаційною структурою виробництва й умовами залучення людей до праці; сукупність форм і методів взаємодії між суб'єктами господарювання з метою створення найбільш сприятливих умов і стимулів підвищення ефективності виробництва.

Можна виділити такі елементи (інструменти) господарського механізму, як: планування з системою його методів, форм і показників; організаційну структуру виробництва й управління; економічні, організаційні, правові, соціальні та інші методи управління.

Господарський механізм являє собою складну, багатопланову систему господарювання, що включає управління економікою як відокремлену функцію господарювання та виробничих відносин; різноманітність форм і методів господарювання, що розробляються й використовуються суб'єктом (органом управління) для свідомого цілеспрямованого впливу на економіку з метою її інтенсифікації й підвищення ефективності. Ця економічна категорія поєднує економічні, організаційні, правові та інші форми, методи, правила, норми господарювання в економічний механізм і організаційну структуру, а також використання цих правил для заохочення людей до праці.

Проте ці визначення актуальніші та вірогідні для конкретної ситуації за умов ефективного функціонування системи ситуаційного менеджменту підприємства. Тому найбільш суттєвими у визначенні механізму є система елементів, сукупність взаємовідносин між елементами, єдність законів, правил, методів, способів та інструментів управління з метою підвищення ефективності виробництва.

Сучасні дослідники зазвичай конкретизують об'єкт свого дослідження, тому нині механізм розглядається як господарський, ринковий, організаційний, економічний, фінансовий та ін. Наші дослідження стосуються необхідності диференціації категорій господарського та організаційного механізмів.

Зазначимо, що внаслідок неоднорідності елементів господарського механізму його можна розглядати як систему окремих механізмів — економічного, соціально-психологічного та організаційного.

В механізмі управління підприємством можливо виділити такі структурні елементи:

організаційний, який характеризує форму взаємозв'язків, відносну порівняність обсягів, якості, підпорядкованості параметрів системи на певному рівні управління, тобто адміністративні, ієрархічні відносини управління;

економічний, який характеризує внутрішню суть та якість взаємозв'язків, можливості, пропорційність параметрів витрачання ресурсів, висвітлює проблеми функціонування й розвитку підприємства та забезпечує певні кінцеві результати виробництва. Це ринкові, комерційні складники механізму, які спри-

яють розширенню виробництва, більш ефективному використанню ресурсів;

соціальний — зовнішніх і внутрішніх зв'язків, який є критерієм доцільності будь-яких управлінських рішень, внутрішнім стимулом, що спонукає до конкурентної боротьби, активного реагування та адаптації до зміни середовища, фактором впливу на всі інші підсистеми підприємства;

політичний, що забезпечує комунікаційність, міжнародний статус країни, захищеність прав людини, екологічність, тобто здатність зберігати необхідні умови для внутрішнього розвитку незалежно від внутрішніх і зовнішніх негараздів, заданий режим функціонування шляхом побудови раціональних організаційних зв'язків із зовнішнім середовищем, вибір партнерів, каналів товароруку, формування попиту та споживання завдяки діючій системі управління економікою країни.

Враховання системного підходу дає змогу створити цілісну систему відносин у складі організаційно-стійких та економічно-гнучких відносин для забезпечення цілеспрямованого зростання виробництва й можливості регулювання темпів і пропорцій структурних перетворень на всіх рівнях управління в напрямі зростання конкурентоспроможності підприємства і галузевого ринку в цілому.

Таким чином, комплексне визначення економічного механізму в основному збігається з визначеннями господарського механізму, але стосуються лише економічних складників. Доцільно зазначити, що економічний механізм діяльності підприємства — це ланцюг послідовних економічних явищ. Основою економічного механізму є ринковий механізм конкуренції і ціноутворення, відтворення факторів (самооплатності) та розвитку виробництва (самофінансування), які, в свою чергу, базуються на конкурентному середовищі, конкурентному статусі та конкурентних стратегіях учасників ринку.

Організаційний механізм — це система зв'язків між елементами підприємства, що виникають у динаміці. Їх можна розділити на лінійні зв'язки впливу на виконавців; функціональні зв'язки з виконання робіт підрозділами підприємства, міжфункціональні зв'язки інтеграції підприємства в систему. Організаційний механізм становить сукупність різноманітних за своєю природою конкретних організаційних елементів, управління якими забезпечує взаємодію і координацію підсистем підприємства, економічність та оперативність, ефективну діяльність підприємства в умовах швидких змін потреб суспільства і зовнішнього середовища. Раціональність структури значною мірою залежить від взаємозв'язків між ланками управління в процесі досягнення цілей.

Критерієм ефективності є ряд характеристик організаційного механізму: економічність процесу

взаємодії елементів системи управління; повнота інформації, що використовується в процесі прийняття рішень; схоронність і раціональна адресність інформації, що передається; оперативність прийняття рішень щодо вимог виробництва.

У визначеннях організаційного механізму завжди присутні економічні елементи; формування економічного визначення можливе лише за умови ефективного організаційного механізму управління діяльністю. Це свідчить про тісний взаємозв'язок між цими механізмами.

Організаційно-економічний механізм підприємства — це кількісна та якісна визначеність соціально-економічних взаємозв'язків і пропорцій між підсистемами підприємства, яка забезпечує прийняття управлінських рішень, впровадження їх у життя, єдність всіх економічних процесів і зв'язків для оптимального функціонування підприємства.

Вхідними елементами формування організаційно-економічного механізму є конкретний об'єкт і мета, тобто першим кроком буде узгодження зазначених елементів: формування категорій об'єкт—цілі. Для цього мета трансформується в завдання, в ознаку (критерій), на підставі чого роблять оцінку мети, тобто формують категорії цілі—критерії. Далі визначають фактори, на які необхідно впливати, щоб виконати ці завдання, тобто формуються категорії стратегія—фактори. Якщо необхідна сукупність факторів не може бути сформована, то уточнюються цілі та формуються нові категорії об'єкт—цілі, а потім знову формуються цілі—критерії і стратегія—фактори.

Формування структури організаційно-економічного механізму діяльності підприємства передбачає такі кроки: визначення об'єкта й формування мети управління; формування стратегії та методів управління; уточнення вибору реалізації управлінської діяльності; пошук зовнішніх конкурентних можливостей; раціональне використання дефіцитних ресурсів; підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Важливим складником організаційно-економічного механізму є функціональна узгодженість зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, здатність підтримувати їх взаємодію і стійку діяльність. Організаційно-економічний механізм забезпечує реалізацію експортного потенціалу підприємства як сукупності ресурсів і можливостей їх відтворення при виготовленні й збуті продукції, стійкий розвиток підприємства у конкретному правовому і змінному зовнішньому середовищі.

Комплексність методів впливу на різновекторні чинники зумовлює необхідність формування комплексного механізму забезпечення інтеграції і диференціації елементів і зв'язків для адаптивності й ефективності функціонування підприємства як відкритої системи.

Висновок. Проаналізувавши всі складники поняття «організаційно-економічний механізм», зазначимо, що це — система скоординованих економічних елементів (закономірностей, правил, методів, інструментів, форм) і зв'язків між ними, а також функцій управління цими елементами і зв'язками, які забезпечують ефективність діяльності (виробництва й реалізації продукції) підприємства в зовнішньому середовищі з орієнтацією на поставлені цілі.

Список літератури

1. Абалкин Л. И. Что такое хозяйственный механизм? / Абалкин Л. И. — М.: Мысль, 1980. — 80 с.
2. Бахрамов Ю. М. Организация внешнеэкономической деятельности. Особенности менеджмента: учеб. пособ. / Ю. М. Бахрамов, В. В. Глухов. — СПб.: Лань, 2000. — 448 с.
3. Вагина Е. Ю. Хозяйственный механизм: проблемы прошлого и настоящего / Е. Ю. Вагина, М. Г. Покидченко. — М.: Знание, 1990. — 64 с.
4. Волков О. И. Экономика предприятия (фирмы): учеб. — 3-е изд., перераб. и доп. / О. И. Волков, О. В. Девяткина. — М.: ИНФРА-М, 2002. — 600 с.
5. Герчикова И. Н. Менеджмент: [учеб.: 2-е изд., перераб. и доп.] / Герчикова И. Н. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1995. — 480 с.
6. Горфинкель В. Я. Экономика предприятия: [учеб. для вузов. 3-е изд., перераб. и доп.] / Горфинкель В. Я. — М.: ЮНИТИ, 2001. — 718 с.
7. Кашин В. Н. Хозяйственный механизм и эффективность промышленного производства / В. Н. Кашин, В. Я. Ионов. — М.: Наука, 1997. — 368 с.
8. Киреев А. П. Международная экономика: в 2-х ч.: ч. 1. Международная микроэкономика: Движение товаров и факторов производства: [учеб. пособ. для вузов]. — М.: Междунар. отношения, 2002. — 416 с.
9. Мочерный С. В. Экономическая теория: посіб. / Мочерный С. В. — К.: Академія, 2001. — 656 с.
10. Синецкий Б. И. Внешнеэкономические операции: организация и техника: учеб. — М.: Международные отношения, 1989. — 368 с.
11. Стровский Л. Е. Внешнеэкономическая деятельность предприятия: [учеб. для вузов] / Стровский Л. Е., Казанцев С. К., Паршина Е. А. — М.: Юнити, 1999. — 824 с.
12. Хозяйственный механизм производственного объединения / В. Ф. Палий, А. И. Бужинский, В. Д. Казикаев и др.]. — М.: Машиностроение, 1985. — 256 с.
13. Хозяйственный механизм управления экономикой СССР / [Бунич П. Г., Фомина Л. Л., Львов Д. С. и др.]; под ред. П. Г. Бунича. — М.: Экономика, 1991. — 316 с.

УДК 338.33:631.15

О.М. Цалко,
аспірант,

Житомирський національний агроекологічний університет

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ СТРАТЕГІЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У сучасних умовах становлення ринкових відносин надзвичайної актуальності набуває питання підвищення ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств, оскільки рівень їх розвитку та функціонування впливає на стан економіки, продовольчої безпеки країни, внутрішнього і зовнішнього ринків. Враховуючи складну й нестабільну ситуацію в сільському господарстві це питання, очевидно, є одним із найскладніших.

Розвиток науково-технічного прогресу, міжнародного співробітництва та вихід на світові аграрні ринки вимагає від сільськогосподарських товаровиробників нових підходів до організації своєї діяльності, а недостатність ресурсів держави для поліпшення економічної ситуації зумовлює усвідомлення ними необхідності перспективного планування господарської діяльності на мікрорівні з орієнтацією на власні сили, а саме: визначення тактики поведінки в економічному середовищі, формування певних

індикаторів зростання та розробки стратегій їх досягнення. Одним з ефективних способів посилення конкурентних переваг і забезпечення стабільного існування підприємств у динамічному середовищі може стати стратегія диверсифікації. Досвід застосування й управління диверсифікацією доводить, що її обгрунтована реалізація дає змогу підприємству досягти високої ефективності з низьким рівнем ризику.

Фундаментальні теоретичні положення стратегії диверсифікації в контексті стратегічного управління підприємством, збалансування асортиментного портфеля розроблені у працях відомих іноземних учених економістів — І. Ансоффа, Ф. Котлера, А. Томпсона, Т. Коно, А. Стрикленда, Г. Мінцберга, Б. Мільнера, П. Друкера. У вітчизняній економічній науці дослідження стратегії диверсифікації в різних галузях національного господарства ведуться досить активно. Зокрема, в аграрній сфері ними займаються

В. Андрійчук, М. Корінко, В. Борисова, Н. Маслак, М. Корецький та ін. Окремі аспекти диверсифікації в контексті відродження сільського господарства та становлення в ньому системи маркетингу досліджують М. Сахацький, І. Соловійов, О. Шпичак. Однак, зважаючи на багатогранність і складність даної проблеми, постає потреба у поглибленому її вивченні, обґрунтуванні можливих напрямів реалізації, висвітленні стратегічного змісту і значення диверсифікації в розвитку сільськогосподарських підприємств, що і є метою статті.

Диверсифікація для сільськогосподарських підприємств є відносно новим явищем. Більшість з них все ще мають тільки виробничу орієнтацію. Актуальність вивчення питання диверсифікації сільськогосподарських підприємств пов'язана з початком третього етапу їх реструктуризації, який виник спонтанно та здійснюється еволюційним шляхом без формального проголошення та юридичного супроводження. Результатом цього етапу є зосередження капіталу та агропромислового виробництва в одних центрах (одних руках) способом створення великих агропромислових формувань (АПФ) [2]. Одним із шляхів створення АПФ є диверсифікація сільськогосподарського виробництва. Необхідність впровадження диверсифікаційних процесів також зумовлена низкою чинників, зокрема, постійною зміною споживчого попиту на товари і послуги, посиленням конкурентної боротьби як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках, впровадженням досягнень науково-технічного прогресу, процесами екологізації підприємницької діяльності. Крім зовнішніх чинників існують і внутрішні мотиви, що стимулюють товаровиробників вдаватися до диверсифікаційних процесів, а саме: прагнення розширити сфери діяльності підприємства (на основі злиття, поглинання); можливість зниження ризиків вузькоспеціалізованого виробництва; недостатня завантаженість виробничих потужностей; наявність вільних інвестиційних ресурсів; розвиток організаційної культури підприємства.

У сучасній економічній літературі поняття «диверсифікація» розглядається неоднозначно. Аналіз наукових публікацій свідчить про наявність розбіжностей у трактуванні сутності диверсифікації та її напрямів, хоча присутні і дублювання окремих аспектів. «Економічна енциклопедія» трактує диверсифікацію (лат. *diversus* – різний, віддалений та *facere* – робити) як розширення номенклатури продукції, що її виробляють окремі фірми та об'єднання. Згідно з даним тлумаченням диверсифікація існує у двох основних формах: 1) розширення асортименту товарів, організація випуску нових видів продукції в межах «власної» галузі, тобто збільшення модифікацій певного виду товару, які задовольняють попит окремих груп споживачів; 2) вихід за межі основного

бізнесу, проникнення в нові галузі та сфери господарства (через створення нових підприємств, скуповування фірм або злиття з ними). Внаслідок цього відбувається перехід від односторонньої виробничої структури до багатoproфільного виробництва [5]. В сучасних умовах диверсифікація набуває глибшого значення і може бути визначена як урізноманітнення видів діяльності підприємства у виробничій, фінансовій та маркетинговій сферах [1]. За визначенням П. Канінського, диверсифікація – це протилежний процес спеціалізації виробництва, при якому в одному підприємстві поєднуються багато товарних галузей, інколи навіть не пов'язаних між собою [6].

Диверсифікацію виробництва розглядають також і як засіб управління фінансовими ризиками [3]. Це стосується й підприємств, які знаходяться на початковій стадії розвитку. В сільськогосподарських підприємствах ризиковість діяльності зумовлена можливістю зниження попиту на пропоновану продукцію, особливо в монопрофільних підприємствах, дохід яких залежить від реалізації одного виду продукції. Серед існуючих трактувань найбільш адаптованими до сучасних умов є визначення диверсифікації як: 1) інноваційного процесу різностороннього розвитку господарюючого суб'єкта шляхом перерозподілу ресурсів, проникнення в інші галузі виробництва та на ринки нових товарів і послуг з метою зниження ризиків та збільшення доходів [7]; 2) стратегії, яку вибирають підприємства, що прагнуть вижити, підвищити ефективність та знизити ризик за рахунок освоєння нових напрямів діяльності [8]; 3) елементу антикризового управління, який включає в себе як розширення асортименту виробленої продукції або спектра наданих послуг з допомогою нових технологій і технічних рішень, так і вихід за межі основної діяльності з метою забезпечення стабільних умов функціонування підприємства за рахунок, насамперед, внутрішніх резервів інноваційного розвитку [4].

Звичайно, головна мета диверсифікації може варіювати, що залежить не лише від цілей керівництва і бажань споживачів, а й від фінансового стану та можливостей підприємства. Для одних – стратегія диверсифікації стає способом створення умов для виживання й утримання підприємства на ринку (стратегія виживання, адаптації), для інших – це можливість збільшення темпів росту та завоювання нових ринкових сегментів (стратегія росту, маркетингу). Але, в будь-якому випадку, головна довгострокова мета диверсифікації спрямована на розвиток існуючого бізнесу.

У світовій практиці стратегія диверсифікації розглядається як стратегія розширеного збуту та вертикальної інтеграції. При цьому вертикальну інтеграцію іноді називають вертикальною диверсифікацією. Справедливим з цього приводу є пояснення відмін-

ності цих двох понять В. Андрійчука, який доводить, що вертикальна інтеграція в аграрній сфері має місце в тому випадку, якщо «сільськогосподарська сировина, вироблена агропромисловим формуванням, повністю направляється переробному підприємству цього формування у вигляді внутрішньофірмових поставок для виробництва кінцевої продукції». Якщо ж «несільськогосподарська компанія організовує сільськогосподарське виробництво не для подальшої переробки виробленої сільськогосподарської продукції, а з метою розподілу ризику» [2], тобто втрати прибутку в одних галузях компенсуються одержанням прибутку в інших, то в даному випадку розглядається диверсифікація бізнесу.

На наш погляд, більш точним та узагальненим для сільськогосподарських підприємств буде визначення диверсифікації як стратегії розвитку діяльності за межі основного бізнесу, що спрямована на завоювання нових ринкових сегментів і груп споживачів з метою зниження ризиків, розширення джерел надходження прибутків й отримання

позитивних економічного, соціального та синергетичного ефектів.

Таким чином, категорія «диверсифікація» не має однозначного трактування в аграрній сфері і по-різному визначається економістами, але у будь-якому випадку вона пов'язана з урізноманітненням діяльності підприємства та є об'єктивно необхідним процесом не лише для самих сільськогосподарських виробників та їх контрагентів, але і для держави та суспільства в цілому. Нами запропоновано схематичне зображення значення диверсифікаційних процесів сільськогосподарських підприємств для різних категорій суб'єктів (рис.).

Проблемним залишається питання узагальнення форм і напрямів диверсифікації через багатоваріантність підходів та різноманітність ознак, що використовуються при її дослідженні. Розробка та реалізація стратегії диверсифікації у сільському господарстві зумовлена специфікою даної галузі. До чинників, що значно впливають на вибір форм і напрямів стратегії диверсифікації, можна

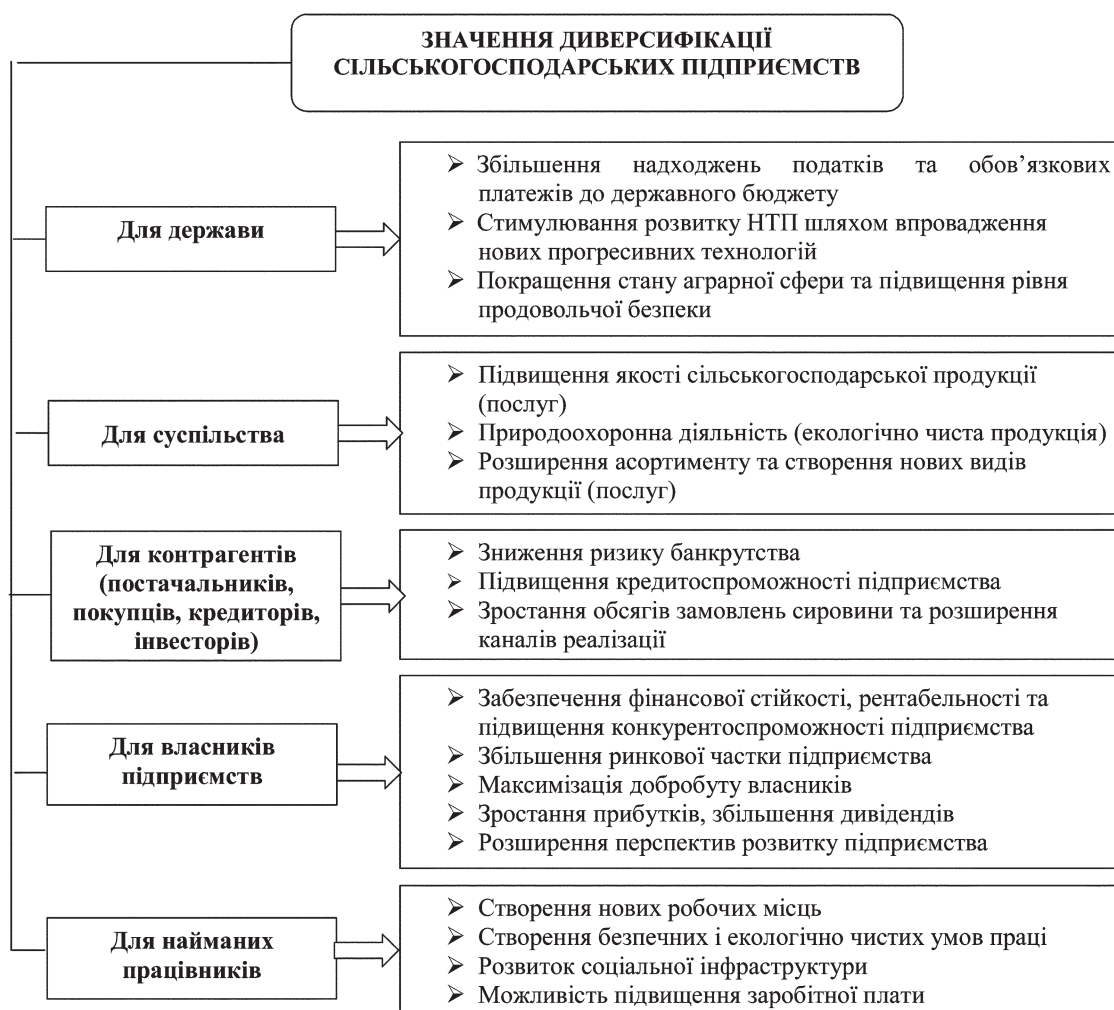

Рис. Значення диверсифікації сільськогосподарських підприємств для різних категорій суб'єктів

віднести: необхідність урахування екологічного фактора (випуск екологічно чистої продукції та поліпшення якості землі); обмеженість сільськогосподарських ресурсів та їх іммобільність, що значно зменшує кількість альтернативних варіантів при виборі видів діяльності; значна залежність від природно-кліматичних умов і сезонності виробництва; негативна економічна ситуація та недостатність інвестиційного потенціалу в галузі.

Враховуючи зазначені чинники, а також особливості аграрної сфери, на нашу думку, стратегія диверсифікації в сільськогосподарських підприємствах може бути реалізована в маркетинговому, фінансовому та виробничому напрямках. Маркетингова диверсифікація полягає у розширенні ринків збуту та каналів постачання підприємства, створенні власної торговельної мережі, урізноманітненні маркетингових важелів просування продукції. Фінансова диверсифікація заснована на урізноманітненні фінансової діяльності, яка досягається через здійснення підприємством різних видів коротко- і довгострокових фінансових вкладень [1]. Виробнича диверсифікація представлена галузевою (збільшення кількості галузей) та продуктово-асортиментною (розширення асортименту й номенклатури продукції, її модифікація).

Видами галузевої диверсифікації є горизонтальна та вертикальна диверсифікація. Горизонтальна диверсифікація може мати концентричну й конгломератну форми, тобто її реалізація передбачає створення нової продукції за існуючими технологіями і/або створення принципово нової продукції (послуг) [3]. У свою чергу, вертикальна диверсифікація поділяється на інтегровану та неінтегровану. Вертикально інтегрована диверсифікація має місце у випадку організації переробки сільськогосподарської продукції (сировини). Якщо галузі за межами стадії виробництва сільськогосподарської продукції технологічно не пов'язані з таким виробництвом, то розглядають вертикально неінтегровану диверсифікацію (розширення кола післяпродажного обслуговування — ремонт, сервіс, технічне обслуговування, виробництво будівельних матеріалів, транспортні послуги).

В сучасних умовах спостерігається одночасне співіснування процесів концентрації та комбінування виробництва, що залежить від багатьох факторів, насамперед від особливостей виробництва та стану ринку. Тому не можна однозначно стверджувати про необхідність формування єдиної моделі розвитку для сільськогосподарських підприємств. Кожне із них формує власну страте-

гію перспективної діяльності, обираючи найбільш доцільні інструменти її реалізації. Стратегія диверсифікації відкриває багато нових можливостей для сільськогосподарських виробників, зокрема переробки сільськогосподарської продукції, виробництва екологічно чистої, делікатесної продукції (грибів, ягід, меду), будівництва об'єктів власними силами, ремонту техніки, утилізації відходів, торгівлі, перевезення вантажів, надання різних видів послуг, інших видів діяльності. Крім вищезазначеного, великий потенціал має прямий продаж сільськогосподарської продукції, розвиток «зеленого» туризму та ін.

Висновки. Диверсифікація сільськогосподарського підприємства — це досить складне та багатоаспектне явище, що є важливим напрямом перспективної діяльності аграрного сектору. Вибір напрямку диверсифікації потребує глибокого аналізу, врахування не лише переваг і недоліків кожного з них, але і їх результативності та можливості реалізації саме на даному підприємстві. В подальших дослідженнях планується детальніше дослідити й обґрунтувати доцільність переходу від спеціалізованої до диверсифікованої діяльності та механізм реалізації стратегії диверсифікації в сільськогосподарських підприємствах.

Список літератури

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підруч. — 2-ге вид., доп. і перероб. / В. Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2002. — 624 с.
2. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: моногр. / Андрійчук В. Г. — Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. — 216 с.
3. Борисова В.А. Диверсифікація сільськогосподарського виробництва фермерських господарств / Борисова В. А. Маслак Н. Г., Корецький М. Х. — Суми: Довкілля, 2002. — 202 с.
4. Попова С. М. Диверсифікація діяльності підприємств в умовах трансформаційної економіки: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / Попова С. М.; Харк. нац. екон. ун-т. — Х., 2004. — 20 с. — укр.
5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.:... С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Академія, 2000. — 864 с.
6. Канінський П. К. Розвиток спеціалізації та кооперації в тваринництві зони Лісостепу / Канінський П. К. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — 446 с.
7. Корінько М.Д. Диверсифікація: теоретичні та методологічні основи / Корінько М. Д. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 488 с.
8. Радева М. М. Механізм формування диверсифікаційної політики підприємства в умовах трансформаційної економіки: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Радева М.М.; Дніпропетр. ун-т економіки та права. — Дніпропетровськ, 2005. — 23 с. — укр.

РОЛЬ І МІСЦЕ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У ФОРМУВАННІ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Перехід України від планового типу економіки до ринкового зумовив потребу змінити структуру бюджетів на державному і місцевому рівнях. Розвиток місцевих фінансів можливий лише за умови достатнього фінансування видатків, що виникають на місцевому рівні. Це можливо не лише через визнання державою права місцевого самоврядування на самостійне вирішення проблем, але й за умови реального перерозподілу бюджету на користь місцевих громад.

Вивченню проблем формування й розвитку державних і місцевих фінансів присвячені праці О.Д. Василика, О.П. Кириленка, О.О. Сунцової та ін. Проте багато питань, пов'язаних із формуванням джерел фінансування місцевих бюджетів та напрямів їх використання, вимагає поглибленого дослідження.

Метою статті є аналіз формування і використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів різних рівнів, визначення їхньої ролі та місця у формуванні Зведеного бюджету України.

Прагнення України до європейських стандартів змушує дедалі більше приділяти уваги підвищенню рівня життя населення, забезпеченню його необхідними соціальними благами. Досвід економічно розвинутих

країн свідчить, що це досягається шляхом стимулювання розвитку місцевих фінансів через надання значної фінансової автономії місцевим громадам у формуванні та використанні коштів місцевих бюджетів.

Незважаючи на задекларовану у 2001 р. Концепцію державної регіональної політики, головною метою якої є створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення дотримання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина, незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів і дієвості управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади й органів місцевого самоврядування, на практиці ці завдання залишаються невирішеними.

Рівень автономності місцевих бюджетів визначається їхньою часткою у складі доходів і витрат Зведеного бюджету України та свободою вибору їх використання.

Аналіз складу і структури доходів Зведеного бюджету України за 2006 та 2007 рр. подано в таблиці 1.

*Таблиця 1***Склад доходів Зведеного бюджету України, млн грн**

Показник	2006 р.			11 місяців 2007 р.		
	Зведений бюджет	у т.ч.:		Зведений бюджет	у т.ч.:	
		Державний бюджет	місцеві бюджети		Державний бюджет	місцеві бюджети
Доходи всього	171748,3	133463,6	38284,7	195138	147425,5	47712,5
Податкові надходження	125743,1	94811,5	30931,6	142734,2	103269,2	39465
з них: податок з доходів фізичних осіб	22791,1	—	22791,1	30672,1	—	30672,1
податок на прибуток підприємств	26172,1	25863,1	309	28767,6	28405,7	361,9
плата за землю	3122,3	—	3122,3	3492,9	—	3492,9
податок на додану вартість	50396,7	50396,7	—	53781,8	53781,8	-
акцизний збір	8608,1	8543,6	64,5	9608,8	9534,4	74,4
інші податкові надходження	14652,8	10008,1	4644,7	16411	11547,3	4863,7
у т.ч.: місцеві податки і збори	642,4	—	642,4	...	—	...
Неподаткові надходження	40485,2	35694,6	4790,6	43212,7	37670,2	5542,5

з них:						
доходи від власності та підприємницької діяльності	12678,1	12275,2	402,9	12009,1	11420,7	588,4
власні надходження бюджетних установ	15184,0	11739,6	3444,4	18454,8	14602,0	3852,8
інші неподаткові надходження	12623,1	11679,8	943,3	12748,8	11647,5	1101,3
Доходи від операцій з капіталом	3218,1	554,5	2663,6	5835,8	1650,4	4185,4
Офіційні трансферти	153,7	153,7	—	84,0	84,0	—
Врахування взаємовідносин місцевих бюджетів з Державним бюджетом	—	1575,7	-1575,7	—	3848,3	-3848,3
Цільові фонди	2148,2	673,6	1474,6	3271,3	903,4	2367,9

Дані таблиці 1 свідчать, що частка місцевих бюджетів у структурі доходів Зведеного бюджету України на період 2006—2007 рр. становила відповідно 22,3 і 24,4 %. Невисокою була і частка витрат місцевих бюджетів — 21,8 та 20,6 % відповідно (табл. 2).

Отже, на місцеві бюджети припадає менше 1/4 доходів і витрат Зведеного бюджету України, що свідчить про низький рівень їх самостійності. Тобто, автономність місцевого самоврядування є декларативною, а не реальною.

Основним фактором, який стримує підвищення рівня самостійності місцевого самоврядування, є недосконала структура доходів місцевих бюджетів. У 2006—2007 рр. податкові надходження перевищили 80 % у доходах місцевих бюджетів. При цьому частка закріплених податкових надходжень була на рівні 74—77 %, а місцевих податків і зборів у 2006 р. — лише 1,7 %. Тобто, місцеві податки і збори, які належать до власних податкових надходжень місцевих бюджетів, і які мають бути основою їх фінансової незалежності, дану функцію не виконують. Ситуація, що склалася, потребує внесення змін до чинного податкового законодавства.

Іншим фактором, який не сприяє підвищенню автономності місцевих бюджетів, є низький рівень рентабельності комунальних і бюджетних установ,

які знаходяться на балансі місцевих бюджетів. Так, у 2006—2007 рр. частка неподаткових надходжень у структурі місцевих бюджетів була на рівні 12 %.

Прагнення до фінансової автономності та забезпечення достатнього фінансування видатків змушує органи місцевого самоврядування займатися активним пошуком альтернативних фінансових джерел. При цьому основна увага звертається на активізацію операцій з належним їм капіталом. Так, якщо у 2006 р. місцеві бюджети отримали доходів від операцій з капіталом на рівні 2663,6 млн грн, то у 2007 р. вони зросли майже в 1,6 раза і становили 4185,4 млн грн. У цілому їхня частка у структурі доходів місцевих бюджетів збільшилася з 6,9 до 8,9 %.

Важливе значення для досягнення фінансової самостійності місцевого самоврядування має не лише формування їх доходів, але і здійснення ними видатків. Розглядаючи видатки місцевих бюджетів за 2006—2007 рр., позитивним моментом можна вважати зростання в їх структурі частки видатків на економічну діяльність з 18,1 до 19,9 %, а також витрат на соціально-культурні заходи майже в 1,2 раза. Проте, значним тягарем для місцевих бюджетів є видатки на здійснення загальнодержавних функцій, які у вказаний період були на рівні 15 %. Тобто, видатки місцевих бюджетів потребують подальшої оптимізації.

Таблиця 2

Склад видатків Зведеного бюджету України, млн грн

Показник	2006 р.			11 місяців 2007 р.		
	Зведений бюджет	у т.ч.:		Зведений бюджет	у т.ч.:	
		Державний бюджет	місцеві бюджети		Державний бюджет	місцеві бюджети
Видатки всього	175461,0	137251,7	38209,3	189213,4	150321,8	38891,6
Загальнодержавні функції	19925,1	14198,9	5726,2	20397,6	14435,4	5962,2
Оборона	6401,2	6401,2	—	7272,9	7272,9	—
Громадський порядок, безпека та судова влада	12715,7	12580,1	135,6	15600,9	15505,0	95,9
Економічна діяльність	27340,2	20423,1	6917,1	31823,3	24079,9	7743,4
Охорона навколишнього природного середовища	1636,5	1306,9	329,6	1649,0	1357,9	291,1
Житлово-комунальне господарство	8022,1	180,7	7841,4	4148,4	318,1	3830,3
Соціально-культурні заходи	99193,7	47821,7	51372	107388,8	45151,2	62237,6
Кредитування за вирахуванням погашення	226,5	188,9	37,6	932,5	898,9	33,6
Врахування взаємовідносин місцевих бюджетів з Державним бюджетом	—	34150,2	-34150,2	—	41302,5	-41302,5

Висновок. Автономність місцевого самоврядування в Україні через низький рівень доходів і витрат місцевих бюджетів є декларативною. Це зумовлюється низьким рівнем власних податкових надходжень місцевих бюджетів і низькою рентабельністю комунальних підприємств. Поліпшенню ситуації сприяє активізація пошуку органами місцевого самоврядування альтернативних фінансових джерел шляхом здійснення операцій з належним їм капіталом. У перспективі підвищення ролі місцевих податків і зборів можливе лише за умови внесення змін до податкового законодавства. Важливе значен-

ня також має подальша оптимізація видатків місцевих бюджетів.

Список літератури

1. Бечко П. К. Місцеві фінанси : навч. посіб. / П. К. Бечко, О. В. Ролінський. — К. : Центр навчальної літератури, 2007. — 192 с.
2. Кириленко О. П. Місцеві фінанси : навч. посіб. / Кириленко О. П. — Тернопіль : Астон, 2004. — 192 с.
3. Про соціально-економічне становище України за 2006 рік : стат. щоріч. — К. : Держкомстат України, 2007.
4. Про соціально-економічне становище України за 2007 рік : стат. щоріч. — К. : Держкомстат України, 2008.

УДК 658.15.336.22(477)

К.П. Проскура,

викладач,

Київський економічний інститут менеджменту

ВИКОРИСТАННЯ УЗАГАЛЬНЕНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗЛОЧИНУ ПРИ ВИБОРІ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМ НАВАНТАЖЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВА

Податкову систему України було сформовано на прикладі податкових систем високорозвинених країн Європейського Союзу. Але на момент формування податкової системи суб'єкти оподаткування не могли витримати податковий тягар, характерний для цих країн. Це призвело до значного рівня тінізації економіки України. Тому першочерговим завданням постає спрощення податкової системи України. Воно може бути досягнуте відмовою від податків, які складні в адмініструванні та не мають відповідного фіскального ефекту. Це дасть змогу наблизитися до виконання одного з базових принципів оподаткування: *вартість виконання фіскальних функцій не повинна бути високою*.

Якщо за показник ефективності діяльності податкової служби взяти кількість коштів, потрібних для збору 100 грошових одиниць, то в Україні він становить 3–4 грн й суттєво відрізняється від аналогічних показників у високорозвинених країнах (50–60 центів у США, 60–70 євро-центів у Європі). З іншого боку, питання детінізації української економіки залишаються досить актуальними. Тому вибір шляху розвитку вітчизняної податкової системи повинен враховувати як світові тенденції, так і реалії сьогодення.

Існує кілька варіантів зменшення рівня тінізації економіки. Перший з них полягає в удосконаленні адміністрування збору податків, другий — у впровадженні змін податкового законодавства, що сприяють зменшенню рівня тінізації. Такий підхід було висвіт-

лено в роботах [7;8], де на підставі розгляду функції корисності платника податків розглядалися основні параметри, що сприяють детінізації прибутків підприємств. Аналогічні питання були в центрі уваги В. Вишневського [3], в його роботі, присвяченій визначенню та кількісній оцінці параметрів відсутності мотивації суб'єктів господарювання до ухилення від сплати податків. Емпіричний аналіз даних спостережень за податковим навантаженням підприємств м. Києва, проведений в роботі [1], показав, що величина податкового навантаження відносно валового доходу для більшості підприємств не перевищує 1–2 %. Якщо оцінити рентабельність цих підприємств, то її величина виявиться суттєво меншою за аналогічний показник основних інструментів, що використовуються на фінансовому ринку України. Це, на нашу думку, свідчить про високий рівень тінізації доходів досліджуваних підприємств. На підставі аналогічних даних деякі українські вчені роблять висновки, що економіка пішла неправильним шляхом, тому що розвиваються низькорентабельні галузі економіки [12]. На наш погляд, це хибна точка зору. На підставі теорії арбітражу підприємець завжди обирає шлях інвестувань з найбільшою прибутковістю при заданому ступені ризику. Причиною є рівень тінізації прибутку від підприємницької діяльності.

Метою статті є розробка пропозицій щодо змін податкового законодавства стосовно зменшення мо-

тивації до ухилень від сплати податків, в основу якої покладено модель економічного злочину, в якій враховуються розміри чинних податкових ставок, імовірність виявлення злочину, а також вартість створення економічного злочину.

Щодо питання управління податковим навантаженням, то спрощення податкової системи України дасть змогу суттєво зменшити витрати (невиробничі та некорисні для суспільства) підприємств на податкове планування. Шляхи зниження рівня корумпованості податкових органів було розглянуто нами за допомогою ігрових методів моделювання конфліктних ситуацій. Доведено, що зниження рівня корумпованості можливе за допомогою впровадження економічних важелів при оцінці рівня оплати праці податкового інспектора й розробки ефективної системи державного контролю щодо виявлення та усунення фактів корупції. Крім того, важливе й впровадження незалежних експертних оцінок при плануванні рівня податкових надходжень. Для виявлення факторів, що впливають на вибір стратегії податкового менеджменту з управління податковим навантаженням, розглянемо узагальнену модель очікуваної корисності економічного злочину.

Корисність економічного злочину визначається очікуваним доходом від здійснення злочину і зменшується на очікувану величину штрафних санкцій. Очікувану корисність економічного злочину розраховано за формулою:

$$E(U) = E(D) - p \cdot f(D), \quad (1)$$

де $E(D)$ – очікуваний дохід від економічного злочину; p – ймовірність його виявлення та покарання; $f(D)$ – величина штрафних санкцій (грошовий еквівалент), яка залежить від фактичного доходу (D).

Включення в умову визначення терміна «покарання» надзвичайно важливо в умовах існування корумпованої економіки (коли виявлення ще не визначає покарання). Це, у свою чергу, означає, що у випадку існування корумпованості та її відсутності величина f має різні значення:

$$E(D) = \begin{cases} f(D) - \text{відсутня корупція} \\ k \cdot f(D) - \text{корупція існує } (k < 1). \end{cases} \quad (2)$$

Тобто, механізм корупції припускає взаємовигідний перерозподіл коштів, які повинен одержати бюджет, між учасниками корупційної угоди. З іншого боку, існуюча податкова система повинна забезпечити від'ємне значення очікуваної корисності злочину. Це можливо не лише при значних штрафних санкціях, тобто $f(D)$ має суттєво перевищувати $E(D)$, але й за умови обмеження низу ймовірності виявлення злочину. Умова відсутності мотивації до злочину визначається так:

$$p > E(D) / f(D), \quad (3)$$

або, якщо повернутися до сплати податків

$$E(D) = Ph \cdot t; f(D) = Ph \cdot \theta, \quad (4)$$

де Ph – прихований прибуток; t – податкова став-

ка; θ – ставка штрафних санкцій, яка включає в себе звичайну податкову ставку.

Звідси умова відсутності економічної мотивації до злочину

$$p > \frac{t}{\theta}. \quad (5)$$

Тобто, якщо йдеться про несплачені податки, то умова спрощується, при цьому ймовірність виявлення злочину повинна перевищувати відношення діючої ставки до ставки штрафних санкцій. Якщо така ймовірність наближується до нуля, то при будь-яких величинах штрафних санкцій у підприємця буде існувати мотивація до злочину.

Виходячи з цього, нами пропонується використання терміна ефективної ставки штрафних санкцій, яка дорівнює добутку ставки штрафних санкцій на ймовірність виявлення злочину.

В умовах існування корумпованої економіки величина ймовірності, за якої економічний злочин не буде корисним, повинна зрости внаслідок появи в знаменнику виразу (3) множника k , меншого за одиницю.

Суттєвим недоліком цих міркувань є відсутність у наведеній моделі витрат на здійснення злочину, оскільки величина витрат має значний вплив на прийняття управлінських рішень. Якщо $e(D)$ – витрати на оформлення економічного злочину, то очікувана корисність злочину має вигляд:

$$E(U) = E(D) - p(e, D) \cdot f(D) - e(D). \quad (6)$$

У цьому випадку ймовірність виявлення злочину вже не є сталою, а залежить від кількості коштів, що витрачаються на створення злочину (користування послугами: консультативних центрів з питань оптимізації оподаткування, фіктивних фірм, страхових компаній, фіктивні витрати на рекламу тощо) та від доходу (фактичного), отриманого від злочину. При сталій величині витрат ймовірність є зростаючою функцією від розміру злочину.

Такий висновок можна зробити з аналізу діяльності податкових органів, які приділяють значну увагу великим платникам податків. Якщо існує величина витрат, що максимізує корисність злочину, ймовірність виявлення злочину є спадною функцією від витрат. Це можна довести наступним: похідна від корисності по величині витрат за умови сталого D та $E(D) = D$ дорівнює

$$U' = -p'(e) \cdot f(D) - 1. \quad (7)$$

Необхідна умова існування екстремуму матиме вигляд

$$p'(e) = -1 / f. \quad (8)$$

Оскільки похідна від ймовірності по витратах є від'ємною, ймовірність виявлення є спадною функцією від витрат, то існує оптимальна величина витрат, що максимізує корисність економічного злочину. Внаслідок цього можна стверджувати, що ймовірність є спадною функцією витрат (ймовірність ви-

явлення злочину зменшується, якщо користуватися послугами кваліфікованих спеціалістів з питань запобігання сплати податків). Якщо помножити обидві частини рівняння (7) на $1/D$, то отримаємо:

$$\frac{U}{D} = 1 - p \cdot f/D - e/D. \quad (9)$$

У наведеному рівнянні окремі члени мають економічний зміст: U/D – маржинальна корисність або корисність від недоплати до бюджету додаткової грошової одиниці; f/D – відношення ставки штрафних санкцій до номінальної податкової ставки у разі оподаткування; e/D – вартість злочинного збереження однієї грошової одиниці. У звичайній практиці сплати податків остання величина має назву конвертаційного відсотка.

Позначимо вартість злочинного збереження одиниці доходу r , тоді за виразом (9) умова відсутності мотивації до економічного злочину перетворюється на вираз:

$$p \cdot \frac{\theta}{t} > 1 - r. \quad (10)$$

Добуток ймовірності виявлення злочину на величину ставки штрафних санкцій можна вважати ефективною ставкою штрафних санкцій ($p \cdot \theta = \tau_e$). Тоді умова (10) набуває вигляду: $\frac{\tau_e}{t} > 1 - r$ (відношення ефективної ставки штрафних санкцій до номінальної ставки має перевищувати одиницю за винятком вартості збереження злочинним шляхом грошової одиниці).

Умова відмови податкового менеджменту від нелегальних шляхів зменшення податкового навантаження – від'ємність правої частини рівняння (9) з використанням виразу (10) має вигляд:

$$p > \frac{t}{\theta} \cdot \left(1 - \frac{e}{D}\right). \quad (11)$$

Тобто впровадження величини витрат на створення злочину зменшує мінімальну величину ймовірності виявлення (5), за якої злочин не має економічного змісту.

Необхідно зазначити, що підвищення величини p адміністративними методами надзвичайно затратне. В роботі [1] показано низьку ефективність впливу донарахувань внаслідок податкових перевірок на розміри податкових платежів підприємств. Це, у свою чергу, негативно впливає на рівень добровільності сплати податків. Тому перспективним, на наш погляд, відповідно до виразу (11), є зменшення відношення чинної податкової ставки до ставки штрафних санкцій. При цьому потрібно врахувати також, що величина множника у круглих дужках виразу (11) менша за одиницю, тобто маргінальна вартість ухилення від сплати податків також впливає на величину мінімальної ймовірності, за якої воно буде економічно не обґрунтованим.

Урахування корумпованості контролюючих органів суттєво змінює ситуацію. У цьому випадку немає сенсу витрачати кошти на ретельне оформлення зло-

чину і поведінка платника податків суттєво залежить від величини множника k у виразі (2). Цей множник позначає частку потенційних штрафних санкцій, яка сплачується безпосередньо корумпованому чиновнику в обмін на визнання достовірності його податкової документації (частка $1-k$ залишається у недобросовісного платника). При k , суттєво меншому за одиницю, такий шлях мінімізації податкових платежів виявляється найбільш корисним.

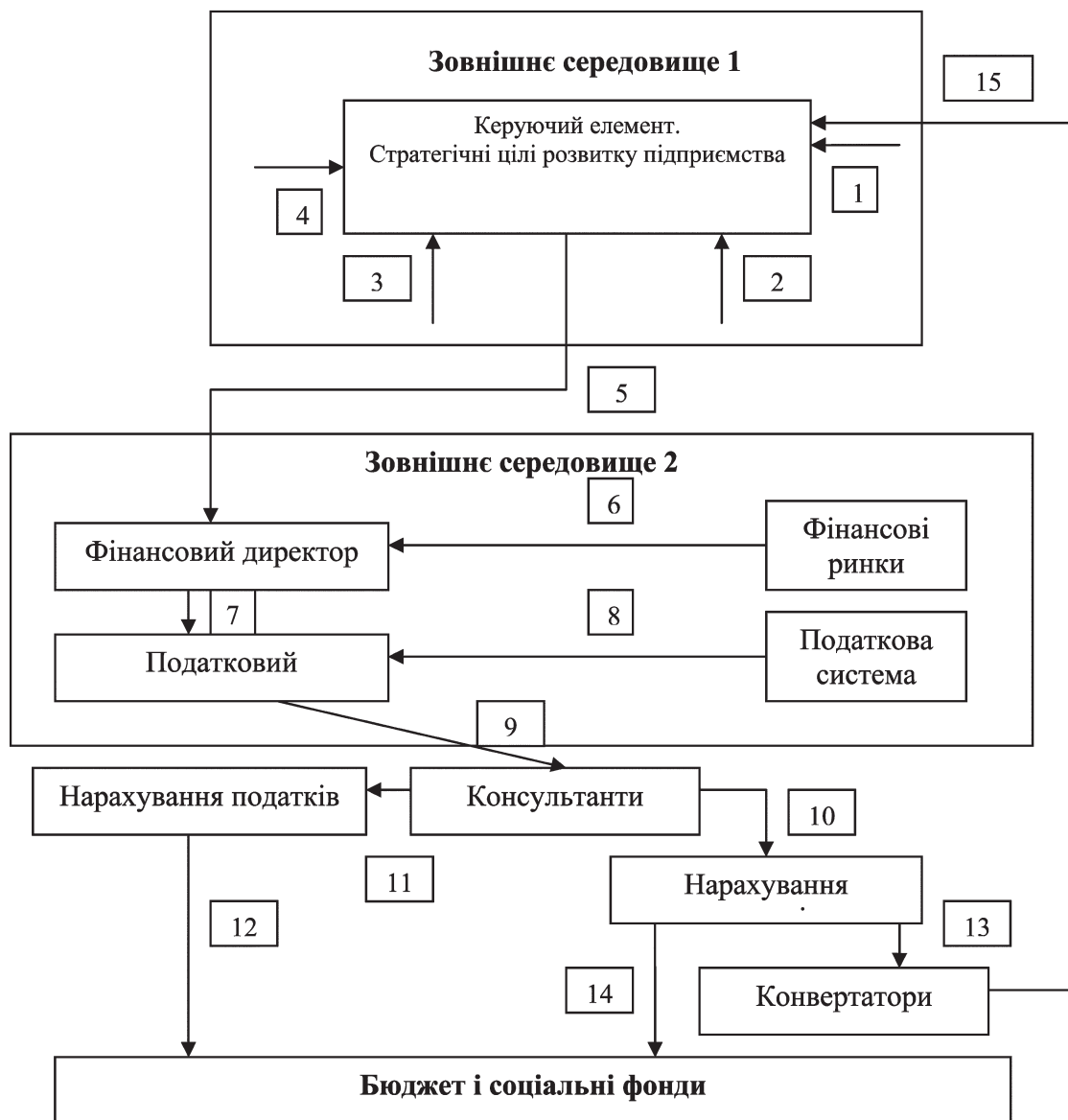
На підставі наведеної моделі можна зробити висновок, що на вибір стратегії підприємця щодо управління податковим навантаженням суттєво впливають такі чинники як ефективність діяльності податкової адміністрації з виявлення економічних злочинів, величина законодавчо встановлених номінальних і штрафних ставок, вартість злочинного збереження одиниці доходів. Для цих характеристик існують статистичні оцінки: $0,02 \leq r \leq 0,11$; $t = 0,25$; $0,3 \leq \theta \leq 0,75$; функція розподілу p залежно від розміру злочину має експоненційний розподіл (ймовірність виявлення прямує до одиниці при зростанні обсягу злочину). Ці характеристики можуть змінюватися під впливом важелів державного регулювання, однак при цьому слід враховувати ще один показник – вартість одержання однієї грошової одиниці фіскальними органами.

На підставі наведеної моделі та за допомогою системного аналізу розглянемо загальну схему управління податковим навантаженням підприємства з урахуванням ризиків, властивих українській економіці.

Як відомо з основ системного аналізу, складниками системи є щонайменше три елементи: зовнішнє середовище; керуючий та керований елементи. Зовнішнє середовище умовно поділимо на дві частини: перша безпосередньо впливає на керуючий елемент (конкурентне середовище, макроекономічні показники, політичні ризики), друга – впливає на реалізацію заходів податкового менеджменту: податкова система, фінансові ринки (рис.). У результаті взаємного впливу: керуючих дій управляючого елемента, стану фінансових ринків (вартість залучених ресурсів) і ризиків взаємовідносин із податковими органами обирається або модель оптимізації податкових надходжень (використання легальних методів зменшення податкових надходжень), або схеми ухилення від сплати податків. За наявності значних політичних ризиків, можливі втрати від цих рішень мають близькі значення і, відповідно, ця причина негативно впливає на рівень тінізації української економіки.

У випадку корупційних взаємовідносин існує фінансовий потік, обернений до інформаційного (8), що веде до значного зменшення (на більшу величину) сплачених податків і соціальних платежів.

На перший погляд, шлях оптимізації має менші ризики, ніж ухилення від сплати податків, однак це

Примітка. Стрілками позначено напрями регулюючих дій, фінансові або інформаційні потоки

Рис. Узагальнена схема управління податковим навантаженням

До основних ризиків і чинників впливу на прийняття рішень у галузі податкового менеджменту належать такі фактори: 1 – конкурентний, 2 – макроекономічний, 3 – законодавчий (за винятком змін податкового законодавства), 4 – політичний (збереження прав власності), 5 – загальні цільові положення стосовно величини податкового навантаження підприємства, 6 – інформація щодо стану фінансових ринків (вартості фінансових ресурсів), 7 – регулюючі установи щодо величини сплачених податків, 8 – інформація щодо ризиків взаємовідносин з податковими органами, 9 – вибір фірми-консультанта, 10 – вибір схеми ухилення від сплати податків, 11 – вибір оптимізаційної схеми, 12 – податки сплачені за умовою оптимізації, 13 – фінансові потоки до конвертаційних центрів, 14 – сплачена частка податків і соціальних платежів за умовою ухилення, 15 – несплачена частка податків і соціальних платежів (повертається до керівництва підприємства).

стосується тільки некорумпованої та неполітизованої економіки. Маємо на увазі, що умови ведення бізнесу суттєво залежать від політичної ситуації в країні, і ця залежність поширюється на право власності.

На прийняття рішення щодо вибору оптимізаційної схеми або схеми ухилення від сплати податків впливає, відповідно до узагальненої моделі корис-

ності економічного злочину, співвідношення ефективної ставки штрафних санкцій та номінальної (звичайної) податкової ставки. Крім того, суттєвий фактор впливу – вартість створення економічного злочину, яка складається з вартості послуг консультативних центрів з питань ухилення від сплати податків і фірм, які безпосередньо беруть участь у при-

ховуванні фактичних доходів підприємства. Якщо ризик існування таких підприємств збільшується, то відповідно збільшується вартість злочинного збереження грошової одиниці їх клієнтів, а це, у свою чергу, веде до зменшення доцільності економічного злочину.

Висновок. За допомогою узагальненої моделі економічного злочину нами обґрунтовано можливі варіанти впливу на рівень тінізації прибутків підприємств. При збереженні ненульової ймовірності виявлення економічного злочину результату можна досягти як за рахунок збільшення відношення ставки штрафних санкцій до номінальної податкової ставки, так і підвищення вартості послуг конвертаційних центрів, а також ризиків існування таких центрів.

Список літератури

1. Брехов С. С. Аналіз впливу податкового навантаження на рівень сплати податків підприємств різної форми власності в м. Києві / С. С. Брехов, В. В. Прокопенко, К. П. Проскура // Науковий вісник НАДПСУ. — 2007. — № 1 (36). — С. 109—119.
2. Брехов С. Штрафи за несплату податків в ринкових умовах України / С. Брехов // Формування ринкових відносин в Україні. — 2005. — № 2 (45) — С. 126—129.
3. Вишневский В. Уклонение от уплаты налогов и рациональный выбор налогоплательщика / В. Вишневский, А. Веткин // Вопросы экономики. — 2004. — № 2. — С. 97—109.
4. Епифанов Н. Исследование коррупции на основе экономической теории / Н. Епифанов // Вопросы экономики. — 2007. — № 1. — С. 33—54.
5. Осаковский В. Влияние реформирования ЕСН на теневую экономику: негласный сговор и конфликт интересов / В. Осаковский // Вопросы экономики. — 2005. — № 5. — С. 89—99.
6. Проскура К. П. Модель управління податкового навантаження на мікрорівні / К. П. Проскура // Формування ринкових відносин в Україні. — 2007. — № 5. — С. 9—13.
7. Скрипник А. В. Моделі мотивації ухилення від сплати податків / А. В. Скрипник, Л. С. Межейнікова // Науковий вісник: Ірпінь. — 2004. — № 3 (25). — С. 56—61.
8. Скрипник А. В. Податковий аудит, як фактор впливу на ступінь добровільності сплати податків / А. В. Скрипник // Науковий вісник : Буковинська державна фінансова академія, м. Чернівці. — 2006. — Вип.7. — С. 31—38.
9. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки / А. Соколовська // Економіка України. — 2006. — № 7. — С. 4—12.
10. Суриков А. Экономический подход к анализу корыстных преступлений / А. Суриков, В. Суриков // Вопросы экономики. — 2007. — № 1. — С. 45—51.
11. Фролова Н.В. Оподаткування доходів від праці та капіталу в Україні / Н. В. Фролова // Економіка України. — 2006. — № 12. — С. 21—28.
12. Чухно А. Нова економічна політика / А. Чухно // Економіка України. — 2005. — № 6. — С. 4—10.
13. Шаблиста А. Тенденції збитковості промислових підприємств та чинники, що її зумовлюють / А. Шаблиста // Економіка України. — 2006. — № 12. — С. 38—48.

УДК 631.162

Я.П. Іщенко,

викладач,

Вінницький державний аграрний університет

РОЗВИТОК МЕТОДІВ ОБЛІКУ ВИТРАТ ВІДПОВІДНО ДО СУЧАСНИХ ВИМОГ УПРАВЛІННЯ

Бухгалтерський облік підпорядкований розвитку соціально-економічних відносин у суспільстві й вимоги до нього як основного джерела економічної інформації постійно змінюються. Тому розвиток бухгалтерського обліку як науки є процесом перманентним, який не може припинитися.

Відмінності у змісті та структурі інформації, що використовується зовнішніми і внутрішніми користувачами, зумовлюють застосування різних методів обліку. З цим погоджується більшість авторів, які досліджують методологію обліку. Серед них Г. Кірейцев, Л. Нападовська, Ф. Бутинець, М. Пушкар, С. Голов, В. Моссаковський та ін. Отже, дані в управлінському та фінансовому облі-

ку формується з використанням різних методичних підходів. Якщо у фінансовому обліку управління здійснюється на рівні підприємства, то в управлінському — по господарських і географічних сегментах, структурних підрозділах підприємства. До методів управлінського обліку автори додають ряд методичних прийомів, що притаманні не лише обліку, а саме: нормування, планування, контроль, аналіз. Специфічними елементами методу управлінського обліку вважають індексний метод, прийоми економічного аналізу (зокрема, факторний аналіз), математичні методи (кореляція, лінійне програмування, спосіб найменших квадратів та ін.), використання комп'ютерної техніки.

Узагальнюючи теоретичні дослідження з приводу методу управлінського обліку, Л. Нападівська групує його основні елементи на методичні прийоми планування і контролю, бухгалтерського обліку, економічного аналізу [3]. Автор зазначає, що при розвитку ринкових відносин здійснюється інтеграція наук, дисциплін, а отже, і їх методів. Це пов'язано з сучасним ускладненням економічних процесів, які неможливо дослідити й вирішити лише на основі одиничних методів, прийомів, окремих видів знань. Водночас ускладнення орієнтації підприємств має привести до якісних змін у всій структурі та методах управління. У зв'язку з цим традиційні методи обліку, аналізу, нормування, планування й контролю інтегруються в єдину систему отримання, інтерпретації й узагальнення інформації та прийняття на її основі управлінських рішень.

Виходячи з цього, слушною є думка авторів, які вважають, що управлінський облік називають обліком лише за традицією. Він є комплексною наукою, яка включає в себе планування, облік, аналіз та контроль. Як зазначає С. Голов, навіть на батьківщині управлінського обліку – у США, від 2000 року підручники з управлінського обліку починають видавати під назвою «Управління витратами» (*Cost Management*). Виникає потреба і в нових методах обліку, калькулюванні й аналізу витрат [1].

Таким чином, методи управлінського обліку є значно ширшими ніж методи обліку витрат та калькулювання собівартості продукції. Але методи обліку витрат є значною, якщо не головною їх частиною, оскільки ефективне управління витратами на основі наданої обліком інформації має суттєвий вплив на ефективність діяльності підприємства.

Метод обліку витрат – це комплекс прийомів їх групування і відображення в розрізі об'єктів обліку з метою обґрунтованого визначення собівартості продукції, а також забезпечення контролю за їх формуванням і забезпечення користувачів необхідною інформацією про витрати для управління ними.

Нині існуючі методи обліку витрат можна класифікувати за ступенем їх нормування і за ступенем повноти відображення витрат у собівартості продукції.

За ступенем нормування витрат методи обліку поділяються на ті, які відображають фактичні витрати, та ті, які відображають нормативні (стандартні) витрати.

Методи відображення фактичних витрат традиційно використовують у вітчизняній практиці обліку. Вони передбачають всебічне й точне відображення всіх витрат, які мали місце в процесі діяльності. До них можна віднести методи обліку витрат на замовлення та попередільний.

Попередільний метод обліку витрат застосовується у виробництві, де готову продукцію отримують в результаті технологічного процесу, поділеного

на стадії, фази (переділи). Існує три різновиди вказаного методу – напівфабрикатний, безнапівфабрикатний та попроцесний.

При напівфабрикатному варіанті облік витрат здійснюється по окремих технологічних переділах і при цьому визначають собівартість кожного виду проміжної продукції.

Безнапівфабрикатний облік витрат не передбачає визначення собівартості напівфабрикатів, тому облік ведуть без розподілу на стадії виробництва.

Різновидом попередільного методу є попроцесний облік витрат. Вказаний метод дає змогу визначити сукупність витрат по кожному технологічному процесу зокрема і в цілому по виробничому циклу. Технологічні особливості галузі рослинництва дають можливість, на наш погляд, використати переваги даного методу. Витрати на виробництво продукції рослинництва починають здійснюватись задовго до її отримання, тому для оперативного управління виробництвом менеджерам необхідно контролювати розмір витрат порівняно з визначеним планом (нормою, стандартом, бюджетом) за кожним здійсненим технологічним процесом виробничого циклу (передпосівний обробіток ґрунту, сівба, догляд за посівами, збирання врожаю, транспортування продукції, її доробка тощо). Для того щоб інформація про витрати, отримана за допомогою цього методу, була використана в управлінні, необхідно виділити об'єкти планування та обліку витрат, якими будуть технологічні процеси за культурами (групами культур). Така інформація про витрати галузі рослинництва буде набагато оперативнішою ніж та, яку отримують традиційним (позамовним) методом, порівнюючи в кінці року фактичну собівартість одержаної продукції з плановою, і дасть змогу оперативно втручатися в хід виробничого процесу, реагуючи на відхилення витрат вже на початку виробничого циклу.

При застосуванні методу обліку на замовлення об'єктом обліку витрат є виробниче замовлення. При цьому прями витрати на виробництво продукції обліковуються в розрізі замовлень (об'єктів обліку), а непрямі нагромаджуються на окремих рахунках з подальшим розподілом на окремі замовлення пропорційно до обраної бази. Такий метод традиційно використовується для обліку витрат у сільському господарстві. При цьому, в сільському господарстві собівартість виробленої продукції визначається лише в кінці року, тому й розподіл непрямих витрат також здійснюється раз на рік.

Виходячи з цього виділяють ряд недоліків вказаного методу. По-перше, він не забезпечує поточного контролю за витратами на виробництво, що в умовах сільськогосподарського виробництва, де виробничий цикл тривалий, має особливо важливе значення.

По-друге, фактична собівартість виробленої продукції за цим методом може бути отримана тільки

після виготовлення всієї партії виробів, передбачених даним замовленням. У сільськогосподарському виробництві це можливо тільки наприкінці року після закінчення виробничого циклу.

По-третє, порівняння фактичної собівартості з плановою дає змогу встановити тільки арифметичне збільшення або зменшення витрат проти плану, а для виявлення дійсних причин росту або зниження собівартості щодо плану необхідно виконати велику і складну додаткову аналітичну роботу.

Таким чином, методи обліку фактичних витрат перестали задовольняти вимоги до інформаційного забезпечення управління.

На вимогу часу, в процесі розвитку бухгалтерського обліку виникли якісно нові (нормативні) методи обліку витрат, які мали на меті виправити зазначені недоліки ненормативних методів.

Вітчизняний нормативний метод обліку витрат, який застосовувався в СРСР починаючи з 30-тих років минулого століття, суттєво не відрізняється від методу стандарт-кост. Як зазначають Ю. Литвин і В. Олійник, нормативний метод витрат — це ніщо інше, як привезений професором М. Жебраком в 30-ті роки із США «стандарт-кост» [2].

Основними перевагами вказаного методу Ю. Литвин вважає те, що собівартість продукції при його застосуванні може бути обчислена за діючими наперед нормами, на попередній стадії, а виявлені в процесі виробництва на наступній стадії відхилення від діючих норм дають можливість встановити вплив окремих факторів на рівень собівартості. Крім того, висока оперативність цього методу дає змогу визначати і контролювати виникнення собівартості в процесі здійснення витрат по господарських підрозділах (дільниць, цехів, бригад) і, головне, систематично спостерігати за всіма відхиленнями від норм, не чекаючи складання звітності.

Нині ж реальний стан нормування виробничих витрат на сільськогосподарських підприємствах здебільшого не відповідає вимогам. Основна вимога до нормативів — це їх економічна обґрунтованість, тобто повне і вірогідне відображення в нормативі всієї сукупності факторів, які його утворюють (на нього впливають). Проте в сільському господарстві значний вплив на виробництво мають природні фактори, тому розробити економічно обґрунтовані нормативи на більш-менш довготривалий період досить складно. Складна облікова робота з визначення сум економії або перевитрат за причинами і відповідальними особами, документального підтвердження фактів перевитрат, доведення лімітів виявлялась марною.

Широко використовувалась у сільськогосподарських підприємствах чекова форма обліку і контролю витрат. Суть її полягає в попередньому контролі витрат і виходу продукції, який здійснюється при оформленні керівником підрозділу чеків у відпо-

відності з лімітами витрат. Завдяки цьому колектив підрозділу міг самостійно контролювати виконання госпрозрахункового завдання.

Характеризуючи чекову форму, Ю.Я. Литвин та В.М. Олійник писали: «...це єдина, проста, зрозуміла практикам, розумна, діюча й прийнятна на озброєння спеціалістами сільського господарства система планування, обліку і контролю витрат на виробництво... Але це не метод і не форма обліку, а система, яка виникла з причин недосконалості діючої системи обліку витрат на виробництво, її неоперативності і відставання від тих процесів, які підлягають обліку» [2, с. 87].

Яким би дієвим і ефективним для свого часу не був цей метод виробництва, нині значно змінилося як економічне середовище функціонування підприємств, так і самі підприємства. Тому він не може відповідати вимогам сучасного управління витратами.

Крім того, зазначені методи не враховували зміни (поведінку) витрат при зміні, порівняно із запланованим, обсягу виробництва. Ідеї стандарт-кост мали значний вплив на формування такої системи обліку витрат, як директ-костінг. Суть її полягає в тому, що всі витрати діляться на змінні та постійні. Постійні витрати не включаються в собівартість продукції, а повністю відносяться на загальні фінансові результати того звітного періоду, в якому вони виникли.

Автори цього методу вважають, що лише змінні витрати формують реальну собівартість продукції, оскільки саме вони пов'язані з обсягом виробництва.

Отже, дана система обліку витрат передбачає виявлення неповної собівартості продукції. Директ-костінг може здійснюватись як при фактичних, так і при нормативних витратах.

За визначенням вчених економістів, впровадження в нашій країні методологія методу визначення повної нормативної собівартості була безуспішною саме тому, що цю методологію слід впроваджувати на базі обмеженої собівартості, яка базується на широкому використанні в країнах з ринковою економікою системи директ-костінг.

Обмежена собівартість продукції, при застосуванні даної системи, планується й обліковується лише в частині змінних витрат. Постійні витрати заносяться на окремий рахунок і періодично списують на дебет рахунку фінансових результатів.

Однією з переваг методу, побудованого на основі розподілу витрат на змінні та постійні, є можливість аналізу взаємозв'язку «витрати — обсяг — прибуток», одним з елементів якого є аналіз беззбитковості, що здійснюється за допомогою розрахунку точки беззбитковості, яка визначає критичний обсяг реалізації (тобто такий обсяг, при якому доходи підприємства дорівнюють його витратам, а прибуток відповідно дорівнює нулю).

Головним фактором витрат при такому аналізі є обсяг виробництва (реалізації), а решта факторів до уваги не береться. Ця особливість методу директ-костінг робить недоцільним його впровадження в сільськогосподарських підприємствах. Адже технологічними особливостями сільськогосподарського виробництва є значна, якщо не переважна залежність розміру витрат не від обсягу продукції, а від обсягу діяльності, якими в рослинництві є розміри посівних площ, а в тваринництві – поголів'я тварин.

Необхідність виробництва продукції не лише за її якісними характеристиками, а й за собівартістю зумовлена ринковою конкуренцією. Тому підприємства почали боротися за здешевлення продукції не в процесі її виробництва, а ще в процесі його проектування, тобто здійснювати довиробничу оптимізацію витрат.

Технологічний прогрес викликає нестабільність сучасних ринків і зміни попиту на продукцію. Тому в закордонній практиці обліку витрат, особливо в інноваційних галузях виробництва, успішно застосовується концепція управління витратами за цільовою собівартістю – система таргет-костінг (*target costing*). Цей метод передбачає розрахунок цільової собівартості продукції на основі маркетингових досліджень ціни реалізації за виключенням прибутку, який планує отримати фірма. Розробники нової продукції працюють над проектуванням її виробництва, маючи конкретне завдання щодо собівартості, а облік виробництва такої продукції повинен забезпечити менеджерів інформацією про дотримання рівня цільової собівартості. Перевагою даної системи є її відповідність вимогам стратегічного управління витратами та врахування зовнішніх факторів впливу на параметри виробничої діяльності.

Без впровадження інноваційних технологій, які дають змогу збільшити виробництво продукції, поліпшити її якість, скоротити витрати, на ринку вижити неможливо. Для сучасних вітчизняних сільськогосподарських підприємств надзвичайно актуальним є здешевлення продукції, яка традиційно виробляється ними, на основі запровадження нових прогресивних технологій. Без виконання цієї умови вони просто не витримають конкуренції з боку іноземних товаровиробників. Тому елементи системи таргет-костінг доцільно використовувати в процесі стратегічного управління витратами вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Практика сучасних японських компаній свідчить, що в комплексі з таким елементом управління витратами як «кайзен-костінг» («кайзен» в перекладі з японської мови означає поступове вдосконалення) система «таргет-костінг» дає змогу значно скоротити витрати підприємств. Як вказує К. Редченко, поняття «кайзен-костінг» означає забезпечення необхідного рівня собівартості продукції і пошук можливос-

тей скорочення витрат до певного цільового рівня [4]. Ця система є важливим і необхідним елементом управлінського обліку, на відміну від поняття «кайзен», яке може розглядатись як стиль управління та взаємодії персоналу.

Обидві системи «таргет-костінг» та «кайзен-костінг» спрямовані на скорочення витрат, але на різних стадіях створення продукції (проектування, розробки і виробництва). І перша і друга системи не є новими для вітчизняних підприємств. При впровадженні нових технологій у нас практикувалося здійснення розрахунків економічного ефекту від їх впровадження, в тому числі очікуваної собівартості продукції. Але завдання щодо собівартості продукції розробники від виробників не отримували, а в подальшому не враховувалися й визначені витрати для контролю за її рівнем.

У процесі виробничої діяльності підприємства шукали резерви зниження собівартості продукції, але її показник, розрахований на стадії розробки, не приймався за бажану для досягнення величину.

К. Радченко відмічає важливу особливість комплексного застосування систем таргет- та кайзен-костінг. У традиційних галузях, продукція яких характеризується довготривалим життєвим циклом, основна увага приділяється саме кайзен-костінг, а в інноваційних галузях з коротким життєвим циклом продуктів на перше місце висувається таргет-костінг.

Сільське господарство безумовно належить до традиційних галузей, тому для сільськогосподарських підприємств важливішим є застосування інструментів зниження витрат, притаманних кайзен-костінгу. Головною умовою зниження витрат є спрямування зусиль на досягнення цієї мети всіх учасників виробничого процесу. Цього можна досягти лише за належної мотивації скорочення витрат. Якщо власники зацікавлені в зменшенні собівартості продукції, а для менеджерів це є функціональним обов'язком, то заохочення працівників більшості сільськогосподарських підприємств України практично в цьому відсутнє. Мізерна оплата праці, яка виплачується нерегулярно і здебільшого в натуральній формі, соціальна незахищеність селян не може викликати їх зацікавленості в ефективному використанні ресурсів підприємства, а скоріше навпаки – спонукає до зловживань.

Отже, основним складником успішного використання будь-яких інструментів зниження витрат є забезпечення такої функції управління, як мотивація.

Висновки. 1. Нормативні методи обліку витрат стали суттєвим кроком уперед у методичному забезпеченні обліку витрат та управління ними. Практика нормування витрат залежала від багатьох обставин, але підпорядковувалась управлінню бізнесом. Норми (стандарти) витрат за різними методами визна-

чались на рівні мінімальних (ідеальних) витрат, середніх кращих показників, середніх звичайних показників тощо.

2. Формування нових методів обліку витрат здійснювалось під впливом зовнішніх факторів функціонування підприємств (розвитку економічних процесів, ринкових відносин, конкуренції).

3. Усі методи обліку витрат були спрямовані на забезпечення управлінців інформацією, що давала змогу контролювати витрати та сприяти їх скороченню.

4. На застосування методу обліку витрат суттєвий вплив мають особливості технологічного процесу.

5. Вивчення позитивних і негативних сторін вітчизняних та зарубіжних методів обліку витрат доводить, що жодний із них не є ідеальним, не є і не може бути панацеєю для вирішення всіх проблем управління витратами. Кожний із них має певні переваги і недоліки. Тому виникають змішані методи

обліку витрат, які акумулюють в собі елементи кількох видів.

6. Застосування найпередовіших методів обліку, контролю витрат не дасть бажаних результатів, якщо в їх скороченні не будуть зацікавлені всі виконавці, що беруть участь у виробничому процесі.

Список літератури

1. Голов С. Ф. Управлінський облік : підруч. / Голов С. Ф. — К.: Лібра, 2003. — 704 с.
2. Литвин Ю. Я. Прогресивні методи обліку витрат на виробництво (вітчизняні та зарубіжні) / Ю. Я. Литвин, В. М. Олійник. — Тернопіль: Збруч, 1995. — 218 с.
3. Нападівська Л. Методологічні засади управлінського обліку / Л. Нападівська // Бухгалтерський облік і аудит. — 2004. — № 4. — С. 26—30.
4. Радченко К. Маленькими шагами к большому успеху: кайзен-костинг / К. Радченко // <http://www.management.com.ua/finance/fin036.html>

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК СЕЛА

УДК 331.5:330.111.66

А.В. Познаховський,

аспірант,

Національний університет біотехнологій і природокористування України

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ РИНКУ ПРАЦІ: ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

Ринкова спрямованість і трансформація економіки України зумовили значні деструктивні зміни у сфері зайнятості населення й ефективного використання трудових ресурсів держави та її регіонів. Особливої гостроти набула ситуація в депресивних економічних районах і областях. Це підтверджується погіршенням кількісних і якісних характеристик використання трудових ресурсів, різкого зниження показників продуктивності праці та її ефективності.

На стан зайнятості населення в умовах динамічної нестабільності економіки впливає безліч об'єктивних і суб'єктивних чинників, особливо циклічність і періодичність соціально-трудова процесів, стрибкоподібні кризові зміни ринкових параметрів пропозиції, попиту, ціни робочої сили та інших складників. Усе це та недостатньо розвинуті ринкові інститути, нераціональна структура регіональної й

галузевої зайнятості, недостатній розвиток трудових відносин зумовлюють особливу специфіку оптимізації зайнятості та ефективності використання трудових ресурсів аграрного регіону.

Реформування аграрного сектору економіки відкрило шлях до радикальних змін у системі економічних відносин на селі. Це спричинило значний вплив на трудові ресурси, їхній склад, кількісні та якісні сторони, зайнятість і використання. Оскільки проблема зайнятості в аграрній сфері регіонів України вивчена недостатньо, передусім у контексті ефективного використання трудових ресурсів, це дає підставу вважати даний напрям досліджень пріоритетним.

Теоретико-методологічні, соціально-економічні та прикладні проблеми зайнятості в аграрній сфері привертала увагу багатьох провідних українських вчених, серед яких О.А. Бугуцький, Д.П. Богиня,

В.С. Дієсперов, Г.І. Купалова, В.К. Терещенко, О.В. Шкільов, В.В.Юрчишин, К.І. Якуба та інші.

Загальнотеоретичні аспекти праці, зайнятості та безробіття досліджували відомі іноземні вчені економісти: Г. Беккер, М. Вебер, Дж. Кейнс, К. Маркс, А. Маршалл, А. Маслоу, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт, Ф. Тейлор та інші. Але питання оптимізації зайнятості й ефективного використання трудових ресурсів на регіональному рівні потребують подальшого дослідження.

Мета статті полягає в оцінюванні стану та перспективи розвитку ринку праці, зайнятості й ефективності використання трудових ресурсів в умовах аграрного регіону. Визначення й обґрунтування якісно нових підходів до формування оптимальної зайнятості та ефективного використання трудових ресурсів здійснювалося на прикладі Кіровоградської області.

Базуючись на наукових надбаннях попередників і враховуючи обставини сьогодення, зроблено висновок, що невідкладним завданням є дослідження проблематики соціально-економічних відносин, а саме: створення сучасного цивілізованого ринку праці в Україні та її регіонах і забезпечення на цій основі успішної політики зайнятості й ефективного використання трудових ресурсів в аграрній сфері. Вивчення цього питання вимагає, насамперед, більш чіткого розуміння предмета дослідження. Зазначимо, що в економічній науці не сформовано однозначної думки стосовно категорій ринку праці, трудових ресурсів, зайнятості, безробіття, продуктивності праці, ефективності праці, ефективності використання трудових ресурсів тощо. В економістів різних шкіл існують відмінні, а інколи й протилежні точки зору щодо сутності й економічної природи категорій сфери праці, особливо гострі дискусії точаться навколо визначень «ринку праці» і «ринку робочої сили» з огляду на предмет обміну.

Традиційний для нашої країни напрям в економіці відстоює точку зору, згідно з якою предметом купівлі та продажу на ринку праці є специфічний товар — робоча сила. Праця — це процес функціонування робочої сили, доцільна діяльність людини, носія робочої сили, результатом якого є не тільки і не стільки матеріальний продукт, що має споживчу вартість, а й суспільний продукт, що має вартість. Робоча сила в процесі функціонування (праці) створює результати праці, які поділяються на основну працю і додану. Еквівалентом обміну вартості робочої сили на фонд життєвих благ виступає заробітна плата, саме вона є предметом і головним мотиваційним чинником на ринку праці.

Представники сучасних економічних шкіл розглядають предметом торгів на ринку праці саму працю, а заробітну плату вважають ціною праці, що виражена у тарифній ставці, на величину якої впливає

попит і пропозиція на ринку праці. Однак праця як процес і як, власне, реалізація трудового потенціалу робочої сили можлива лише в цілеспрямованій діяльності і вже за означенням не підлягає купівлі—продажу. Тобто, якщо купівля—продаж — цілеспрямована діяльність, тобто праця, то будь-яка інша праця тут відсутня. Щодо заробітної плати, то вона, як відомо, визначається не тільки нижньою межею вартості робочої сили, а й має доволі складну диференціацію, яка впливає на зайнятість і працю.

Л.В. Калина розглядає ринок праці у тісному нерозривному взаємозв'язку з економічною системою і визначає як «систему економічних механізмів, норм та інститутів, що забезпечують відтворення робочої сили і використання праці» [1, с. 38]. Зазначимо, що ринок праці в Україні пройшов становлення від повного заперечення самої можливості його існування до розвинутої, досить суперечливої системи регулювання соціально-трудова відносин, що поєднує в собі риси командно-адміністративної і ринкової економіки. Узагальнюючи літературні джерела, нами здійснено спробу удосконалити і сформулювати модель ринку праці, яка відображає специфіку соціально-економічних відносин, що постійно змінюються і вдосконалюються (рис.).

З наведеного рисунка видно, що в основу ринку праці покладено інституціональне регулювання соціально-економічного середовища, демографічну структуру, нормативну базу, демонополізацію економіки, створення мережі зайнятості, які забезпечують підвищення зайнятості та зниження безробіття.

За твердженням Е.М. Лібанової, ринок доцільно розглядати як «інститут або механізм, за допомогою якого відбувається об'єднання та взаємодія покупців (пред'явників попиту) та продавців (постачальників) конкретного товару або послуги», а ринок праці як «систему суспільних відносин, соціальних — у тому числі, юридичних — норм та інститутів, які забезпечують нормальне відтворення і ефективне використання праці, кількість і якість якої відповідним чином винагороджується» [2, с. 12].

Ринок праці характеризується тим, що внаслідок купівлі-продажу товар не відокремлюється від його власника, фактично об'єктом купівлі-продажу виступає право на використання робочої сили, вид трудових функцій, тривалість і умови їх виконання. Такі відносини більше нагадують оренду, а не класичний повноцінний обмін товарами. Тому ринок праці не можна вважати типовим ринком, оскільки тут відсутній чітко визначений товар, повноцінний обмін і зміна власника.

На думку В.С. Дієсперова, «попит-пропозиція робочої сили, на відміну від ринку звичайних товарів, не є суто економічними відносинами, тут суттєві корективи вносять фактори соціальні, психологічні, морально-етичні. Загальновизнано, що ринок пра-

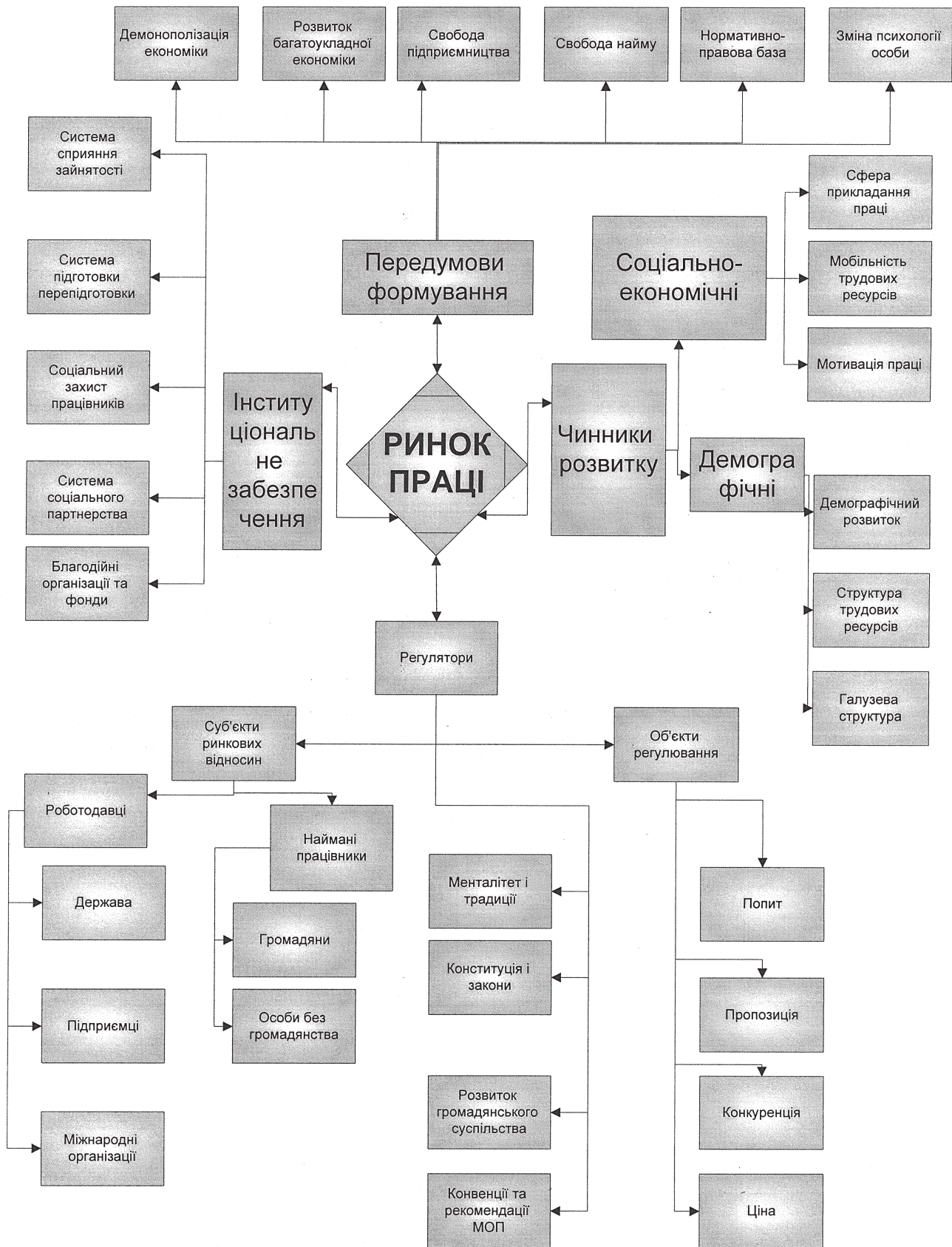

Рис. Модель ринку праці в Україні

ці найнедосконаліший. Отже, ринкові відносини в трудовій сфері настільки трансформовані, звужені, що вже можна говорити про їх поступове відмирання. У повсякденному вживанні термін ринок праці здебільшого означає забезпечення людей роботою, співвідношення між потребою в праці та можливою її пропозицією. Тобто під ринком праці все частіше розуміються відносини, визначувані зайнятістю» [3, с. 24]. Є.П. Михайлов звертає увагу на специфічність «товару», який продається і купується на ринку праці: «це, звичайно, не сама людина, а її здібності, навички, досвід, кваліфікація, за допомогою яких він виробляє якийсь продукт. У сучасному світі наймач «орендує» працівника на певний час, тобто купує фактично послугу» [4, с. 70].

За визначенням О.А.Грیشнової, «ринок праці — це система суспільних відносин, пов'язаних з наймом і пропозицією праці, тобто з купівлею і продажем послуг праці; це також економічний простір — сфера працевлаштування, в якій взаємодіють покупці і продавці праці; і це механізм, що забезпечує узгодження ціни і умов праці між роботодавцями і найманими працівниками та регулює її попит та пропозицію» [5, с. 125].

Об'єктивно, ринок праці в ХХІ ст. не може визначатися критеріями економістів попередніх століть. Світ змінився, і це позначилося на продуктивних силах і виробничих відносинах. Індустріальне суспільство в розвинутих країнах трансформується в інформаційне, характерною рисою якого є стрімкий розвиток і поширення інформаційних технологій. У цих умовах змінилося тлумачення наукових термі-

нів. Відповідно до останньої редакції чинного правопису, сучасний тлумачний словник української мови пояснює, що «товар, 1) продукт праці, призначений для обміну або продажу, який має споживчу вартість і вартість; 2) будь-яка продукція, послуги, робота, право інтелектуальної власності та інші немайнові права, що призначені для продажу» [6, с. 858].

Висновки. У результаті досліджень встановлено, що ринок праці доцільно визначати як систему суспільних відносин сфери обміну трудових послуг. При цьому товаром і предметом обміну є трудова послуга. Класичний номінальний обмін з відчуженням товару слід розглядати як фактичне надання трудових послуг суб'єктами ринкових відносин без їх відчуження. А назва послуги — трудова, вказує на її причетність до сфери праці.

Список літератури

1. Калина А. В. Економіка праці: навч. пос. / Калина А. В. — К.: МАУП, 2004. — 272 с.
2. Лібанова Е.М. Ринок праці: навч. пос. / Лібанова Е. М. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — 224 с.
3. Дієсперов В. С. Економіка сільськогосподарської праці / Дієсперов В. С. — К.: ІАЕ УААН, 2004. — 488 с.
4. Економіка праці і соціально — трудові відносини: [навч. пос.: під ред. Є. П. Михайлова] / А. В. Мерзляк, Є. П. Михайлов, М. Х. Корещкий, Г. О. Михайлова. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 240 с.
5. Грیشнова О. А. Економіка праці та соціально — трудові відносини: підруч. / Грیشнова О. А. — К.: Знання, 2004. — 535 с.
6. Сучасний тлумачний словник української мови: 65000 слів: за заг. ред. В. В. Дубчинського. — Х.: ШКОЛА, 2006. — 1008 с.

УДК 331.57:316.343.37

І.С. Воронецька,

к. е. н., доцент,

Вінницький державний аграрний університет

О.М. Кульганік,

аспірант,

Національний університет біотехнологій і природокористування України

МАРКЕТИНГОВІ АСПЕКТИ ПОЛІТИКИ ЗАЙНЯТОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Стан і перспективи економічного й соціального розвитку країни і будь-якого її регіону залежать від ринку праці, що сприяє джерелу якісної зміни соціальних стандартів життя.

Зайнятість населення є природною і соціально-економічною категорією, сутність якої полягає в

можливості працівника продавати свою робочу силу для забезпечення її розширеного відтворення відносно досягнутого рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, суспільного поділу праці, специфіки виробництва й обміну результатами праці. На поліпшення ситуації у сфері зайнятості

відповідним чином впливають позитивні процеси у соціально-економічному розвитку суспільства щодо закріплення тенденцій стабілізації на ринку праці.

У науковій літературі питанням політики зайнятості населення приділяється значна увага з боку вчених. Значний внесок у її розробку зробили О.Ю. Амосов, І.К. Бондар, Є.Б. Бреєв, О.А. Бугуцький, М.Х. Вдовиченко, О.М. Голованов, В.С. Дієсперов, Ю.М. Краснов, Г.І. Купалова, Е.М. Лібанова, В.Ф. Машенков, А.Б. Соскієв, І.Х. Степаненко, В.К. Терещенко, Л.О. Шепотько, В.В. Юрчишин, К.І. Якуба та ін., проте проблема маркетингового забезпечення ринку праці на селі майже не досліджена.

Закон України «Про зайнятість населення» трактує зайнятість як діяльність громадян, що пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб й приносить їм дохід у грошовій або іншій формі [5]. У наукових працях зайнятість трактується як суспільно-економічна система, метою функціонування якої є накопичення, використання, відтворення людського капіталу в умовах досягнутого рівня розвитку продуктивних сил і науково-технічного прогресу, що охоплює цілісну сукупність сфер, відносин, форм, методів, пов'язаних із суспільно корисною трудовою діяльністю економічно активного населення [1, с. 23].

На наш погляд, зайнятість населення важливо розглядати з різних точок зору: по-перше, як задоволення всезростаючих потреб суспільства особистого та громадського характеру; по-друге, як основне джерело доходу громадян; по-третє, як сукупність виробничих відносин між власниками засобів виробництва та робочою силою на ринку праці; по-четверте, як вираз соціально-економічного статусу громадянина в суспільстві. Тому виникає необхідність у розробці основних напрямів формування маркетингової полі-

тики у сфері зайнятості робочої сили сільських територій стосовно умов ринкової економіки.

Метою статті є узагальнення стану та проблем ринку праці й визначення алгоритму формування маркетингової політики зайнятості сільського населення регіону.

Дія закону вартості в ринкових умовах зумовлює набуття робочою силою форми товару з усіма позитивними й негативними його рисами. Певною мірою загострюються протиріччя між працею і капіталом, об'єктивно посилюється необхідність державного регулювання відтворення людського капіталу. Це накладає свій відбиток на закономірності й умови формування ринку праці та зайнятості населення.

Процеси становлення нових організаційних форм господарювання і реформування майнових відносин суттєво впливають на мотивацію зайнятості сільського населення, трансформують свідомість селянина як господаря, сприяють підвищенню продуктивності праці, зростанню економічних показників, а отже — змінам позицій держави при виході на світові ринки та вступі до міжнародних об'єднань. Однак, чинний механізм регулювання сільського ринку праці не відповідає новим умовам розвитку держави, а тому вимагає суттєвої активізації й підвищення соціально-економічної ефективності. Постає необхідність глибокого наукового дослідження сільського ринку праці, вироблення підходів теоретичного і практичного маркетингового супроводу процесів регулювання працевикористання на селі.

Дослідження кон'юнктури ринку праці у Вінницькій області свідчить про нестабільність ситуації. Останнім часом спостерігається тенденція до скорочення пропозиції робочої сили. Якщо у 2002 р. на одне місце претендувало 27 осіб, то в 2007 р. — лише 14. Надлишковість на ринку праці змінюється за будь-яких диспропорціях у виробництві (рис. 1).

Рис. 1. Співвідношення попиту та пропозиції на регіональному ринку праці Вінницької області

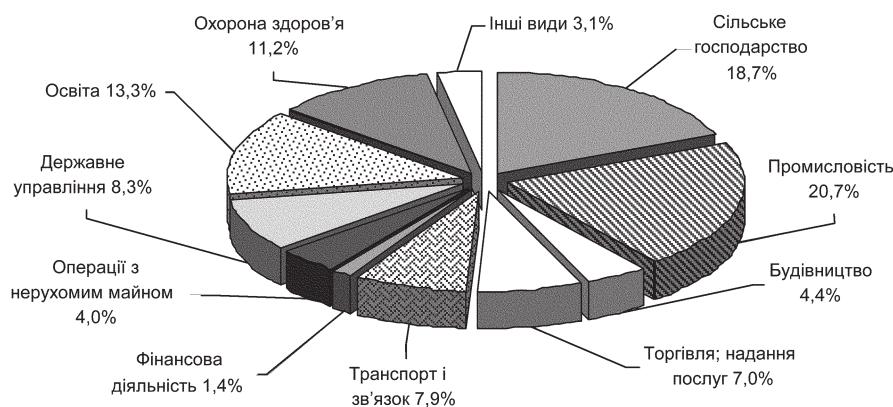

Рис. 2. Зайнятість населення Вінницької області за видами економічної діяльності

Проблема безробіття породжує у людей невпевненість у майбутньому, виникають стреси, безвихідь, відсутність ідеологічних спрямувань у молоді, міграція. Людям для повноцінного життєвого розквіту сил необхідні: улюблена робота, відповідні житлово-комунальні умови, можливість для творчого і фізичного відпочинку, впевненість у завтрашньому дні. Лише тоді людина почувається задоволеною. Важливим гальмом розвитку й достатку людей стають економічні та соціальні проблеми.

Статистика свідчить, що за рівнем економічної діяльності населення у промисловості зайнято 20,7 %, сільському господарстві – 18,7 %, а у фінансовій сфері – 1,4 % (рис. 2).

За оцінками експертів, у сільській місцевості не мають роботи понад 1 млн працездатних осіб. Крім того, з урахуванням прихованого безробіття на рівні 0,9–0,95 млн осіб реальний рівень безробіття в сільській місцевості досягає майже 2 млн осіб. [7].

Проблема сільського безробіття на Вінниччині є типовою для України, де серед безробітних, як і в попередні періоди, переважало сільське населення, частка якого становила 63,6 % (у 2006 р. – 62,2 %). Станом на 1.01.2008 р., порівняно з минулим роком, рівень зареєстрованого безробіття знизився на 0,5 % (від 3,8 до 3,3 %), а у сільській місцевості цей показник був значно вищим (4,7 %), ніж у міській, де становив 2,0 % (рис. 3).

Кількість вільних робочих місць, дані про наявність яких надійшли до центрів зайнятості від підприємств, організацій та установ протягом року, зменшилася порівняно з 2006 р. на 9 %. Станом на 1 січня 2008 року на одне вільне робоче місце в області у середньому претендувало 15 осіб, які перебували на обліку в центрі зайнятості, що майже в чотири рази перевищує відповідний показник по Україні в цілому, у т. ч. на одне вільне робоче місце робітника сільського господарства претендувало 37 безробітних селян. На територіях значної кількості сільських населених пунктів немає жодного сільськогосподарського підприємства або його відділення, тобто, фак-

тично відсутня сфера прикладання праці. Частина вакансій залишається непривабливою для безробітних через відносно низький рівень заробітної плати та затримки її виплати. По 54 % заявлених службі зайнятості протягом року вакансій пропонувалася оплата нижче прожиткового мінімуму і тільки у 7 % вона перевищувала середньообласний розмір, який у 2007 р. становив 1028 грн або 3/4 середнього по Україні (1351 грн). Значно нижчою була оплата праці у сільському господарстві (653 грн). Заборгованість із виплати заробітної плати у галузях економіки області зменшилась з початку року на 28 %, у т. ч. працівникам сільського господарства – більш ніж наполовину, а станом на 01.01.2008 р. – 19,9 млн грн, з них 48 % – на підприємствах сільського господарства.

Обласною службою зайнятості забезпечено реалізацію основних завдань (профорієнтаційні послуги, проведення семінарів із безробітними, оплачуваних громадських робіт), які визначені програмою зайнятості населення Вінницької області на 2006–2007 рр. Збережено тенденцію до нарощування обсягів надання основних соціальних послуг незайнятому населенню: рівень працевлаштування підвищився з 39,7 до 44,5 %; рівень залучення безробітних до професійного навчання зріс з 9,2 до 11,7 %, майже кожного четвертого з числа незайнятих осіб, що перебували на обліку в службі зайнятості, залучено до участі в оплачуваних громадських роботах.

Досягнуто позитивних зрушень у питаннях соціального захисту населення, яке не спроможне скласти конкуренції на ринку праці. Рівень працевлаштування таких осіб підвищився порівняно з попереднім роком з 26,8 до 32,4 %, рівень залучення їх до професійного навчання – з 8,6 до 10,6 % [7].

Трансформаційні процеси, що відбуваються на сільському ринку праці України, потребують структурної перебудови агропромислового комплексу, ліквідації збиткових і низькорентабельних підприємств, розвитку прогресивних форм господарювання. Нових якісних змін потребує і сфера послуг. Саме

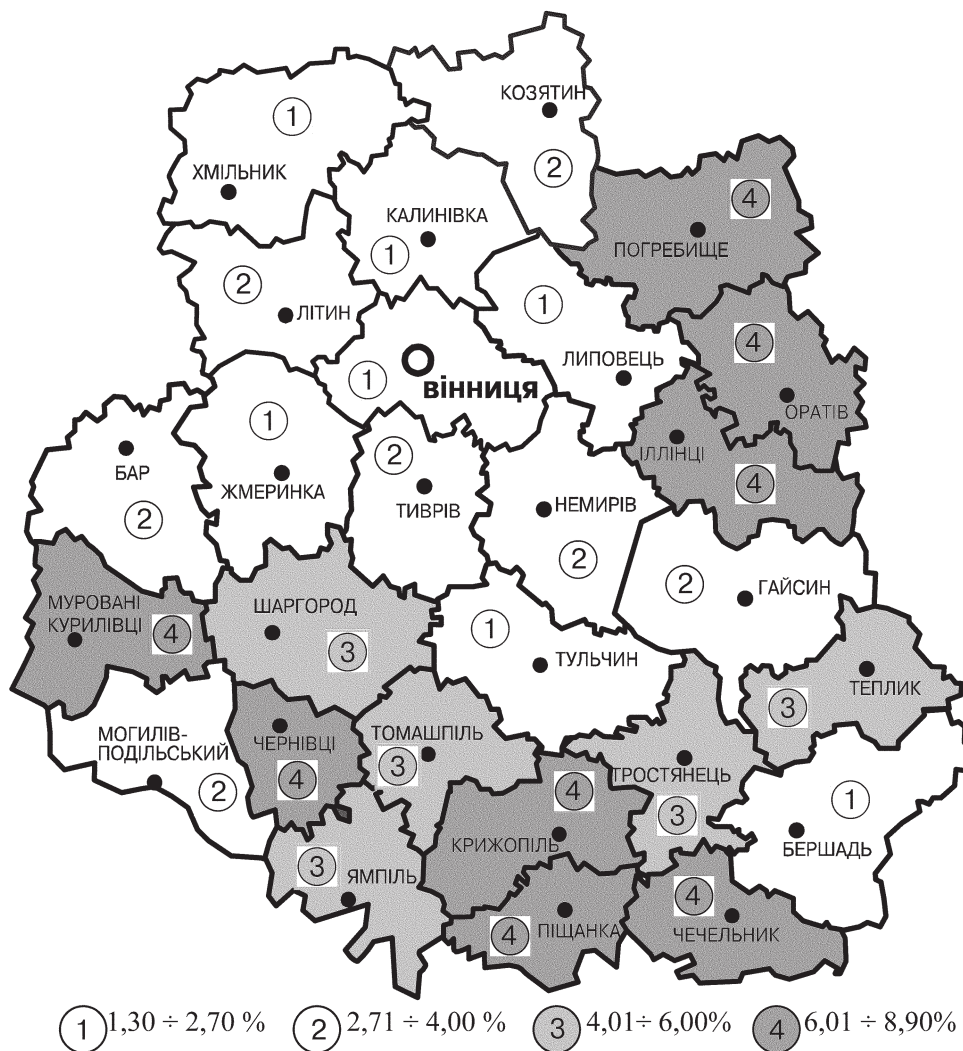

Рис. 3. Рівень зареєстрованого безробіття серед осіб працездатного віку станом на 1 січня 2008 року [7]

вона оперативно реагує на зміни стану сільської зайнятості, пропонує шляхи продуктивного використання робочої сили на місцевому ринку праці [4].

Основними ризиками і загрозами, які стоять на шляху ринкових перетворень у сфері зайнятості України, є недосконале нормативно-правове регулювання зайнятості населення, зокрема розвитку самозайнятості та малого бізнесу; фінансова й інвестиційна нестабільність; загострення демографічної кризи; ймовірне погіршення інвестиційної привабливості економіки, внаслідок чого щорічно зменшується чисельність зайнятих у всіх сферах діяльності.

Оцінюючи сільський ринок праці та його місце в розбудові національної економіки, необхідно виділити характерні його риси: тотальне зменшення чисельності сільського населення; збільшення частки сільських безробітних; зміна галузевої структури зайнятості; зростання тривалості безробіття серед осіб, які втратили роботу; різкий спад реальних доходів населення; невідповідність структури попиту і пропозиції робочої сили; затримки у створенні сис-

теми стимулювання й оплати праці; неадекватність і необ'єктивність інформації про ситуацію на ринку праці.

Слід зазначити, що протягом 2007 року на ринку праці Вінницької області переважали позитивні тенденції: рівень зайнятості економічно активного населення віком від 15 до 70 років підвищився з 58,3 до 58,7 % (за даними 9 міс.), рівень безробіття знизився з 6,5 до 6,4 %. В Україні рівень зайнятості становив 59,1, а рівень безробіття – 6,2 % (табл.).

Кількість громадян, які перебували на обліку в обласній службі зайнятості протягом 2007 р., зменшилася порівняно з попереднім роком на 11,7 тис. осіб, або на 10 %, і становила 105,0 тис. осіб. Середня тривалість перебування безробітних на обліку в службі зайнятості стабілізувалася на рівні 7 міс. Частка безробітних, які перебували у цьому статусі понад 1 рік, становила 15–16 %.

Поліпшення ситуації на ринку праці за останні роки сприяло створенню протягом року суб'єктами господарської діяльності 33,6 тис. робочих місць,

Оцінка ринку праці сільського населення Вінницької області

Показник	Рік					Відхилення	
	2003	2004	2005	2006	2007	±	%
Всього сільського населення, тис. осіб	929,8	914,5	898,4	881,5	868,3	-61,5	-6,6
Всього безробітних, осіб	42161	50087	59999	59932	54498	12337	29,3
Частка сільських безробітних, %	48,7	54,3	58,3	62,6	63,6	14,9	30,6
Працевлаштовано безробітних, осіб	13984	15365	18150	20325	20567	6583	47,1
Безробітні сільського господарства, осіб	21124	28588	39130	39667	35674	14550	68,9
Частка працівників с.г. у загальній кількості безробітних, %	24,4	31,0	38,0	41,2	41,7	17,3	*
Середня тривалість пошуку роботи, міс.	8	7	6	7	7	-1	-12,5
Середня тривалість безробіття, міс.	7	6	5	5	5	-2	-28,6
Рівень працевлаштування, %	37,5	37,3	36,2	39,7	44,5	7,0	*
Середня тривалість перебування безробітних на обліку в службі зайнятості, міс.	7,7	6,7	6,8	6,6	6,5	-1,2	-15,6

* Розраховано авторами за даними: Стан ринку праці та соціальний захист незайнятого населення Вінницької області у 2004—2007 рр. Аналітично — статистичний огляд.

найбільша частка яких припадає на підприємства торгівлі, обслуговування населення (ремонт автомобілів), побутових виробів і предметів особистого вжитку — 7,0 тис., або 49 %; сільського господарства, мисливства та лісового господарства — 2,5 тис. (18 %), переробної промисловості — 1,7 тис. (12 %) загальної кількості; підвищення номінальної заробітної плати працівників галузей економіки області порівняно з 2006 р. на 30 % (рис.4).

На Вінниччині нагромаджено успішний досвід реалізації передбачених Законом України «Про зайнятість населення» програм зайнятості населення (Програма зайнятості населення Вінницької області на 2008—2009 роки). Програми зайнятості сільських і селищних територіальних громад є інструментом, який допоможе наблизитись до сільського безробітного і зробити соціальні послуги, що надаються базовими центрами зайнятості, більш конкретними й адресними. Це крок назустріч сільському безробіт-

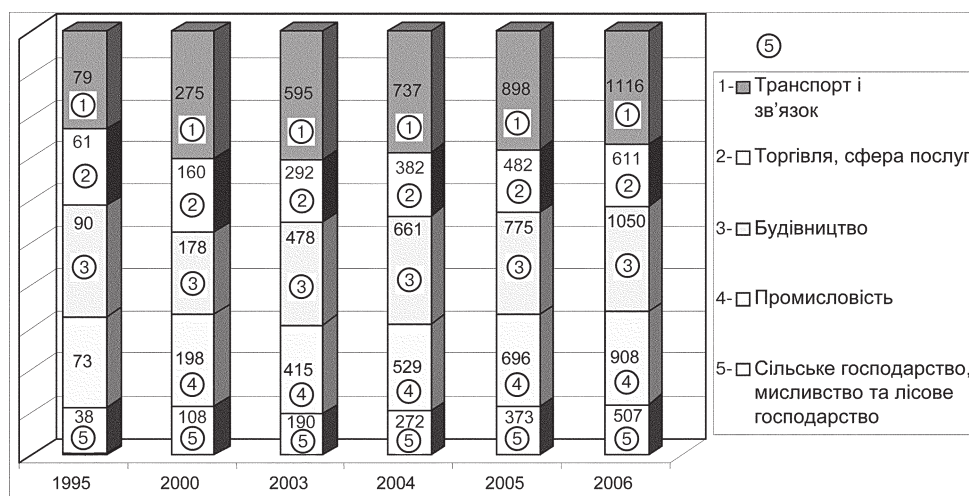
ному, якого вимагає ситуація на ринку праці. Фундаментом обласної програми зайнятості є районні, міські, сільські та селищні програми зайнятості, яких у Вінницькій області розроблено 689, тобто більше, ніж у будь-якому регіоні України. За попередніми даними, у 2008 р. планується створити 25,5 тис. робочих місць, а у 2009 р. — 26 тис., що значно послабить проблему безробіття в сільській місцевості [6].

Найбільш вагомими причинами безробіття на селі є:

вивільнення у зв'язку з реорганізацією підприємств — згортання виробництва, скорочення штатів та звільнення за власним бажанням;

низький рівень оплати праці — значна частина (31—43 %) працездатного активного населення віком 30—44 років звільнилася за власним бажанням;

низький рівень розвитку сфери прикладання праці на селі — можливість працевлаштування громадян, які мають освіту, в першу чергу це стосується

Складено авторами за даними [8]

Рис. 4. Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників за видами економічної діяльності, грн

молоді після закінчення ВНЗ, коледжів, ПТУ та середньої школи (первинної зайнятості);

зменшення інвестицій у розвиток сільського господарства.

Серед професійних груп сільського населення найбільшу частку в загальному обсязі безробітних становлять фахівці (механізатори, оператори технологічних процесів), що пов'язано із занепадом колективного виробництва, перенесенням центру його ваги в особисте господарство, яке базується переважно на ручній праці. Разом з тим існує попит на інші робітничі професії: електрогазозварювальники, електрики, охоронники, столярі, слюсарі з ремонту автомобілів, швачки, закрійники, кухарі тощо, яких на обліку в центрах зайнятості майже немає.

Низький рівень сфери прикладання праці зумовлює пошук роботи та працевлаштування, але фактично роботу знаходять лише 5 % безробітних, хоча її пошуком займаються 93 % сільського безробітного населення.

Головні проблеми забезпечення зайнятості сільського населення знаходяться у площині кризового стану пореформованого аграрного сектору, недостатнього розвитку підприємництва та привабливості сільськогосподарського виробництва для інвесторів. Основними напрямками подальшої державної політики щодо забезпечення зайнятості сільського населення і зниження рівня безробіття є посилення ролі й відповідальності органів виконавчої влади всіх рівнів у реалізації державної політики зайнятості, працевлаштування соціально вразливих верств населення (інвалідів, молоді, випускників навчальних закладів), ефективному використанні трудових ресурсів.

Катастрофічність ситуації на ринку праці в сільській місцевості пов'язана із звуженням сфери прикладання праці (сезонними роботами). З огляду на це необхідно сприяти самозайнятості, підприємницькій діяльності, створенню фермерських та особистих селянських господарств, обслуговуючих кооперативів і кредитних спілок, використанню незадіяних ресурсів своєї території з метою забезпечення зайнятості й розвитку сервісної мережі — міні-готелів, заправок, стоянок, ремонтних центрів, ресторанів, кіосків з продажу сільськогосподарської продукції тощо.

Маркетингова політика зайнятості відіграє важливу роль у формуванні ринку праці, де держава виступає посередником між роботодавцями і трудовими ресурсами, регулює соціально-трудові відносини, захищає від безробіття та надає соціальні гарантії певним категоріям людей тощо. Першочергові завдання політики зайнятості полягають в економічному зростанні країни, активній життєвій позиції населення, поліпшенні якості життя до рівня європейських країн. Стимулом якості праці мають бути профілактика звільнень, навчання, перепідготовка, фінансування, створення додаткових робочих місць і т. д. Крайніми

заходами, при цьому, мають слугувати виплата допомоги по безробіттю і надання послуг з працевлаштування через державну службу зайнятості [2].

Домінантою політики на сільському ринку праці має стати розвиток особистості, системи навчання кадрів, надання всім селянам права на добровільну працю й вільний вибір діяльності, підтримку підприємництва, забезпечення соціального захисту населення, недопущення масового безробіття й міграції, заохочення роботодавців, які створюють робочі місця; підвищення рівня якості життя.

Однією з основних проблем є забезпечення продуктивної зайнятості селян через дієві механізми підготовки, перепідготовки, працевлаштування, використання кадрів, а також мотивації й стимулювання праці, сприяння підприємству пенсійного фонду і фонду милосердя [3, с. 271]. Політика зайнятості ґрунтується не на часткових заходах, а на цілісній системі довготривалої дії, яка охоплює всі складові ринку праці на основі проведення регулярних маркетингових досліджень (рис. 5).

Забезпечення збалансованого розвитку національного господарства України залежить від розроблених заходів і прийнятих дієвих рішень на основі проведення аналізу сучасного стану ринку праці й визначення прогностичних тенденцій розвитку основних макроекономічних показників, у тому числі тих, що характеризують принципові зрушення у структурі зайнятості населення й розміщення трудового потенціалу. Така ситуація зумовлена тим, що сфера зайнятості є невід'ємною складовою економічної системи регіону, тому будь-які зрушення в останніх призводять до відповідних змін у структурі зайнятості й розміщення продуктивних сил. Це вимагає концептуального обґрунтування сучасного стану і перспектив зайнятості населення України та її окремих регіонів у контексті соціального й економічного розвитку.

Висновки. Становлення соціально орієнтованого сільського ринку праці в регіоні вимагає виваженої маркетингової політики, що повинна залучати максимальну кількість каналів розподілу трудових ресурсів села, можливих варіантів працевлаштування, широку диверсифікацію ринку товарів і послуг, спрямованих на охоплення найбільшої кількості сільського населення, де основна роль відводиться уряду й органам місцевого самоврядування.

Стратегічними напрямками маркетингової політики сприяння зайнятості населення сільського регіону повинні бути:

стимулювання економічного розвитку сільської території і формування конкурентного середовища;

задоволення потреб працевлаштування громадян у всіх сферах матеріального і нематеріального виробництва (оновлення та створення нових робочих місць, розвиток самостійного підприємництва) і забезпечення соціального захисту;

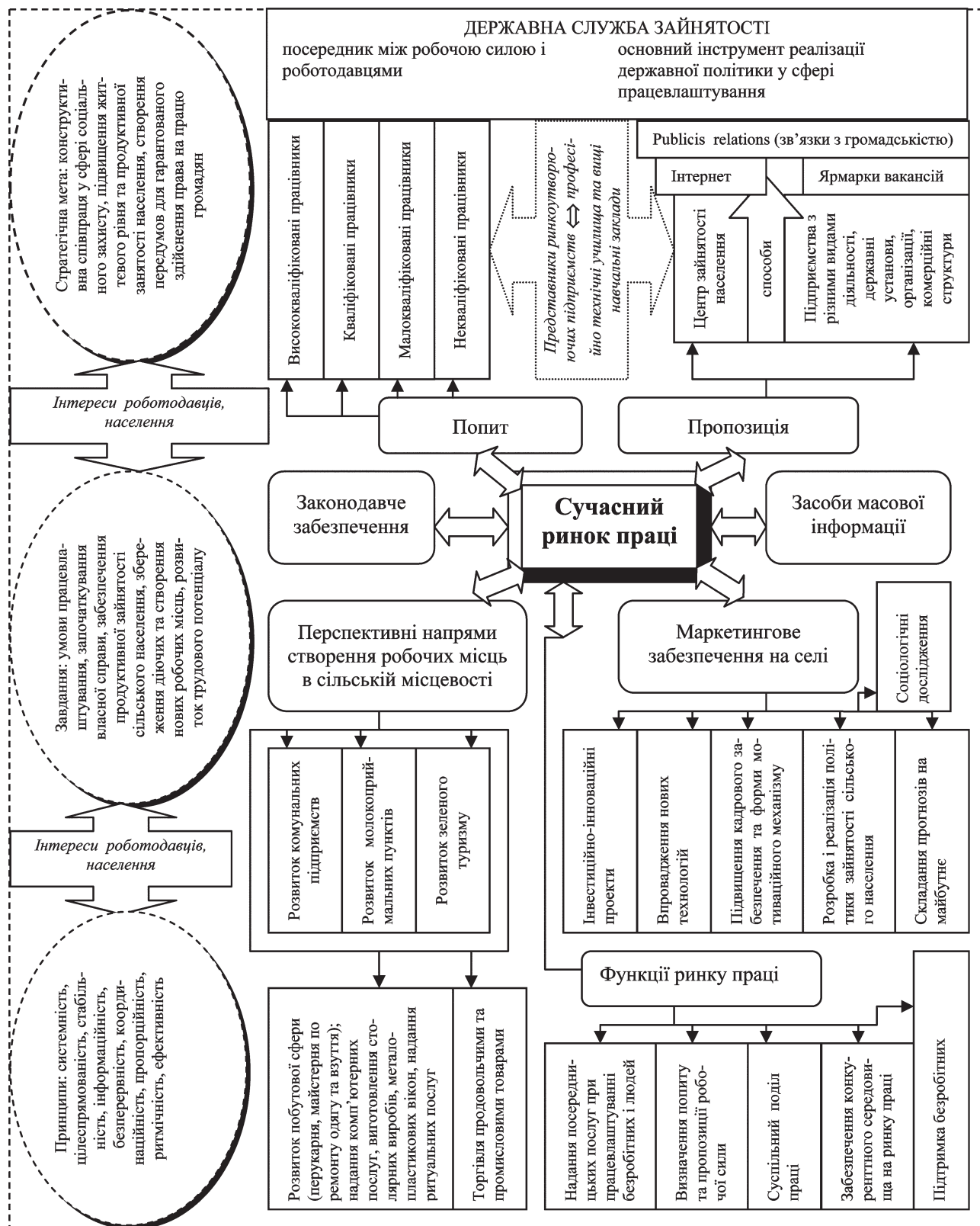

Рис. 5. Модель маркетингової політики сільського ринку праці

сприяння запровадженню сучасних модульних технологій підготовки кадрів безпосередньо на виробництві, в навчальних закладах, у тому числі для навчання безробітних громадян;

створення дорадчих служб, обслуговуючих кооперативів, кредитних спілок, маркетингових та інформаційних систем, громадських організацій, що вирішують соціальні проблеми села, доступ до но-

вих технологій, матеріальних і кредитних ресурсів, технічних засобів, ринків збуту, економічної та юридичної інформації.

Список літератури

1. Гнибіденко І.Ф. Соціально-економічні проблеми зайнятості і соціального захисту населення в аграрному секторі економіки України / Гнибіденко І.Ф.: дис. д-ра екон. наук. — К., 2005. — 474 с.
2. Економіка праці і соціально-трудові відносини: навч. посіб. / за ред. В. М. Ковальова. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 256 с.
3. Осовська Г.В. Економічний словник / Осовська Г. В., Юркевич О.О., Завадський Й. С. — К.: Кондор, 2007. — 358 с.
4. Островерхов В.М. Формування ринку праці в сільському господарстві України під впливом трансформаційних процесів / Островерхов В.М. // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України: 36. наук. пр. Вип. 4. — Тернопіль: ТАНГ, 2000. — С. 205—210.
5. Про зайнятість населення: Закон України від 1 березня 1991, № 803-ХІІ.
6. Програма зайнятості населення Вінницької області на 2008—2009 роки (затверджена на сесії обласної ради 16 січня 2008 року).
7. Стан ринку праці та соціальний захист незайнятого населення Вінницької області у 2004—2007 рр.: аналіт.-стат. огляд. — Вінниця, 2008. — 78 с.
8. Статистичний щорічник Вінниччини за 2003—2007 рр. — Вінниця, 2007. — 680 с.

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ

УДК 332.72

В.М. Заяць,

к. е. н.,

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ПЕРСПЕКТИВИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ

Очікуваний ринковий обіг сільськогосподарських земель зумовлює необхідність формування адекватної моделі державного регулювання ринку землі, що забезпечувала б прозорість ринкових механізмів перерозподілу земельних ресурсів.

З огляду на це потребують перегляду норми вітчизняного права, які визначають функції органів державної влади та місцевого самоврядування щодо регулювання земельних відносин і які, прямо чи опосередковано, впливатимуть на ефективність ринку сільськогосподарських земель¹.

Аналіз функцій органів влади щодо регулювання ринку сільськогосподарських земель свідчить про наступне:

законодавча модель регулювання земельних відносин у цілому та умов ринкового обігу об'єктів земельної власності зокрема ґрунтується переважно на визначенні підстав адміністративного впливу на власників у частині володіння, використання та розпорядження об'єктами земельної власності². Такий вплив передбачено як прямими обмежувальними нормами, так і процедурами реалізації права, здійснення яких вимагає погодження з органами влади

¹ Дана стаття відображає загальний зміст і результати дослідження законодавчих та нормативно-правових актів, що прямо визначають повноваження Верховної Ради, Уряду, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, прокуратури та судової системи у сфері земельних відносин, а також норм законодавства стосовно набуття та реалізації права власності, які передбачають участь органів влади в забезпеченні відповідних процедур.

² Для цілей цього дослідження об'єкти земельної власності визначаються як: земельні ділянки з поліпшеннями; земельні ділянки без поліпшень; матеріальні об'єкти (їх частини), розташовані на земельних ділянках, переміщення яких є неможливим без фізичної зміни їх та земельних ділянок; об'єкти спільної або спільної часткової власності на землю та/або її поліпшення — *Авт.*

майже всіх рішень щодо використання об'єктів земельної власності;

норми вітчизняного земельного права спрямовані на вирішення проблем *державного управління* земельними ресурсами на протипагу потребам *державного регулювання* земельних відносин у ринкових умовах;

земельне право, що відображає потреби *державного управління* земельними ресурсами, закономірно призводить до невинправданої в умовах ринкової економіки централізації повноважень одного з органів виконавчої влади.

Адміністративний характер вітчизняного земельного законодавства довершується поширенням державного контролю, як окремої сфери діяльності виконавчої влади, на додержання вимог земельного законодавства в процесі *укладання* цивільно-правових угод¹.

У сфері земельних відносин Україна продовжує дотримуватися логіки адміністративно-командної системи, що негативно впливає на становлення ринкового обігу об'єктів земельної власності.

Законодавчою базою розподілу повноважень органів влади та місцевого самоврядування стосовно регулювання земельних відносин і ринку сільськогосподарських земель є Земельний кодекс України [1]. Він закріпив ряд положень вітчизняного цивільного, земельного та адміністративного права стосовно набуття й реалізації прав власності на землю, що стали наслідком системних змін українського суспільства. Разом з тим норми кодексу досі базуються на уявленнях, притаманних суспільству, яке багато десятиліть було відірване від розвитку права приватної власності [4;8].

В умовах ринкової економіки обмеження відповідно до адміністративних заходів мають бути інструментом силового примусу суспільства (держави) виключно до *порушників* визначених прав [7]. Невизначеність прав і практика її подолання адміністративними заходами органів влади призводять до домінування неринкових і квазіринкових механізмів доступу до землі.

Прикладом норм, що перетворюють вітчизняне земельне право в адміністративний сурогат, є стаття 125 зазначеного Кодексу, який пов'язує виникнення права власності та використання земельної ділянки виключно з одержанням її власником або користувачем документа, що посвідчує таке право (державного акта), та його державною реєстрацією.

Таким чином, очевидним є намагання шляхом документування (інструменту визначення) права

попередити його порушення. Але якщо угода має містити документ, що підтверджує право власності продавця на земельну ділянку (ст. 132 Земельного кодексу), то вона має бути достатньою підставою для виникнення права власності іншої сторони, як це й передбачено Цивільним кодексом України².

Інакше ринок землі як механізм доступу до неї (землі) шляхом обміну втрачає сенс [6–8], оскільки повторне документальне підтвердження (у вигляді нового державного акта) існуючого об'єкта земельної власності після ринкової угоди є, по-суті, *переглядом* повноважними органами попередніх рішень щодо його ідентифікації, який прямо порушує конституційну норму щодо недоторканності права власності.

Стаття 165 Земельного кодексу, яка визначає нормування в галузі охорони земель і відтворення родючості ґрунтів, також є одностороннім обмеженням прав власності, оскільки не передбачає свободи й відповідальності власника за стан ґрунтів при сільськогосподарському використанні земель. Встановлення відповідних нормативів Кабінетом Міністрів України означає, що держава априорі захищається від ігнорування власником землі його довгострокового економічного інтересу щодо збереження якісних характеристик ґрунтів [4].

Стаття 179 Земельного кодексу визначає природно-сільськогосподарське районування земель як поділ території з урахуванням природних умов та агробіологічних *вимог* сільськогосподарських *культур*. Таке визначення означає підміну прав і повноважень власника на економічний ризик та інтерес певними «науково обґрунтованими» вимогами щодо технології рослинництва, які в умовах ринку мали б носити рекомендаційний характер.

Норми Земельного кодексу (гл. 32–33, ст. 187–192) щодо державного контролю за використанням та охороною земель і їх моніторингу також ігнорують основу функціонування ринкових земельних відносин — самоконтроль власника на основі економічної привабливості права власності. Визначена цими нормами багаторівневість контролю за додержанням власником вимог законодавства щодо використання й охорони земель містить можливість їх багатоваріантного трактування.

Земельний кодекс визначає обмеження використання землі виключно як адміністративну функцію органів влади. Це не дає змоги обмеженням бути в ролі невід'ємних складників структурованого права власності [4;5;7].

Внутрішня суперечливість положень вітчизняного земельного права поглиблюється визначенням

¹ Угоди, які не відповідають зазначеним вимогам, не підлягають нотаріальному посвідченню та реєстрації, не можуть бути визнані дійсними, а тому контроль за їх укладанням є втручанням у повноваження сторін.

² Це положення цивільного законодавства реалізується вчиненням повноважним органом надпису про перехід і реєстрацію права власності на первинному свідоцтві про власність [2].

державного земельного кадастру (гл. 34 Земельного кодексу), завдань його ведення та складових частин. Вона визначає державний земельний кадастр як єдину державну систему земельно-кадастрових робіт, яка встановлює процедуру визнання факту виникнення або припинення права власності та права користування земельними ділянками і містить сукупність відомостей і документів про місце розташування й правовий режим цих ділянок, їх оцінку, класифікацію земель, кількісну та якісну характеристику, розподіл серед власників землі та землекористувачів.

Статті 196–201 Земельного кодексу практично ототожнюють кадастр із землеустроєм, оскільки відносять до його складу кадастрове зонування, кадастрові зйомки, бонітування ґрунтів, економічну й грошову оцінку земельних ділянок, тоді як Законом «Про землеустрій» [3] вони визначені як інструменти розв'язання завдань землеустрою (ст. 35–39).

Намагання законодавчими нормами про землеустрій охопити всі види діяльності на ринку землі простежується також у статті 41 цього Закону, яка відносить до землеустрою також надання інформаційних послуг з питань земельного законодавства, здійснення цивільно-правових угод (що передбачає кваліфікацію у відповідних галузях *права*), оцінки земель (*маркетинг ринку землі*), оподаткування (*фінанси*), оренди (*фінанси та право*) й інших послуг щодо земельних ділянок; надання сільськогосподарським товаровиробникам і громадянам практичної допомоги щодо складання бізнес-планів (*економіка*).

Земельний кодекс є правовою базою для невинуватеного ототожнення державного земельного кадастру, землеустрою та земельних відносин у цілому.

За таких умов планова документація, що мала б розроблятися як складова впорядкування угідь, необхідного для задоволення конкретних господарських потреб, перетворюється в інструмент втручання у господарську діяльність землевласника (землекористувача). Систему такого втручання довершує процедура затвердження землевпорядної документації, яка зводиться до залежності від результатів державної землевпорядної експертизи (ст. 186 Земельного кодексу).

Повноваження органів влади та порядок вирішення земельних спорів (ст. 158 Земельного кодексу) також є рецидивом адміністративної системи. Конфліктність розподілу цих повноважень полягає в невизначеній відповідальності адміністративних органів та органів місцевого самоврядування за помилкове рішення, яке згідно із статтею 161 вступає

в силу з моменту його прийняття (а не відсутності оскарження в суді у визначений строк). Норма про те, що виконання рішення щодо земельних спорів здійснюється органом, який прийняв це рішення, посилює потенціал свавілля¹.

Зазначена правова модель зводить практично всі земельні відносини до сфери повноважень одного органу виконавчої влади — Держкомзему України.

Нині, згідно із законодавством, на нього покладаються такі функції: нормативно-правового регулювання земельних відносин; здійснення заходів з питань земельної реформи; виконання робіт у сфері землеустрою; визначення нормативної грошової оцінки земель з метою оподаткування; ліцензування суб'єктів підприємництва щодо виконання ними землевпорядних, землеоціночних робіт і проведення земельних торгів; підготовка та сертифікація оцінювачів земельних ділянок; здійснення державної землевпорядної експертизи у сфері землеустрою; ведення Державного земельного кадастру та (в його складі) Державного реєстру прав на нерухоме майно та їх обмежень; встановлення розцінок за виконання землевпорядних робіт і реєстрацію; здійснення державного контролю у сфері використання й охорони земель тощо.

Таким чином, у руках одного органу виконавчої влади сконцентровано повноваження (відповідальність) щодо *нормативно-правового забезпечення* у сфері земельних відносин, *виконання робіт* у сфері землеустрою та *державного контролю* у сфері земельних відносин.

Повноваження рад різних рівнів щодо координації діяльності *місцевих* органів земельних ресурсів і місцевих державних адміністрацій щодо координації діяльності відповідних *державних* органів на практиці зводиться до залежності тих і інших від системи Держкомзему, оскільки ради переважно делегують свої повноваження держадміністраціям.

Крім того, в Україні діють також державні природоохоронні прокуратури обласного та районного рівнів, які є регіональними підрозділами відділу Генеральної прокуратури, відповідального за здійснення прокурорського нагляду за дотриманням законодавства у сфері природоохоронної діяльності. У складі Міністерства охорони навколишнього середовища діє також Державна екологічна інспекція.

Отже, крім невинуватеної концентрації повноважень Держкомзему, в сфері земельних відносин дублюються функції щодо контролю за використанням й охороною земель, багатоваріантне трактування законодавства та, як наслідок, невизначеність і

¹ Наслідком є те, що початок здійснення можливого незаконного рішення одного з органів надає порушникам певні права та, як наслідок, статус сторони в подальших судових розглядах.

непевність прав, прямі збитки суб'єктів земельних відносин.

Існуюча в Україні система державного регулювання земельних відносин приречена породжувати цінові диспропорції, незадоволення та конфлікти на ринку землі.

Причина криється в тому, що її логіка конфліктує з мотивами поведінки суб'єктів економічних відносин стосовно *реалізації* прав власності на землю як *активу*. В умовах існуючої правової моделі така реалізація права власності доступна тільки найбагатшим і наймогутнішим суб'єктам земельних відносин, що є проявом антисоціальної монополії.

Ефективною слід визнати таку систему державного регулювання земельних відносин, яка б стимулювала економічну активність власників землі та землекористувачів і, відповідно, ґрунтувалася на застосуванні державою переважно економічних механізмів регулювання ринку землі. За наявності максимально визначених умов реалізації права власності, ефективність землекористування — це мета самого власника, результат його зусиль і ризику, що зумовлює суспільну значимість права власності на землю.

Державне регулювання ринку землі має реалізувати такі принципи:

забезпечення прав сторін при здійсненні ними ринкових угод з об'єктами земельної власності;

мінімального обмеження повноважень сторін зазначених угод;

забезпечення добросовісної конкуренції на ринку землі;

реагування на кожне конкретне порушення земельного законодавства;

розподіл повноважень органів влади відповідно до сфер регулювання ринку землі.

Ринок землі є середовищем економічного обміну об'єктів земельної власності на інші активи (насамперед фінансові). Тому система його регулювання державою має базуватися на володінні органами влади інструментами окремих сфер ринкового обміну.

Диверсифікація функцій органів влади у сфері регулювання земельних відносин і ринку землі має здійснюватися відповідно до принципу розподілення влади й виконання специфічних завдань з огляду на фахову підготовку та навички службовців.

Правові аспекти регулювання відносин на ринку землі мають здійснювати юридичні служби і суди, економічні та фінансові — органи, що відповідають за загальні економічні умови здійснення ринкового обороту землі, прав щодо неї й оподаткування об'єктів земельної власності (нерухомості), екологічні — органи захисту навколишнього природного середовища, технологічні — галузеві міністерства й відомства.

Економічне й фінансове регулювання ринку землі в цілому та ринку сільськогосподарських земель зокрема має здійснюватися Міністерством економіки, яке відповідає за цінове регулювання ринків, Міністерством фінансів, що відповідає за розроблення й реалізацію державної політики в сфері фінансового та податкового регулювання економіки, Антимонопольним комітетом, відповідальним за забезпечення умов добросовісної конкуренції й визначення меж кожного окремого ринку.

За створення належних умов використання землі суб'єктами господарювання в окремих галузях відповідальність має бути покладена на відповідні міністерства. Стосовно ринку сільськогосподарських земель, то він має бути предметом діяльності Міністерства аграрної політики. Насамперед це стосується впровадження ринкових механізмів доступу сільськогосподарських підприємств до землі як засобу виробництва.

Принцип розподілу повноважень має поширюватися також на реєстрацію прав власності на землю та їх обмежень. Відповідальність за неї доцільно покласти на реєстраційно-кадастрову систему (Агентство), що має безпосередньо підпорядковуватися Кабінету Міністрів України, який відповідає за гарантування прав власності відповідно до Конституції. Необхідність виконання окремою, незалежною від відомчих впливів, реєстраційно-кадастровою системою процедури державного визнання факту набуття права власності (державної реєстрації) зумовлене тим, що такий факт може бути як наслідком визначення права власності в процесі приватизації, так і наслідком його передачі на ринку.

Реєстраційно-кадастрова система має забезпечувати також якість землевпорядних робіт, шляхом перевірки їх результатів при внесенні до баз даних. Відповідні стандарти ідентифікації об'єктів земельної власності мають забезпечити Міністерство юстиції та Держкомзем.

З огляду на викладене функцією Держкомзему має бути регулювання землеустрою як системи документування просторових характеристик об'єктів земельної власності та її обмежень (встановлення на місцевості й на відповідній картографічній основі меж ділянок, зон дії специфічного правового режиму використання землі, сервітутів тощо).

Виходячи з принципу об'єктивності та незалежності оцінювання, перевірка виконаних робіт стосовно відповідності їх чинним правовим нормам і стандартам не може здійснюватися самим розробником цих норм і стандартів. Тому інститут державної землевпорядної експертизи має бути трансформований в систему зовнішнього рецензування робіт (у випадках, визначених законодавством), експертними радами авторитетних нау-

кових, науково-дослідних і навчальних установ відповідного профілю.

Має бути здійснена також передача функцій державного контролю за використанням земель у відання органів прокуратури. Порушення правового режиму використання земель може бути пов'язане з посяганнями на зміст прав власності, а функції, здійснювані Державною інспекцією з контролю за використанням і охороною земель, в цій частині цілком співвідносяться з визначенням умов прокурорського нагляду відповідно до Закону України «Про прокуратуру».

Таким чином, необхідність розподілення повноважень у сфері регулювання земельних відносин і ринку землі зумовлена принциповими відмінностями змісту регуляторних функцій та завдань державних органів.

З огляду на викладене зміни до законодавчих і нормативно-правових актів стосовно розвитку ринку землі мають бути спрямовані на подолання надмірних повноважень всіх органів влади у сфері земельних відносин, що однозначно обмежують ініціативу та відповідальність власника, а відтак — суспільну значимість прав власності на землю.

З цієї точки зору органи влади мають забезпечувати максимальну визначеність прав, уніфікацію режимів використання об'єктів земельної власності *безвідносно до особи власника*, окресленість чіткими загальними вимогами до забезпечення суспільної безпеки землекористування [7;8].

Найсуттєвішою необхідною зміною до законодавства є адекватне визначення землеустрою, обмеження його змісту документуванням просторових характеристик об'єктів земельної власності (меж) та правового режиму використання землі (зон). Землеустрій має бути виключно механізмом формалізації прав на землю (їх обмежень) і стосуватися їх *визначення*, а не ринкового обороту.

Відповідні зміни повинні бути внесені насамперед до законодавства, що визначає проведення грошової оцінки землі для цілей оподаткування та з метою здійснення цивільно-правових угод. Проведення податкової оцінки об'єктів земельної власності (нерухомості) має бути визначене сферою відповідальності Міністерства фінансів з огляду на його повноваження у сфері бюджетних відносин; створення умов щодо ринкової оцінки — сферою відповідальності Міністерства економіки з огляду на його повноваження в сфері цінової політики.

Повноваження ряду органів влади в суміжних галузях (наприклад, повноваження ДКЦПФР, НБУ стосовно цінних паперів та умов іпотечно-го кредитування, страхування, інших фінансових

операцій) також зазнають певних змін у частині їх поширення на ринок землі. Проте вони не вимагатимуть принципових змін до законодавства з огляду на переважну універсальність фінансових інструментів і відповідних функцій державних органів щодо їх регулювання.

За умови послідовного здійснення зазначених змін, обмеження прав власності на землю набувають ознак самообмеження власника, який відчуває пряму економічну зацікавленість в дотриманні правового режиму використання землі, збереженні її родючості та інших привабливих для ринку якісних характеристик.

Ефективний розподіл повноважень державних органів щодо регулювання ринку землі позитивно вплине на відповідність ринкових цін на землю (нерухомість) та рівня платоспроможності переважної більшості громадян⁶. Наслідком буде зростання активності ринку землі як інструменту фінансування економіки (зокрема, її аграрного сектору), збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів від платежів за землю, інвестиційної привабливості сільських територій.

Висновок. Пропоновані зміни є системними й можуть бути здійснені в довгостроковій перспективі. Вони вимагатимуть наполегливості всіх гілок влади щодо впровадження структурних реформ, але разом з тим не передбачають «відкладання» ринку землі, а є чинником еволюції вітчизняних земельних відносин у напрямі прозорості укладання ринкових угод щодо об'єктів земельної власності.

Список літератури

1. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40. — Ст. 356.
1. Про землеустрій: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 36. — Ст. 282.
3. Беттел Том. Собственность и процветание / Том Беттел. — М.: ИРИСЭН, 2008. — 480 с.
4. Даглас Норт. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки / Норт Даглас. — К.: Основи, 2000. — 198 с.
5. Людвиг фон Мизес. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории / Людвиг фон Мизес. — Челябинск: Социум, 2005. — 878 с.
6. Август фон Хайек Фридрих. Право, законодательство и свобода: современное понимание либеральных принципов справедливости и политики / Август фон Фридрих Хайек. — М.: ИРИСЭН, 2006. — 644 с.
7. Эрнандо де Сото. Загадка капитала. Почему капитализм торжествует на западе и терпит поражение во всем остальном мире: пер. с англ. / Эрнандо де Сото. — М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2001. — 272 с.

⁶ Заяць В.М. Фактори формування цін на сільськогосподарські землі — К.: РПСУ, 2007.

Зміст журналу «АгроІнКом» за 2008 р.

Автор	Розділ, назва	№ журналу	Стор.
	Загальні (річні) збори Української академії аграрних наук. Матеріали Звітної доповіді Президента Академії академіка УААН М.В. Зубця на Загальних зборах УААН 27 березня 2008 р.	3—4	3—11
РИНОК ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ			
<i>Євчук Л.А.</i>	Взаємовідносини аграрних підприємств у сфері збуту продукції як результативний чинник формування їх конкурентоспроможності	7—10	3—7
<i>Ищенко О.В.</i>	Кластеризація як фактор формування сучасного ринку картоплі в Україні	5—6	15—18
<i>Калетник Г.М.</i>	Розвиток ринку енергетичних культур для виробництва біоетанолу	5—6	10—15
<i>Кирилюк Є.М.</i>	Проблемні аспекти функціонування інфраструктури аграрного ринку	5—6	3—9
<i>Клімова І.М.</i>	Інституції у регулюванні експорту сільськогосподарської продукції	3—4	12—15
<i>Лісова Л.О.</i>	Резерви росту обсягів зовнішньої торгівлі регіону за рахунок оптимізації прибутку від експорту аграрної продукції	3—4	15—17
<i>Ревенко С.О.</i>	Основні положення розвитку маркетингу	1—2	11—14
<i>Розгон А.В.</i>	Формування та функціонування біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні	1—2	3—8
<i>Пуцентейло П.Р.</i>	Формування і розвиток інфраструктури аграрного ринку	1—2	9—11
<i>Сало І.А.</i>	Кон'юнктура ринку плодів і ягід в Україні	5—6	19—22
<i>Сало І.А.</i>	Перспективні параметри розвитку ринку ягід в Україні	7—10	9—12
<i>Солодкий М.О., Гниляк В.О.</i>	Біржова торгівля форвардними угодами на сільськогосподарську продукцію в Україні: від реалій до перспектив	11—12	3—6
<i>Сорокун С.С.</i>	Аналіз динаміки розвитку ринку пшениці	11—12	10—12
<i>Рудь І.Ю.</i>	Оцінка конкурентоспроможності продукції молокопереробних підприємств	7—10	16—19
<i>Рульєв В.А.</i>	Оцінка конкурентоспроможності садівницьких підприємств	11—12	6—10
<i>Чернієнко О.О.</i>	Сучасний стан та проблеми розвитку ринку цукру в Україні	7—10	12—16
<i>Шевчук О.В.</i>	Мережеві технології в раціоналізації структури споживчого ринку	7—10	7—9
ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АПК			
<i>Амбросов В.Я.</i>	Власність та доходність виробництва	5—6	23—24
<i>Беркута Т.В.</i>	Малі форми господарювання як органічна складова аграрного сектору	11—12	46—49
<i>Брусенко М.А.</i>	Розвиток аграрного сектору економіки України на етапі адаптації до сучасних вимог екологізації й енергозбереження	5—6	46—50
<i>Бузовський Є.А., Витвицька О.Д., Скрипниченко В.А.</i>	Інновації енергетики: нетрадиційні і поновлювальні джерела енергії	5—6	50—53
<i>Вергун М.Г.</i>	Управління перевезеннями вантажів у сільському господарстві	5—6	39—43
<i>Вергун М.Г., Герелиця Р.О.</i>	Транспортне обслуговування молокопереробних підприємств	11—12	30—35
<i>Горохівський О.І.</i>	Актуальні напрями розвитку лісгосподарського комплексу	11—12	35—39
<i>Грищенко О.В.</i>	Сучасний стан і перспективи розвитку молокопродуктового підкомплексу України	7—10	32—34
<i>Гутко Л.М.</i>	Державна підтримка виробників сільськогосподарської продукції: канадський досвід	11—12	43—45
<i>Дісперов В.С.</i>	Український тип сільськогосподарського підприємства	5—6	25—29
<i>Калетник Г.М.</i>	Розвиток світового ринку біопалива	7—10	34—38
<i>Кибенко А.Ю.</i>	Взаємовідносини в бурякоцукровому підкомплексі АПК	3—4	32—34
<i>Климчук С.В.</i>	Трансформація відносин власності в аграрній сфері	1—2	22—24
<i>Коваленко Ю.С., Охріменко І.В., Демченко О.В., Грищенко О.Ю., Малік Л.М.</i>	Підвищення прибутковості рослинництва аграрних підприємств на основі гармонізації механізмів підприємницької та трудової мотивації	5—6	30—34
<i>Коваленко Ю.С., Охріменко І.В., Демченко О.В., Грищенко О.Ю., Малік Л.М., Толстопятова Д.Г.</i>	Концептуальний проект методичних рекомендацій з підвищення економічної ефективності аграрних підприємств України	7—10	19—27
<i>Коденська М.Ю.</i>	Напрями фінансування інвестицій на виконання державних цільових програм розвитку АПК України	3—4	27—32
<i>Козак О.А.</i>	Український молочний сектор: тенденції та перспективи розвитку	3—4	37—41
<i>Козак Ю.П.</i>	Стан та перспективи розвитку молочного підкомплексу регіону	3—4	41—44

<i>Короткова О.В.</i>	Українське виноградарство потребує відчутної державної підтримки	7—10	42—45
<i>Литвинчук І.Л.</i>	Використання світового досвіду корпоративного управління в аграрному секторі економіки України	5—6	43—46
<i>Лобас М.Г., Бойко В.І.</i>	Економічна стійкість сільськогосподарського виробництва як основний чинник його конкурентоспроможності	3—4	23—27
<i>Лобас М.Г., Білоусько Я.К.</i>	Стратегічні напрями розвитку технічного забезпечення аграрного виробництва	11—12	13—15
<i>Нелен В.М., Головня О.М., Романюк О.В., Дейнека О.А.</i>	Технологічні аспекти відродження льонарства в Україні	11—12	27—30
<i>Нестерчук Ю.О.</i>	Сучасний стан та перспективи розвитку міжгалузевих економічних відносин в АПК	1—2	18—22
<i>Підлісецький Г.М., Товстопят В.Л., Бурилко А.В.</i>	Матеріально-технічна база аграрного виробництва: стан та проблеми відтворення	5—6	34—39
<i>Приліпка О.В.</i>	Організація внутрішньогосподарських економічних відносин на підприємствах закритого ґрунту	1—2	15—18
<i>Ревенко С.О.</i>	Проблеми державного регулювання і підтримки АПК	11—12	40—43
<i>Рибаченко О.М.</i>	Трансформація майнових відносин у бурякоцукровому підкомплексі	1—2	24—27
<i>Росоха В.В.</i>	Технологічне забезпечення сільського господарства в контексті інноваційної парадигми: аналітичний огляд	11—12	16—26
<i>Саблук Р.П.</i>	До напрямів формування ринкових відносин у сільському господарстві України	7—10	27—29
<i>Самойленко А.Г.</i>	Перспективи виробництва біоетанолу із сільськогосподарської сировини в Україні	11—12	50—52
<i>Тростенюк Д.Г.</i>	Питання добору, підготовки та виховання кадрів в аграрному секторі економіки — важливе завдання сьогодення	3—4	34—37
<i>Тростенюк Д.Г., Долинський С.В.</i>	Демографічна ситуація і проблеми кадрів на селі	7—10	29—32
<i>Хусаїнов Б.М.</i>	Конкурентоспроможність продукції і зерновий комплекс Республіки Казахстан	7—10	38—42
<i>Шпичак О.М.</i>	СОТ та економічні проблеми АПК України	3—4	18—22
ГОСПОДАРСТВА НАСЕЛЕННЯ			
<i>Гуцаленко О.О.</i>	Європейське фермерство	3—4	51—53
<i>Збарський В.К., Канінський П.К.</i>	Особисті селянські господарства: місце і роль в продовольчому забезпеченні країни	1—2	27—32
<i>Збарський В.К., Канінський П.К.</i>	Тенденції розвитку особистих селянських господарств	5—6	56—61
<i>Кінах Н.В.</i>	ОСГ — важливий сектор виробництва в Західному Поліссі	3—4	49—51
<i>Мартинюк М.А., Ратошнюк Т.М.</i>	Роль господарств населення у виробництві продукції тваринництва в Житомирській області	5—6	62—64
<i>Свиноус І.В.</i>	Проблема стійкості особистих селянських господарств в умовах економічної кризи	3—4	45—48
<i>Свиноус І.В.</i>	Методологічні аспекти трактування поняття «особисте селянське господарство»	5—6	53—56
ІННОВАЦІЇ, ІНВЕСТИЦІЇ			
<i>Бузовський Є.А., Витвицька О.Д., Скрипниченко В.А.</i>	Інновації в оцінюванні енергетичної ефективності та енергоємності сільськогосподарського виробництва	7—10	50—56
<i>Волощук К.Б.</i>	Особливості та перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку агропромислового виробництва	11—12	55—59
<i>Гречаний В.М., Мазур І.А.</i>	Вплив впровадження стандартів корпоративного управління на інвестиційний клімат в Україні	7—10	48—50
<i>Остапенко О.І.</i>	Проблеми державної політики щодо іноземного інвестування харчових підприємств України	7—10	56—59
<i>Сіренко Н.М.</i>	Особливості та проблеми формування інноваційної моделі розвитку аграрного сектору економіки України	7—10	45—48
<i>Спринчук Н.А.</i>	Теоретичні аспекти інвестиційного забезпечення системи охорони родючості ґрунтів	11—12	62—65
<i>Федун І.Л.</i>	Основні тенденції інноваційного забезпечення аграрної сфери економіки	11—12	60—62
<i>Харківський Д.Ф., Дорошенко І.О.</i>	Інноваційний менеджмент: сутність, стан, проблеми	11—12	52—54
ФІНАНСИ, ПОДАТКИ, ОБЛІК			
<i>Вдовенко Л.О.</i>	Кредитне забезпечення підприємств аграрного сектору економіки	1—2	67—69
<i>Войтюк А.В.</i>	Особливості формування кредитних відносин під заставу земель сільськогосподарського призначення	3—4	76—78
<i>Годун В.М.</i>	Кредитний ризик у системі кредитних відносин банку з сільськогосподарськими підприємствами	7—10	75—79

<i>Гончаренко Н.В.</i>	Актуальні питання визначення справедливої вартості біологічних активів	3—4	98—102
<i>Гутко Л.М.</i>	Становлення та розвиток сільськогосподарського страхування в Україні	3—4	79—81
<i>Дорошенко Є.В.</i>	Проблеми оподаткування доходів страхових компаній	5—6	97—103
<i>Жук В.М.</i>	Організаційно-методологічні передумови та облікове забезпечення запровадження відомчої аграрної статистики в Україні	3—4	82—87
<i>Іванюта П.В.</i>	Первинний облік у системі управління якістю продукції	1—2	74—78
<i>Іщенко Я.П.</i>	Розвиток методів обліку витрат відповідно до сучасних вимог управління	11—12	92—96
<i>Костенко О.М.</i>	Облік і аналіз як основні функції обліково-аналітичної системи управління	5—6	113—115
<i>Лукава М.І.</i>	Місце внутрішньогосподарського (управлінського) обліку в системі управління сільськогосподарським підприємством	3—4	94—98
<i>Моссаковський В.Б., Кононенко Т.В.</i>	Шляхи удосконалення обліку нематеріальних активів	1—2	70—74
<i>Моссаковський В.Б., Кононенко Т.В.</i>	Шляхи удосконалення обліку нематеріальних активів	3—4	87—94
<i>Моссаковський В.Б., Кононенко Т.В.</i>	Шляхи удосконалення обліку нематеріальних активів	5—6	108—113
<i>Погосова А.В.</i>	Формування внутрішньої управлінської звітності	5—6	116—118
<i>Проскура К.П.</i>	Використання узагальненої моделі економічного злочину при виборі стратегії управління податковим навантаженням підприємства	11—12	88—92
<i>Ролінський О.В.</i>	Роль і місце місцевих бюджетів у формуванні Зведеного бюджету України	11—12	86—88
<i>Стецюк П.А.</i>	Проблема визначення та оцінки фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств	3—4	72—76
<i>Стецюк П.А.</i>	Сучасна парадигма управління фінансовими ресурсами підприємства	5—6	93—97
<i>Тіней А.В.</i>	Особливості оцінки сільськогосподарських угідь при іпотечному кредитуванні	5—6	104—108
СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК СЕЛА			
<i>Воронєцька І.С., Кульганік О.М.</i>	Маркетингові аспекти політики зайнятості сільського населення	11—12	99—106
<i>Карєба М.І.</i>	Сільським територіям — збалансований розвиток	1—2	64—67
<i>Олійник Т.І.</i>	Демографічні передумови формування трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств Харківської області	1—2	60—64
<i>Познаховський А.В.</i>	Соціально-економічна сутність ринку праці: поняття і функціонування	11—12	96—99
СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ			
<i>Белебега І.О., Бакум В.В.</i>	До проблеми адміністративно-територіальної реформи в регіонах України	3—4	103—106
<i>Високоморний В.І., Андрейчик Г.П.</i>	Фінансова підтримка як механізм динамічного розвитку агротуризму в Білорусі	7—10	99—103
<i>Вінграновський А.М.</i>	Теоретичні основи державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів	7—10	79—85
<i>Мацибора В.І.</i>	Проблеми сільського розвитку в Україні	7—10	85—90
<i>Морозюк Н.В.</i>	Методичні підходи до формування стратегії сталого розвитку сільських територій	3—4	107—110
<i>Славов В.П., Коваленко О.В.</i>	Аспекти розвитку інфраструктури сільської території в умовах ринку	7—10	94—99
<i>Хорунжий М.Й., Судеркін А.М.</i>	Відродження села через колективний інвестиційний фонд	7—10	90—94
ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ			
<i>Заяць В.М.</i>	Перспективи державного регулювання ринку землі	11—12	106—110
<i>Клюй В.С., Ярмоленко В.П.</i>	Кому потрібен «ринок землі»?	7—10	103—111
<i>Сафонова В.І.</i>	Проблеми грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення напередодні ринку землі в Україні	1—2	83—88
<i>Черемісіна С.Г.</i>	Проблеми формування і розвитку ринку землі в АР Крим	1—2	79—83
НАУКА І ВИРОБНИЦТВО			
<i>Андрющенко В.М., Барило С.І., Мокрієв М.В.</i>	Інформаційні технології в управлінні	1—2	50—52
<i>Власенко О.П.</i>	Емпірична оцінка трансакційних витрат сільськогосподарських підприємств: мікро-економічний аспект	5—6	73—77
<i>Гавриш В.І.</i>	Економічні основи формування сільськогосподарських кооперативів паливно-енергетичної спрямованості	1—2	40—44
<i>Галушко В.П.</i>	Планово-ринкові процеси в розвитку економіки Південної Кореї: досвід, корисний для України	11—12	66—70
<i>Герун М.І., Толкач М.І.</i>	Оцінка продуктивної і робочої худоби	5—6	84—88

<i>Гречаний В.М., Щербак О.Г.</i>	Матеріальне та моральне стимулювання в ринкових умовах господарювання	11–12	73–74
<i>Дюбо О.М.</i>	Моделювання системи цін на сільськогосподарську продукцію як фактор забезпечення економічної безпеки підприємства	1–2	48–50
<i>Іванюта С.М., Бейдик Н.М., Смислов С.Ю.</i>	Ефективність біотехнологічних методів виробництва м'ясної сировини	1–2	56–59
<i>Кареба М.І.</i>	Щодо сутності і складу ресурсного потенціалу аграрних підприємств та його значення у забезпеченні їх ефективного розвитку	7–10	64–67
<i>Карпенко Г.В.</i>	Етапи та особливості процесу утворення кластерів підприємств	5–6	64–70
<i>Ковальова О.В.</i>	Формування системи регулювання розвитку еколого-спрямованого сільськогосподарського виробництва	3–4	53–58
<i>Коденська М.Ю., Перепелиця Н.М.</i>	Оцінка інноваційного продукту аграрної науки	1–2	32–37
<i>Козаченко О.А.</i>	Організаційно-економічний механізм управління виробничими процесами підприємства та його дія в ринкових умовах	1–2	44–47
<i>Кондрашихін А.Б.</i>	Методологія оцінки ризиків у сфері аграрного підприємництва	11–12	75–76
<i>Лазаревич А.П., Радченко В.О.</i>	Регіональні особливості ведення тваринництва на інноваційній основі	1–2	53–56
<i>Литвинчук І.Л.</i>	Управління економічним ризиком корпоративних структур: світовий досвід	11–12	77–79
<i>Лімонт А.С., Лімонт О.А., Устимович Л.Д., Лімонт Н.А.</i>	Ефективність функціонування підприємств залежно від кількісного складу менеджерів з використання машинно-тракторного парку	5–6	78–83
<i>Мельник П.П.</i>	Оцінка інновацій в захисті рослин	1–2	37–39
<i>Николюк О.М.</i>	Класифікація підприємницьких ризиків виробників хмелю	5–6	89–93
<i>Парсяк В.Н., Титова І.С.</i>	Оптимізація рішень щодо матеріального стимулювання із застосуванням теорії ігор	7–10	59–64
<i>Петренко Н.О.</i>	Теоретико-методичні положення мотиваційного чинника в оплаті праці	3–4	66–69
<i>Приліпка О.В.</i>	Інноваційні засади ефективного розвитку підприємств закритого ґрунту	3–4	69–71
<i>Пронько Л.М.</i>	Управління власністю в товариствах з обмеженою відповідальністю	3–4	60–63
<i>Саєнко О.А.</i>	Теоретичні аспекти розвитку організаційно-економічного механізму функціонування підприємства	11–12	79–82
<i>Судомир С.М.</i>	Розробка стратегій розвитку підприємств та формування потенційних можливостей їх реалізації	3–4	58–60
<i>Судомир С.М.</i>	Стратегічний потенціал соціально-економічного розвитку підприємств: методологічні підходи формування	5–6	70–72
<i>Терновський В.О.</i>	Давальницькі операції в переробних підприємствах	7–10	72–75
<i>Уткіна Г.А.</i>	Маржинальний аналіз в управлінській діяльності фермера	3–4	63–66
<i>Цалко О.М.</i>	Економічна сутність стратегії диверсифікації сільськогосподарських підприємств	11–12	82–85
<i>Чорний Г.М., Ястреб М.П.</i>	Стратегія підготовки керівників нової генерації	11–12	71–72
<i>Шульган І.М.</i>	Економічна оцінка обробітку ґрунту на вирощуванні цукрових буряків	7–10	67–72
ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ			
<i>Іванюта В.Ф.</i>	Теоретико-методологічні підходи формування конкурентоспроможності	1–2	97–101
<i>Кандиба А.М.</i>	Методологічні засади менеджменту наукового дослідження	1–2	88–91
<i>Росоха В.В.</i>	Людський фактор: науковий пошук активізації	1–2	91–96
ЖИВЕ СЛОВО			
<i>Пабат В.В.</i>	Проблеми сучасної української термінології	3–4	110–113
КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ			
<i>Лобас М.Г.</i>	Конкурентоспроможність плодів і ягід	1–2	101–103
<i>Росоха В.В.</i>	Навчальний посібник з економіки підприємства для фахівців нового покоління	3–4	113–114
<i>Топіха І.Н.</i>	Проблеми паливно-енергетичних ресурсів та напрями підвищення ефективності їх використання у сільському господарстві	5–6	119–120
<i>Нелен В.М.</i>	Соціально-демографічні проблеми сучасного українського села	7–10	114–115
ЮВІЛЕЇ			
	Миколі Андрійовичу Пехоті — 65 років	1–2	103–104
	Володимиру Івановичу Власову — 70 років	3–4	115–116
	Олександрові Васильовичу Шатьку — 70 років	3–4	116–117
	Івану Андрійовичу Микитенку — 75 років	7–10	116
	Петру Афанасійовичу Лайку — 60 років	7–10	117